Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VELFÆRDSSAMFUNDET

KOLDINGBOGEN 2017

KOLDINGBOGEN 2017

47. årgang

© 2017 Kolding Stadsarkiv

www.koldingstadsarkiv.dk

Skolegade 2B

6000 Kolding

Udgivet af Kulturudvalget i Kolding Kommune

Redigeret af Lene Wul og Mette Marianne Tanggaard Jessen

Trykkeri: Jørn Thomsen Elbo, Kolding

Design: Mette Kirstine Lund

Skrifttype: FF DIN

Papir: Munken Print Cream 15, 115 g/m²

ISSN: 0901-8077

Sponsorer

Home, Lynggaard & Hansen

Hotel Koldingfjord

Sparekassen Kolding's Fond

VELFÆRDSSAMFUNDET

KOLDINGBOGEN 2017

Skolegades vuggestue cirka 1965

Byrådet 1943

Børneværn 1965

INDHOLD

13 **Forord**
Jesper Elkjær

16 **Velfærdssamfundets mange ansigter**
Lene Wul

28 **Christiansfeld: Det designede samfund - velfærd før velfærdsstaten?**
Inger-Marie Børgesen

40 **Fortællinger fra samfundets bund**
Billy Sørensen

56 **Kolding Gymnasium – 475 års uddannelseshistorie**
Henriette Bornemann Baudtler

70 **Kvinder af den rette støbning**
Trine Gjesing Antvor

82 **På flugt med fjenden**
Helle Juhl

94 **Stjernestunder – teaterlivet i Kolding**
Mette Marianne Tanggaard Jessen

112 **Alderdomsforsørgelse i Hejls**
Gunnar Midtgaard Krag

124 **Fritid på fjorden – lystsejladsens udvikling i Kolding**
Jacob Krause

138 **Fra tæv til diagnoser**
Lis Ravn Ebbesen

152 **Fra skarn, skidt og skrald til affald, genbrug og genanvendelse**
Elisabeth Mørch

166 **Et liv med socialt arbejde**
Hanna Andresen og Jacob Krause

178 **En dannelsesrejse**
Kamma Poulsen-Hansen og Liv Grud Vestbjerg

204 **Forfattere**

Kolding Brandstation cirka 1928

Sct. Jørgens Hospital 1901

FORORD

Velfærdssamfundet. Hvem ejer det? Et parti, flere partier, eller dig og mig? Velfærdssamfundet vedrører fortid, nutid og fremtid - så den rigtige og eneste ejer er vel samfundet? Velfærdssamfundet er genstand for både værdipolitiske og samfundspolitiske slåskampe.

Vi skal blot 150 år tilbage, før vores samfund og borgernes hverdag så helt anderledes ud, og de kommunale opgaver var af en helt anden karakter end i dag. Holdningerne til 'det fælles løft' har ændret sig over tid. Velfærd i dag er meget mere omfattende, og kommunalpolitikere har derfor ansvaret for langt flere og mere komplekse opgaver.

Kolding Kommune danner ramme om det politiske, sociale, økonomiske og kulturelle liv, som borgerne hver dag medvirker til at udfylde og give indhold, men når vi betragter storkommunen Kolding, er der sket markante forandringer i forhold til infrastruktur, socialt sikkerhedsnet, uddannelse og kultur. Områder, som gennem årene er blevet opbygget og udvidet i takt med den generelle samfundsudvikling.

Det kan være svært at tænke på velfærdssamfundet uden at fremhæve det lokale demokrati. Nærdemokratiet har måske aldrig været mere aktuelt og relevant end netop nu. I Kolding Kommune vil vi gerne i dialog med borgerne. Vi tror nemlig på, at samtalen er nødvendig og helt afgørende for udviklingen af vores nærsamfund.

Det er derfor et højaktuelt tema, som Kolding Stadsarkiv i år sætter fokus på. Fortællingerne i Koldingbogen 2017 er en buket af historier, og årets Koldingbog endnu engang et spejl, som du og jeg kan se os selv i. Svaret på det første stillede spørgsmål er derfor, at velfærdssamfundet nødvendigvis må tilhøre dig og mig, ligesom Koldingbogen gør. Den er din og min historie. Relevant, fortællende, livsbekræftende og nærværende.

Tak til forfatterne. I bidrager til at gøre os alle klogere på det samfund, som vi kommer fra og er en del af. Tak til sponsorer, som gør det muligt at udgive endnu en spændende, oplysende og ikke mindst smuk Koldingbog. Sidst men ikke mindst en kæmpestor tak til Stadsarkivet for vedholdenheden og stædigheden. I insisterer på at fortælle vores historie, både så vi kan kende os selv i den, blive klogere på den og få alle de der fede aha oplevelser.

Rigtig god læselyst.

Jesper Elkjær
Formand for Kulturudvalget

Socialkontoret 1962

FORORD

Velfærdssamfundet. Hvem ejer det? Et parti, flere partier, eller dig og mig? Velfærdssamfundet vedrører fortid, nutid og fremtid - så den rigtige og eneste ejer er vel samfundet? Velfærdssamfundet er genstand for både værdipolitiske og samfundspolitiske slåskampe.

Vi skal blot 150 år tilbage, før vores samfund og borgernes hverdag så helt anderledes ud, og de kommunale opgaver var af en helt anden karakter end i dag. Holdningerne til 'det fælles løft' har ændret sig over tid. Velfærd i dag er meget mere omfattende, og kommunalpolitikere har derfor ansvaret for langt flere og mere komplekse opgaver.

Kolding Kommune danner ramme om det politiske, sociale, økonomiske og kulturelle liv, som borgerne hver dag medvirker til at udfylde og give indhold, men når vi betragter storkommunen Kolding, er der sket markante forandringer i forhold til infrastruktur, socialt sikkerhedsnet, uddannelse og kultur. Områder, som gennem årene er blevet opbygget og udvidet i takt med den generelle samfundsudvikling.

Det kan være svært at tænke på velfærdssamfundet uden at fremhæve det lokale demokrati. Nærdemokratiet har måske aldrig været mere aktuelt og relevant end netop nu. I Kolding Kommune vil vi gerne i dialog med borgerne. Vi tror nemlig på, at samtalen er nødvendig og helt afgørende for udviklingen af vores nærsamfund.

Det er derfor et højaktuelt tema, som Kolding Stadsarkiv i år sætter fokus på. Fortællingerne i Koldingbogen 2017 er en buket af historier, og årets Koldingbog endnu engang et spejl, som du og jeg kan se os selv i. Svaret på det første stillede spørgsmål er derfor, at velfærdssamfundet nødvendigvis må tilhøre dig og mig, ligesom Koldingbogen gør. Den er din og min historie. Relevant, fortællende, livsbekræftende og nærværende.

Tak til forfatterne. I bidrager til at gøre os alle klogere på det samfund, som vi kommer fra og er en del af. Tak til sponsorer, som gør det muligt at udgive endnu en spændende, oplysende og ikke mindst smuk Koldingbog. Sidst men ikke mindst en kæmpestor tak til Stadsarkivet for vedholdenheden og stædigheden. I insisterer på at fortælle vores historie, både så vi kan kende os selv i den, blive klogere på den og få alle de der fede aha oplevelser.

Rigtig god læselyst.

Jesper Elkjær
Formand for Kulturudvalget

Velfærdssamfundets mange ansigter

Lene Wul

Dagens velfærdssamfund er løbende til debat samtidig med, at en stor del af de ydelser, som det moderne velfærdssamfund står bag, ofte tages som en selvfølge af landets borgere. Det syn på offentlig hjælp, som man havde i slutningen af 1800-tallet, var imidlertid helt anderledes end i dag. Der er således ikke tale om en statisk størrelse, men om en samfundsmodel, der løbende har udviklet og forandret sig over de seneste 150 år.

Udviklingen af det lokale velfærdssamfund er en kombination af politik og administration – og dermed også lokalpolitik og lokaladministration. Det danske kommunestyre blev sikret i Grundloven af 1849, hvor der i §96 fastslås, at *"Communernes Ret til, under Statens Tilsyn, selvstændig at styre deres Anliggender vil blive ordnet ved Lov"*. Heraf udsprang de kommunale love fra 1867 og 1868, der fastlagde et suverænt kommunestyre for henholdsvis landkommunerne og købstæderne. I forlængelse heraf opstod betegnelserne byråd (for købstæderne) og sogneråd (for landkommunerne). Vejen hertil var delvis blevet banet i 1841, hvor der i landsognene var blevet indført de såkaldte sogneforstanderskaber.

Med det spæde demokratis indførelse i 1849, overtog folkevalgte mænd, og med tiden også kvinder,

Kæmnerregnskaber 1878,1898 og 1918

gradvist det lokale styre og de opgaver, som kirken og godsejerne tidligere havde varetaget og forvaltet. Det var således også kirkens oprindelige sogneinddeling, der dannede baggrund for de små 1400 sogne, der var forløberne for de kommuner, der blev dannet med kommunalreformen i 1970. Siden kom der også en strukturreform til i 2007, der i dag danner rammen om den politiske og administrative grænse i Kolding Kommune.

Op igennem 1800- og 1900-tallet voksede antallet og omfanget af opgaver, som kommunerne blev ansvarlige for. Fattig- og skolevæsenet var blandt de første opgaver, som blev varetaget af lokaladministrationen. Senere kom ansvaret for veje, biveje, branddamme og vandløb. Ligesom der også opstod kommunale brand- og vandløbsvæsener. Gradvist blev forsorgsopgaverne udbygget i forhold til sundhedsopgaver – herunder sanitetsforhold, men også hele infrastrukturen i form af veje, brolægning, havnevæsen, vandvæsen, belysning og kloakering voksede markant. I dag er mange af opgaverne stadig aktuelle, men rammerne har ændret sig. Skole-, social- og ældreforsorg udgør store poster på det kommunale budget - ligesom veje, cykelstier, el, vand og renovation også gør i dag. Den kortere arbejdsdag og dermed mere fritid til borgerne har også medført, at fritids- og kulturområdet har indtaget en plads i de kommunale budgetter.

Langt størstedelen af Kolding Stadsarkivs samlinger består af de arkivalske levn, som mere end 150 års lokal selvstyre har været med til at producere. Der er både dokumentation fra den politiske proces gennem tiden, men også fra embedsværket og den lokale administrations håndtering af små og store sager. Samlingerne er komplekse og omfattende - og fylder mere end 2000 hyldemeter, der strækker sig lige fra fattighjælp og skolevæsen til byggesager og renovation. Men de er samtidig også en uudforsket guldgrube, man kan dykke ned i for at få en bedre forståelse og indsigt i det velfærdssamfund, der udgør rammen om vores liv i dag.

Arkivet er således udsprunget af den demokratiske proces, der har fundet sted de sidste 150 år, og samlingerne efter det kommunale styre er ikke blot et omfattende kulturhistorisk levn, men også et udtryk for borgernes mulighed for at kunne efterprøve og kontrollere den politiske og administrative proces. Derfor er Stadsarkivet heller ikke begrænset til en kulturhistorisk og identitetsskabende rolle, men varetager samtidig en vigtig demokratisk funktion i vores samfund i dag. Det har derfor været oplagt at afslutte de sidste fem års designperiode af Koldingbogen med temaet: Velfærdssamfund.

Mange har imidlertid et begrænset kendskab til netop Stadsarkivets forvaltningsmæssige og demokratiske funktion og tænker ikke over, hvilken betydning det kan have, at vi har bevaret så store dele af den kommunale administrations arkivdannelse.

Men for et par år siden fik Lisbeth Zornig Andersen sat fokus på de kommunale børnesagers betydning for udsatte børn og unge. Netop børneværns- og børnesager har vist sig at være ganske afgørende for mange udsatte unge og voksne i deres bestræbelser på at rekonstruere deres fortid og forstå nogle af de valg og handlinger, som de var udsat for tidligt i deres liv. Der har efterhånden udviklet sig en bevidsthed om, at adgangen til egne børnesager er afgørende for både sorgbearbejdelsen og en nødvendighed for, at udsatte unge og voksne har kunnet komme videre med deres liv. Da børnesagerne kom i mediernes søgelys, førte det også til et midlertidigt stop for kassation af alle slags børnesager i 2015. En beslutning som Folketinget i 2016 gjorde permanent.

Børnesagerne er et rigtig godt eksempel på de forskellige måder, som Stadsarkivets arkivalier kan anvendes på – og som rækker ud over en rent historisk interesse. Derfor valgte arkivet også i forbindelse med årets festuge i Trekantområdet at arrangere en History Talk i samarbejde med Kolding Bibliotek, hvor vi inviterede fire forskellige aktører, der alle på forskellig vis havde en interesse i børnesager. Det omfattede Lisbeth Zornig Andersen, der selv er vokset op med en barndom fyldt med svigt og seksuelle overgreb, men som i dag har gjort sig til talskvinde for en række af de sociale problemstillinger, som Danmark, på trods af at vi bryster os med at være et veludviklet velfærdssamfund, stadig kæmper med på nogle områder. Herudover deltog Freya Christensen, som er vokset op med en dybt alkoholiseret grønlandsk mor og en voldelig far, og som tidligere i 2014 har deltaget i TV2-programmet De brændte børn. Endelig indgik arkivar og afdelingsleder ved Vejle Stadsarkiv, Uffe Barsballe Thyssen, samt historiker og ph.d-stipendiat ved SDU Cecilie Bjerre i debatten, de repræsenterede henholdsvis en arkiv- og forskningsvinkel i forhold til de offentlige børnesager. Formålet med History Talk'en var at gøre opmærksom på de forskellige perspektiver, der er og kan være på disse sager, samt synliggøre det potentiale og de muligheder, der ligger i de kommunale arkivalier.

Kommunale arkivalier er nemlig mangfoldige – og langt mere end folkeregisterkort, eksamensbeviser eller byggesager. Det kommunale arkiv udgør alt fra de politiske beslutninger, der er truffet lokalt de sidste 150 år til pensionsager, børneinstitutioner, forsyningsvirksomheder, arbejdsmarkedsforhold, skattesager og kulturliv. I løbet af de næste par år vil alt den bevaringsværdige papirdokumentation, som Kolding Kommune og de mange kommunale institutioner har produceret gennem de sidste årtier være afleveret til arkivet, og fremtidig arkivering vil ske i form af store og små IT-systemer, der på lignende vis er vor tids spejl på borgerens møde med den kommunale administration. Fremtidens historieskrivning vil derfor også skulle benytte sig af andre måder at tilegne og fortolke den dokumentation, der skabes i dag, og grænserne mellem levende

og arkiverede systemer vil blive flydende. Det byder både på nye udfordringer og muligheder for arkivet, hvilket også betyder, at det er afgørende, at arkivet fastholder en central placering og rolle, når det gælder databevægelser og datakvalitet, og som også gør det naturligt, at kommunens løbende digitalisering udvikler sig i et tæt samarbejde og dialog med arkivet. Det har arkivet sikret sig ved, at Kolding Kommunes nyoprettede tværgående digitaliseringsteam netop er placeret i Stadsarkivet.

Det er arkivets løbende opgave at understøtte tilgængeligheden og brugen af vore samlinger. Når samlingerne både bliver mere omfattende og mere komplekse, så gør formidlingsopgaverne det også. Derfor er der også noget rart og trygt ved Koldingbogen, som nu udkommer for 47. gang, og selv om Koldingbogen også har udviklet sig gennem det knap halve århundrede, hvor den har eksisteret, så bygger Koldingbogen stadig på en lokal forankring og en fælles indsats.

Jeg vil gerne takke forfatterne, som har valgt at dele deres viden til fælles glæde for os alle. Ligesom arkivets medarbejdere og frivillige altid yder en ekstraordinær indsats, når årets Koldingbog skal udgives. Til sidst en tak til vore sponsorer, der gennem mange år trofast har bakket op – samt Kulturudvalget, der fortsat prioriterer denne opgave med at sætte lokalhistorien på kortet i Kolding Kommune.

History Talk 2017

Kolding Bys Elektricitetsværk 1920

Kolding Renovationsvæsen 1955

Dyrehaveskolen 1988

Christiansfeld: Det designede samfund - velfærd før velfærdsstaten?

Inger-Marie Børgesen

Flere samfundsforskere peger på, at den danske velfærdspolitik går langt længere tilbage end til 1800-tallets initiativer og velfærdsstatens fremkomst i det 20. århundrede. De historiske tråde er viklet sammen på flere måder. Vores samfunds indsats på velfærdsområdet kan nemlig ses som en naturlig fortsættelse af den pietistiske tro og bevægelse, som den enevældige kongemagt bekendte sig til fra begyndelsen af 1700-tallet, da Christian den VI kom på tronen.

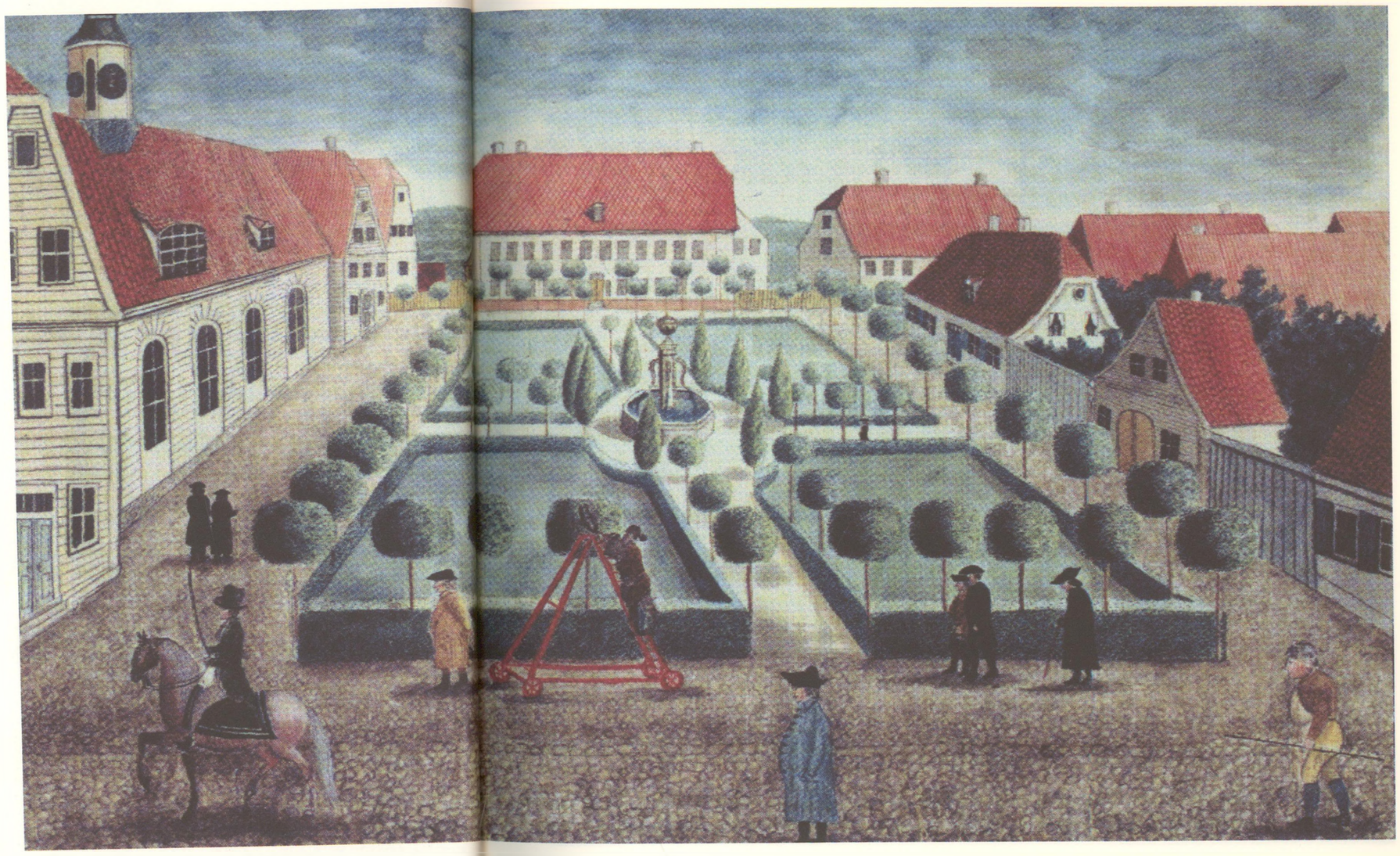

Kirkepladsen er bygget op efter specielt herrnhutisk forbillede. Akvarel 1797.
Kunstner: A.S. Arndt.

Pietisme og social ansvarlighed

Den pietistiske bevægelse udviklede sig fra slutningen af 1600-tallet og ind i 1700-tallet, og fik afgørende betydning for en voksende social bevidsthed og ansvarlighed for medmenneskets materielle og åndelige kår.

Pietas betyder fromhed. Pietismens åndelige fader var den tyske teolog Philipp Jacob Spener. Centralt i hans lære var budskabet om at læse i Bibelen og lade sin religiøse overbevisning udmønte sig i praktisk handling i samfundet. Livet som kristen og det enkelte menneskes åndelige udvikling og dannelse var vigtig for at kunne gøre den gode gerning.

Pietismen var et oprør mod statskirkens ortodoksi. Kristendom var for pietismens tilhængere et spørgsmål om følelser og sansning og ikke institutioner, ritualer og gold lære. Pietismen var en protest inden for protestantismen! Den var et oprør mod autoriteter. Mennesket uanset rang, stand og køn havde det guddommelige lys i sig, sådan at det kunne være sin egen autoritet. Det betød også, at kønsrollerne blev brudt op. Kvinden behøvede ikke at være underlagt manden.

En særlig udgave af pietismen blev udfoldet af Brødremenigheden. I det efterfølgende beskrives nogle af de træk i Brødremenighedens livsform, som vidner om et samfund med goder som uddannelse, hjælp til de svageste og alderdomsforsorg.

Glimt af Brødremenighedens historie

Der er en særlig stemning på kirkegården i Christiansfeld, kaldet *Gudsager*. Sten efter sten ligger i lige rækker. Ingen grav skiller sig ud. Stenene vidner om levet liv, der ikke mere er. De, der er gået forud, mindes alle på en enkel og prunkløs måde. I døden, således også i livet: *"Vi er alle lige"*. Gudsagre findes over hele verden som gravpladser for medlemmer af Unitas Fratrum eller på dansk: Brødremenigheden.

Brødremenighedens historiske rødder går tilbage til 1457, hvor der i Böhmen og Mähren (i det nuværende Tjekkiet) opstod en kristen bevægelse baseret på præsten Jan Hus' lære. Jan Hus ønskede at prædike på sit eget sprog, og han tog afstand fra afladshandelen. Pavestolen kaldte ham til forhør, og han blev dømt til døden som kætter ved kirkemødet i Konstanz i 1415. Jan Hus' menighed gav dog ikke slip på hans tanker. I de følgende århundreder blev tilhængere, *hussitterne*, forfulgt af katolikker.

Brødremenigheden i sin nuværende form har udviklet sig siden 1720, hvor den unge tyske Grev Zinzendorf med en stærk vision og et energisk organisationstalent tilbød at huse de forfulgte. Han formåede at samle dem og gav sin tilladelse til, at de kunne etablere sig på hans jord i Sachsen. En by skød op ved bjerget Hut og fik navnet *Herrnhut*. Det var den første by, hvor de landflygtige hussitter kunne slå sig ned og i fred udvikle et menigheds- og

Gudsageren i Christiansfeld. Fotograf: Ukendt.

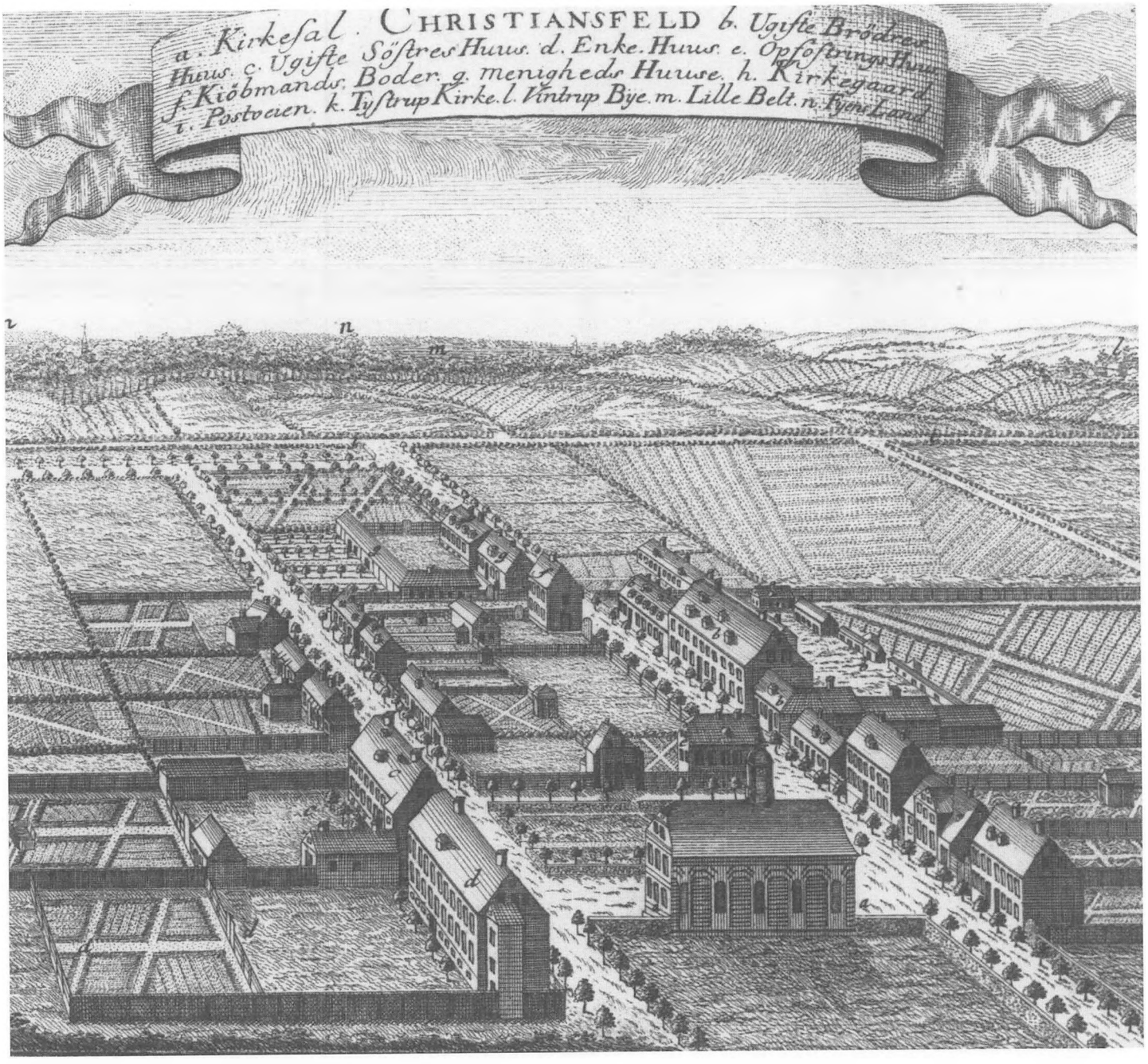

Billedet er en gengivelse af et kobberstik fra
E. Pontoppidans *Danske Atlas* fra 1763-64.

dagligliv i overensstemmelse med deres religiøse overbevisning.

Menighedens medlemmer ønskede at skabe et idealsamfund. Ja, de ville skabe et helt nyt menneske! De byggede Herrnhut på deres kristne værdier. Fysisk kom det til udtryk i byens grundplan og arkitektur og socialt i organiseringen af både menigheds- og dagligliv.

Christiansfeld grundlægges

Christiansfeld var en af i alt 27 menighedsbyer verden over. Kong Christian VII tilbød de *"mähriske brødre og søstre"* at bygge en by på kongsgården Tyrstupgårds jorder og gav dem tillige en række privilegier, hvis de ville etablere en driftig by i det sønderjyske. Herrnhuterne var dygtige håndværkere og særdeles habile landmænd, og kongen havde brug for egnsudvikling og viden. I udgangspunktet var det ikke Herrnhuternes fortolkning af Bibelens ord og deres religiøse sindelag, der interesserede Christian VII mest, men derimod Herrnhuternes dygtighed og arbejdsomhed. Invitationen var et bevidst led i en vækst- og udviklingspolitik, som kongemagten ønskede at gennemføre. Menigheden takkede ja og købte gården, og i foråret 1773 blev den første grundsten lagt. Efter 10 år stod byen færdig. Den var ikke forskanset af høje mure eller fæstningsværk. Hvor bebyggelsen og de store haver sluttede, begyndte marker og skov. Idealer som næstekærlighed, lighed og fællesskab var nogle af de værdier, man byggede på, ikke fysiske værn. Det gjorde stedet til en fredfyldt plet på landkortet med et bestemt kodeks for at omgås og leve sammen.

Efter anlæggelsen i 1773 voksede Brødremenigheden i Christiansfeld hurtigt, og den nåede sit højeste medlemstal på 652 i 1812. Folketællinger og tællinger af menighedsmedlemmer i denne periode viser, at det ikke var alle indbyggere, der tilhørte menigheden.

Menigheden så sig selv som evangelister. Man ville gerne sprede det gode budskab. Det skete ved missionsvirksomhed, men også ved medlemmernes livsform og deres driftighed som håndværkere, handelsfolk og landmænd. Brødremenigheden var i kontakt med omverdenen, både globalt og lokalt.

Den nye by tiltrak sig opmærksomhed, dette ses tydeligt i en samtidig kilde, da bondesønnen Eskild Sørensen tog turen fra Fyn til Christiansfeld i 1798. I sine optegnelser fra besøget fortæller Eskild, at han deltog i menighedens gudstjeneste på Langfredag: *"På øjeblikket bragte det hele mig både til forundring og forbavselse"*. Efter gudstjenesten tog den unge besøgende byen i nærmere åsyn og blev imponeret over, at *"gaderne var så rene at gå på som et stuegulv, og alle vegne var der orden, renlighed og behagelig stilhed"*.

Organisering og hverdagsliv

Eskild Sørensen omtaler videre Christiansfeldernes indre orden som deres *"eksemplariske levnet"*: Alle var *"stræbsomme, dydige og tarvelige"*.

Søstrehuset i Nørregade.
Fotograf: Ukendt.

Elever fra Drenge- og pigeskolen på kirkepladsen i 1904. Fotograf: Ukendt.

Menigheden var inddelt i de såkaldte kor. Hvert enkelt medlem tilhørte et bestemt kor ud fra alder, køn og ægteskabelig status. Ugifte søstre og brødre levede hver for sig i store fælles huse, korhusene, mens ægtepar og familier med børn boede i private huse. Denne særlige måde at organisere sig på skabte et hverdagsliv, hvor man arbejdede, boede og spiste sammen – ja, var sammen i størstedelen af døgnets 24 timer. Arbejdsdagen var planlagt fra tidlig morgen til sen aften med produktive gøremål foruden bøn og singstunden. De sidstnævnte var ofte af kortere varighed, før man igen gik i gang med dagens dont. Standure rundt på de forskellige etager hjalp husenes beboere med at holde styr på tiden.

De mindre byhuse dannede rammen om både produktion og familieliv. Det arbejdsomme samfund oprettede en børnehave, hvor også børn fra mindre-bemidlede hjem havde mulighed for at kunne gå.

Det skal efter sigende have været Danmarks ældste børnehave.

Skolegang

Med til det *"eksemplariske levnet"* hørte skolerne. Skolerne fik en nøgleposition i både den åndelige og faglige udvikling af den enkelte. Undervisning var nødvendig for at kunne læse selv. I den herrnhutiske tradition blev synet på læring og opdragelse i høj grad præget af præsten og underviseren Johann Amos Comenius (1592-1670). Han forstod barnet som en Guds skabning med individuelle behov. Barnet var ikke en lille voksen. Erkendelsen af barndommen som et særligt livsstadium førte Zinzendorf videre som udgangspunkt for menighedens pædagogiske principper. Man skulle erkende og respektere barnets individualitet og dets gradvise vækst frem mod personlig erkendelse. Opdragelsens tempo skulle derfor ikke på nogen måde forceres, men

følge barnets naturlige vækst og udvikling. I Christiansfeld førte disse ideer til en niveaudelt undervisning, hvor børnene skulle inspireres og støttes i deres læringsproces, ikke tugtes. Den første skole i Christiansfeld, *Drengeanstalten*, slog dørene op i januar 1775. En måneds tid senere kom pigeskolen til. Begge skoler var kostskoler, der modtog børn fra nær og fjern mod betaling.

Arbejdsomhed og teknisk kunnen som motor for økonomisk vækst

Håndværket og byens mindre fabriksvirksomhed adskilte sig i høj grad fra omgivelsernes formåen. For igen at citere bondesønnen Eskild Sørensen, så bemærkede han en skarp arbejdsdeling mellem de enkelte fag, de gode varer og ikke mindst de faste priser: *"Men hvad de forlanger for deres varer, det ville de have; der var intet at afprutte"*[1]. Brødremenighedens aktiviteter skabte vækst og dermed også en mulighed for, at andre end medlemmerne selv kunne tjene en løn og få brød på bordet.

Om næringslivet beretter en anden samtidig kilde, Den Danske Atlas fra 1781: *"Foruden en del gode håndværkere og butikker findes i byen ulden, linned, bomuld, lakfabrik og sæbeværk, som i kort tid har funden og debit (afsætning) båden inden- og udenlands, da fabrikkernes boniet er blevet bekendt. Hensigten er at bringe have- og agerdyrkningen i stand efter udenlandske erfaringer, ved flittighed at bringe fabrikkerne og håndværkerne til fuldkommenhed, og derved forskaffe næring; forsyne de fattige såvel i byen som i egnen med arbejde, samt ved menighedens*

Skomagerværkstedet cirka 1925-30.
Fotograf: Ukendt.

opbyggelige eksempel at opmuntre andre".

Troen og den religiøse forpligtigelse som motor for økonomisk hjælp og forsorg

Christiansfeld styredes lokalt af et Ældsteråd, som havde funktion af kommunalt byråd. Kvinder havde sæde i Ældsterådet med samme beføjelser som mændene. Christiansfeld var en del af et større europæisk brødre- og søstresamfund. Omsorgen for de svageste var en del af Christiansfelds dna, og som satellitby for den internationale Brødremenighed i Herrnhut modtog Christiansfeld direktiver. I moderbyen blev der lagt retningslinjer for fattigforsorgen ved en synode i 1848. I en skrivelse til Christiansfeld blev det understreget i paragraf 77: *"Der skal i hver menighed findes en række fattigkasser, dels korfattigkasser, dels en kommunal fattigkasse. De, der hører til et kor, skal have hjælp fra den tilsvarende fattigkasse, mens den kommunale kasse skal sørge*

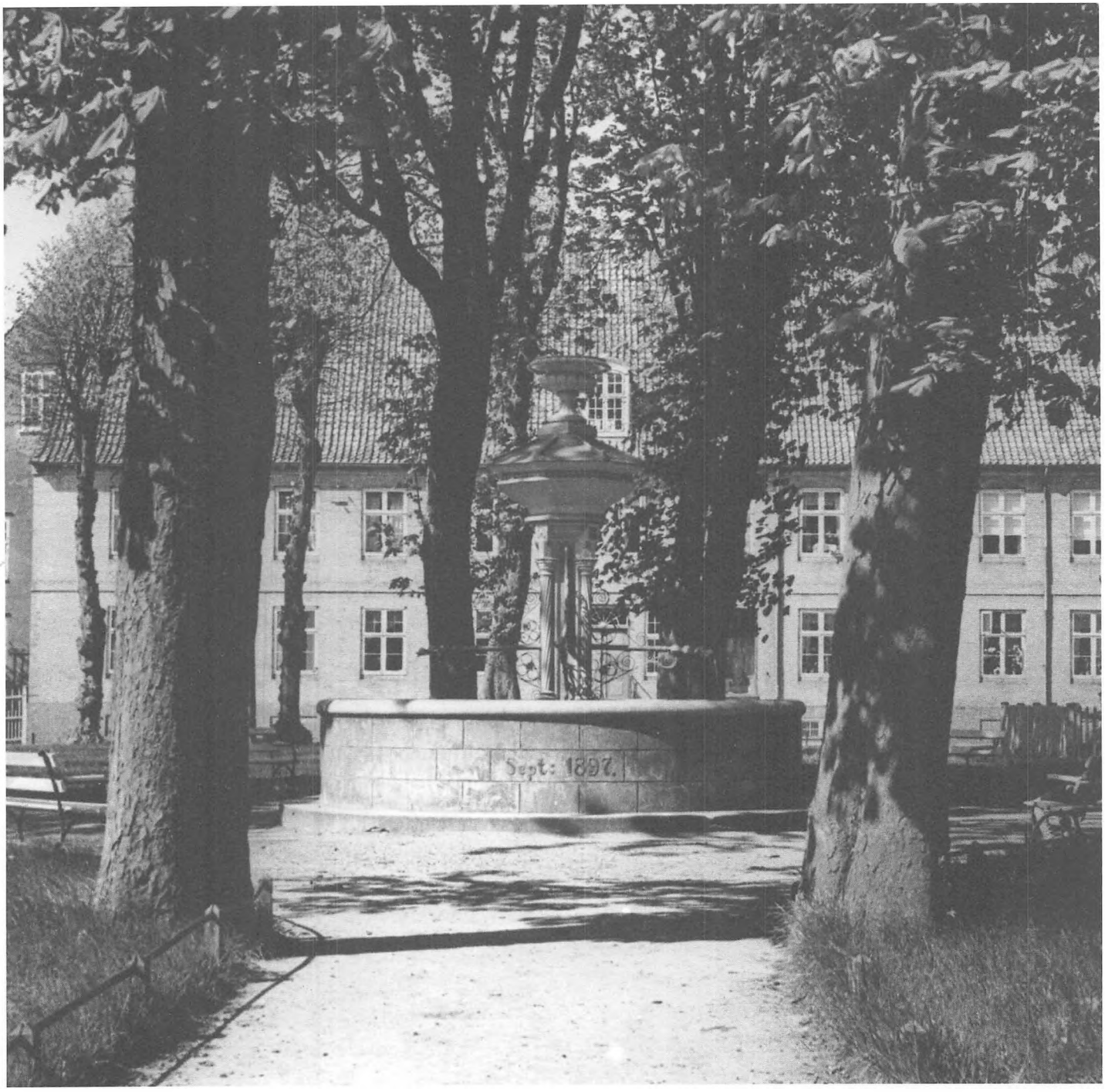
Sept: 1897.

Kirkepladsen med den gamle brønd. 1950.
Fotograf: Ukendt.

for alle, der ikke kan henvises til en korfattigkasse. Det kan f.eks. dreje sig om personer, der ikke hører til menigheden, men som hører til stedet med hensyn til understøttelse, og om enker og faderløse børn efter brødre, der har "tjent kommunen" (menigheden). De to slags kasser kan, hvis det er nødvendigt, hjælpe hinanden".

Det sunde samfund

Et specialiseret og velfungerende sundhedssystem er en vigtig del af den moderne velfærdsstat. For kongemagten i 1700-tallet var det ligeledes vigtigt med sunde og velfungerende borgere. Det første egentlige hospital i ordets moderne betydning byggede Frederik V i 1757 i København. Indtil da var et hospital ensbetydende med en fattiggård.

For Brødremenighedens vedkommende tilstræbte de et sundt liv uden dog at have specifikke regler for mad og drikke. De var bevidste om renlighedens betydning. Børnene blev opdraget til at vaske sig morgen og aften, og tandbørstning var obligatorisk på kostskolerne. Man sørgede for drikkevandsforsyning til byen ledt i udhulede træstammer fra artesiske kilder vest for Christiansfeld. Spildevandsafløb blev der også sørget for.

Sygdom er hver mands herre, og man kunne ikke holde for, at epidemier kunne ramme befolkningen. Men man bestræbte sig på, *"at der nøje agtes på børnenes sundhed og alt undgås, som kunne skade denne, overhovedet at der i det stykke udvises den troskab og det tilsyn overfor sunde og syge, som forældre ville udøve".*

Omsorg og forsorg

Op igennem 1800-tallet peger en analyse af folketællingerne på, at menighedsbyen havde flere kvinder end mænd i de ældre aldersgrupper men forholdsvis flere drenge og mænd i de yngre. I perioden fra 1800-tallets begyndelse frem til 1860, lige før området kom ind under Preussen, levede cirka fire femtedele af Christiansfelds befolkning som ugifte. En betydelig del af disse boede i korhusene. Enten i Søstrehuset, Brødrehuset eller Enkehuset.

Enkehuset husede kvinder både fra menigheden selv men også fra det omkringliggende opland og fra nabolande som Sverige, Norge og Tyskland. En demografisk undersøgelse af enkehusets beboere over tid viser, at enkehuset fungerede som alderdomshjem, og det især for enker, der kom som tilrejsende. Enkehuset gav også enlige ugifte tag over hovedet. De svageste kunne modtage opsyn og pleje på en sygestue i Søstrehuset.

Glimt af en skæbne

Marie Magdalene Goll kæmpede fra sin tidlige ungdom med dårligdomme. Den medicinske viden var begrænset i det 19. århundrede, og det samme var behandlingsmulighederne. Først mod slutningen af 1800-tallet fik videnskabelige gennembrud epokegørende betydning for behandlingsmuligheder og

hygiejniske forholdsregler og dermed livskvaliteten for den brede danske befolkning.

Marie Magdalene blev aldrig gift. Hun voksede op som ældste barn af tre i ovnsætterfamilien Goll. Begge forældre var kommet til Christiansfeld fra Tyskland få år efter byens oprettelse. Hun var glad for at gå i skole, og hun skriver i sit levnedsløb[2], at hun tilbragte sine pigeår ret glad og fornøjet. Men da hun blev optaget i Søsterkoret i 1798, var hun syg og beskriver selv sin lidelse som *"udtæring"*. Tilværelsen var fra år 1800, hvor faderen døde, centreret om at passe moderen i Enkehuset. De boede begge her frem til 1806, hvor moderen også gik bort. Herpå flyttede Marie Magdalene tilbage til Søstrehuset. Hun kæmpede med sit dårlige helbred. Undertiden var hun så medtaget og svagelig, at hun blev passet i en særlig sygestue i Søstrehuset. Marie Magdalene beskriver, hvorledes hendes tro gav hende styrke: *"Nu stod jeg da helt alene, og var ret utrøstelig i begyndelsen. Ret følte jeg at Herren nu måtte blive mit et og alt for tid og evighed. Jeg bad ham derfor på ny at forbarme sig over mig og bad ham om at omgive mig med sin nåde"*. Trods sin sygdom blev Marie Magdalene Goll 58 år gammel. Dengang en forholdsvis høj alder. Middellevetiden for kvinder i midten af 1800-tallet var 45 år, for mænd var den 43 år.

Afsluttende bemærkninger

Gudsageren afspejlede menighedslivet: De døde blev ikke stedt til hvile i familiegravsteder, men blev opdelt efter køn. Mænd og drengebørn for sig, og kvinder og pigebørn for sig. Hver en inskription

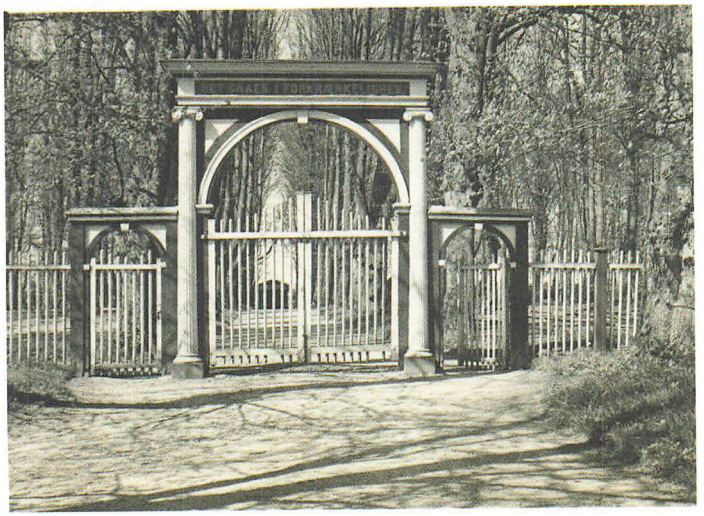

Indgangsportal til Gudsageren. 1921.
Fotograf: Freidrich.

på Gudsagerens ellers anonyme sten gemmer på en livshistorie. Et liv i troen og fællesskabet. Alle i menigheden fra 1774 og til i dag stedes til hvile her. Ingen grav sløjfes.

Et liv i troen og fællesskabet har undergået forandringer over århundrederne. Christiansfeld er i dag en lille by med de samme udfordringer og de samme betingelser som andre mindre samfund i Danmark. Det moderne samfund løfter og løser de opgaver, som 1700-tallets Brødremenighed påtog sig. Men Brødremenighedens værdier som lighed, solidaritet, ligestilling, tillid og fællesskab bæres videre i trosfællesskabet fra én generation til den næste. De samme værdier man oftest tænker på, når vi taler om nutidens velfærdsstat.

Noter

1. Bloch Ravn, 1987.
2. Når et medlem af menigheden bliver begravet, læser præsten det personlige levnedsløb op under ceremonien i kirken. Brødre og søstres levnedsløb opbevares i Brødremenighedens Arkiv. Levnedsløbene er personlige vidnesbyrd om det enkelte menighedsmedlem og dets liv.

Referencer

Befolkningen i 150 år. Danmarks Statistik 2000.

Thomas Bloch Ravn. *Kilderne fortæller, Herrnhuterne i Christiansfeld. Bondesønnen Eskild Sørensens skildring* i *Siden Saxo* nr. 4. 2005.

Thomas Bloch Ravn. *Kostskolerne* i *Herrnhuter-Samfundet i Christiansfeld*. Anders Pontoppidan Thyssen (red). Historisk Samfund for Sønderjylland 1984.

Thomas Bredsdorff. *Den brogede oplysning*. Gyldendal 2004.

Jørgen Bøytler. *Christiansfeld: A religious heritage alive and well. Twenty-first century influences on a late eighteenth - early nineteenth century Moravian settlement in Denmark* i *ICCROM Conservation Studies 3: Conservation of Living Religious Heritage*. Herb Stovel, Nicholas Stanley-Price og Robert Killick (red.). 2005.

Jørgen Bøytler og Jørgen Toft Jessen. *Livet og Husene*. Det Danske Idéselskab 2015.

Tove Elklit. *Befolkning og fattigforsorg* i *Herrnhuter-Samfundet i Christiansfeld*. Anders Pontoppidan Thyssen (red). Historisk Samfund for Sønderjylland 1984.

Kurt Larsen. *Diakoni i 2000 år* i *Budskabet* nr. 3. 2012.

Kilder

Wikipedia.org/wiki/John_Amos_Comenius

Marie Magdalene Goll's levnedsløb, Brødremenighedens Arkiv.

Fotos

Christiansfeld Lokalhistorisk Arkiv.
Brødremenighedens Arkiv.
Universitetsarkiv, Herrnhut.
Kolding Stadsarkiv.

Fortællinger fra samfundets bund

Billy Sørensen

Med Grundloven af 1849 blev fattighjælp en grundlovssikret ret i Danmark. Som fattig fik man nu mulighed for at få hjælp til husleje og mad. Modtagelse af fattighjælp betød dog samtidigt, at man risikerede at miste en række rettigheder. Hvis man havnede på fattiggården, så tilværelsen for alvor sort ud, og elendigheden førte ofte folk ud i en kriminel løbebane. Men hvem var disse mennesker fra Kolding og omegn, som i slutningen af 1800-tallet ramte samfundets bund og måtte gå den lange vej op til fattiginspektøren for at bede om hjælp? Kilderne er knappe, når det gælder samfundets fattigste – alligevel er det lykkedes at stykke nogle brudstykker af fortællinger sammen, der giver et indtryk af de barske vilkår, som 1800-tallets fattigste og svageste borgere levede under, før velfærdssamfundets moderne sikkerhedsnet blev indført.

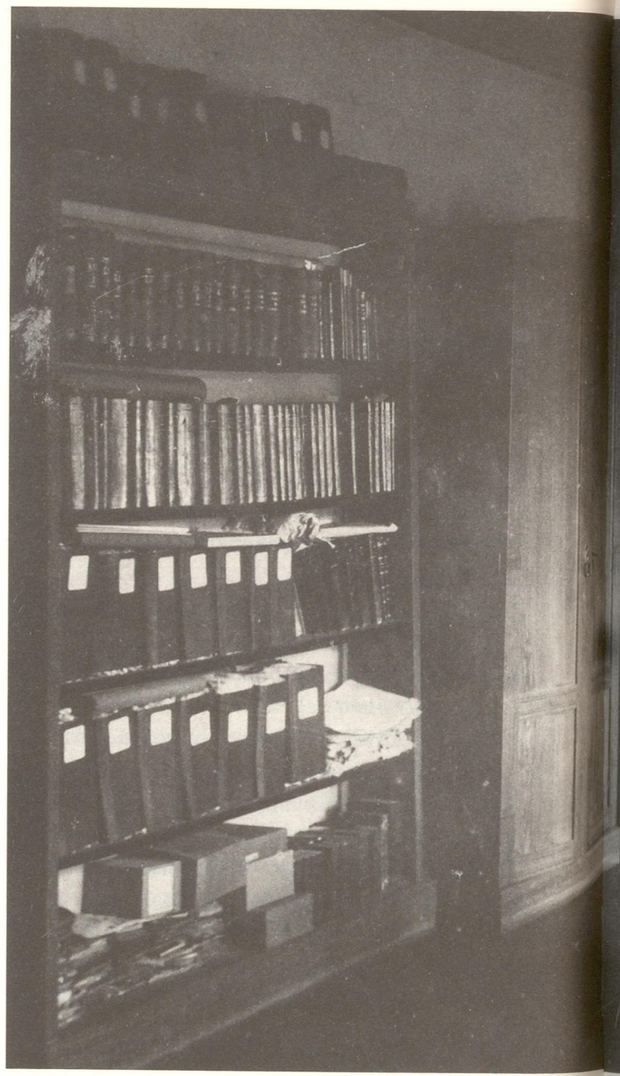

Kolding Kommunes første fattigkontor på Svietorvet. Cirka 1900. Fotograf: Ukendt.

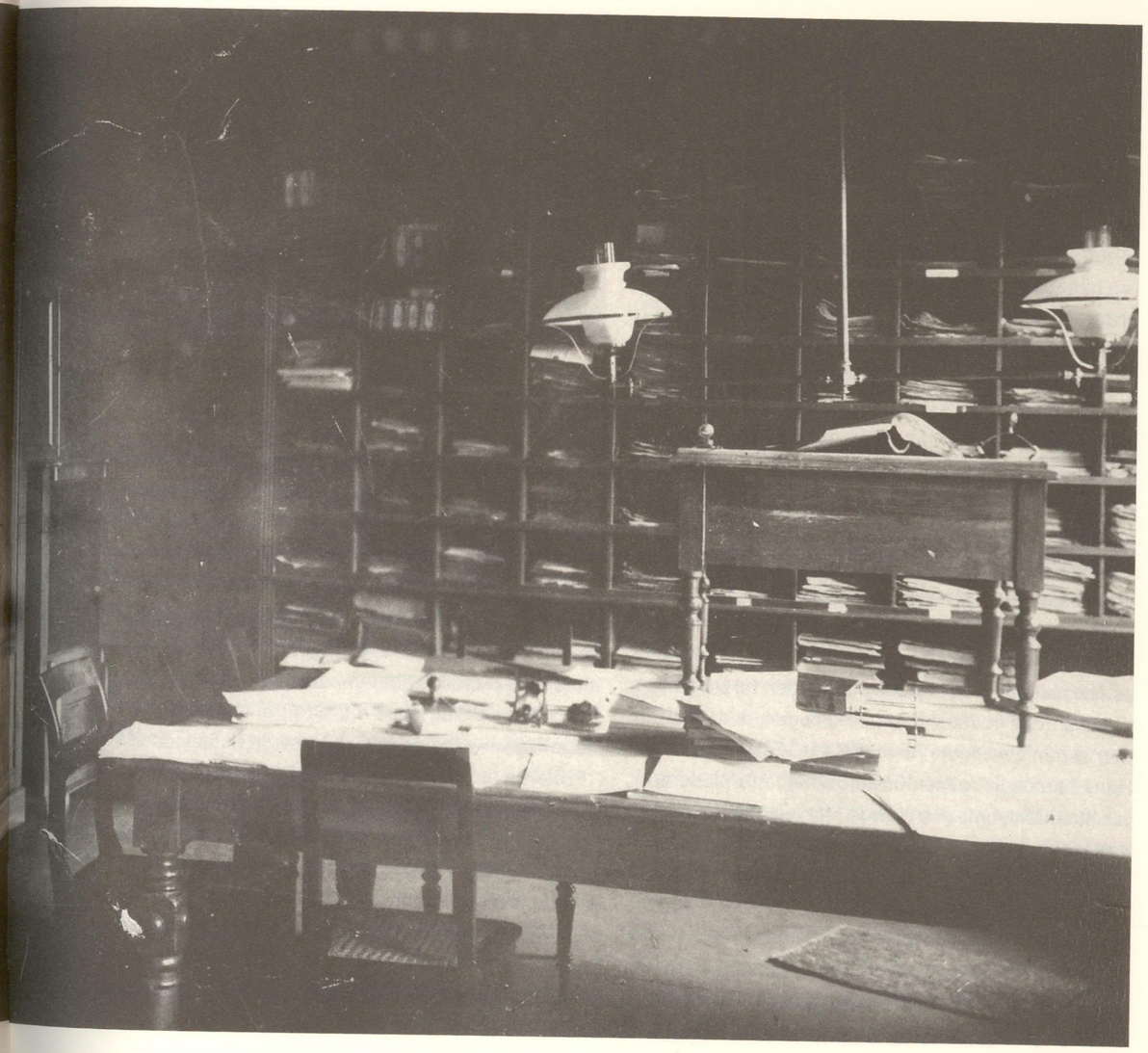

17 gange i Horsens Tugthus

Den store grønne port åbnede sig endnu engang, og ind gik en gråhåret mand, et hårdt liv havde sat sine spor, og han var begyndt at synke sammen. Der var ingen vej ud af den onde spiral, han var havnet i, enten var det fattiggården eller fængslet. Hans Hansen Maltbæk blev født i 1816 på Nørbølling Hede i Folding Sogn. Når han ikke befandt sig i tugthuset, røg han tilbage til fattiggården. Spiralen blev først brudt en dag i marts 1894, da Maltbæk døde på fattiggården i Harte udenfor Kolding.

Inde midt i Jylland, når man kommer ad hærvejen og skal ud af kongeriget til Slesvig (nuværende Sønderjylland), var landskabet i starten af 1800-tallet præget af hede, skove og landbrug. På et tidspunkt kommer man forbi den gamle herregård Sønderskov, ikke langt herfra ligger Folding Kirke, der fra gammel tid har hørt under Sønderskov.

Den 2. november 1816 kom Hans Hansen til verden på Nørbølling Hede i Folding Sogn, den første kilde til hans liv er et dåbsnotat i kirkebogen, der bevidner, at han blev døbt i Folding Kirke. Forældrene hed Hans Sørensen og Ane Kirstine Jensdatter, faderen var husmand, og parret havde i forvejen en toårig datter. Tre år efter fik parret deres tredje og sidste barn, endnu en søn. Her stod faderen opført som murermand i kirkebogen.

Det er ikke meget, vi ved, om Hans Hansens barndom, men en husmandssøns opvækst var dengang hård og opdragelsen meget autoritær. Ved at kigge

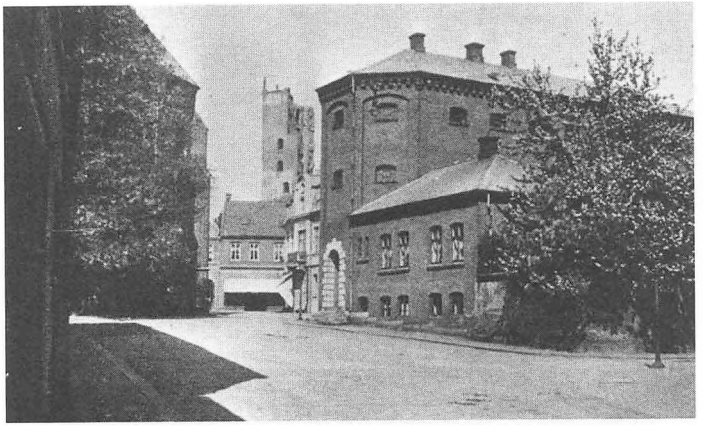

På billedet ses den gamle arrest. Bygningerne indeholdt både domhus, rådhus og arrest. Cirka 1915. Fotograf: Ukendt.

på fadderne til Hans Hansen og hans søskende kan man se, at det ikke var sognets rigeste, som stod familien nærmest. Familien måtte da også arbejde hårdt for føden. At være husmand på heden i begyndelsen af 1800-tallet var et slidsomt arbejde. Hedejord er ofte næringsfattigt, og sandet egner sig ikke særlig godt til større landbrug. Man måtte derfor slide med ploven for at kunne dyrke jorden. Faderen blev måske derfor også murer, fordi der indenfor dette fag var arbejde at få. I årene op til starten af 1820'erne foregik der i hvert fald murerarbejde og ombygning af den tæt ved liggende Sønderskov.[1]
På et tidspunkt var familien flyttet nogle få kilometer længere mod øst, hvor landsbyen Maltbæk ligger i en lille lavning i landskabet i ly for blæsten og ikke langt fra Malt Kirke. Der har i årtusinder været menneskelig aktivitet i området, Hans Hansen har heller ikke kunnet undgå at bemærke de mange gravhøje i området.

Horsens Tugthus. Fotograf: Ukendt.

Et af livets store begivenheder i 1800-tallet var at træde ind i de voksnes rækker. Hans Hansen blev konfirmeret som 14-årig i 1831. Konfirmationen fandt sted i Malt Kirke. Det var en gammel middelalder kirke, som var noget fattig og havde lidt under, at herremanden på Ejstrup sjældent havde betænkt den med noget. Når konfirmationen var overstået, gav præsten karakterer for kundskab og opførsel. Hans Hansen fik karakteren *"g"* for godt ved kundskab og *"mg"* for meget godt ved opførsel. Alligevel hjalp disse karakterer ikke Hansen med at undgå den sociale deroute.

Når man kommer fra Malt Kirke og rejser mod vest, kommer man til Harte Sogn. Her var Hansen havnet i 1830'erne. Hvornår han flyttede hertil vides ikke med sikkerhed. Men måske var det ham, der var tjenestekarl i 1834, hvor der står opført en tjenestekarl ved navn Hans Hansen, som tjente i Stubdrup hos en gårdmand. Alderen passer, men der er desværre ikke noteret fødested i folketællingen det år, og vi ved derfor ikke med sikkerhed, om der er tale om samme person.

Det gik dog skidt for Hans Hansen. Hans første dom var for tyveri, hvor straffen lød på slag med ris, senere blev han idømt 10 dages fængsel for betleri. I 1839 fik han sin første længere straf, da han den 15. januar blev anholdt for tyveri. Under retssagen blev han idømt to års fængsel i Odense Tugthus. Under opholdet på straffeanstalten døde Hansens far i april 1840, men han kunne ikke rejse hjem og deltage i begravelsen.

Tre måneder efter sin løsladelse i april 1841 var den gal igen. Og i juli samme år blev Hans Hansen indsat i Viborg Tugthus, igen for tyveri. Dommen lød denne gang på fire års fængsel. Dengang fordoblede man straffen ved gentagende lovovertrædelser. Hansen fandt sig nogle venner under sit ophold, eller rettere sagt blev han medlem af en lille bande. Han blev således indblandet i et falskmøntnerkomplot. Ifølge avisomtalen af sagen, producerede fanger i Viborg Tugthus falske mønter, som derefter skulle omsættes af en strømpevæversvend, der var bosiddende i Viborg. Komplottet blev dog opdaget i 1843. Strømpevæversvenden og fem medgerningsmænd, alle fanger, blev dømt, heriblandt var Hans Hansen. Da den første dom på fire år var afsonet, blev Hans Hansen i juli 1845 sendt til Stokhuset i København, her skulle han afsone straffen for falskmøntneri. Hansen var vist blevet godt og grundigt træt af det

hele, for i marts 1846 stak han af fra fængslet. Ifølge en avisomtale, forsøgte han at flygte til Sverige, men han nåede kun ud til Sundbyerne. Flugten varede kun kort tid, og Hansen blev i stedet indsat på Christianshavns Straffeanstalt. Her skulle han stadig afsone resten af sin gamle dom og nu yderligere otte år for fangeflugt.

Hans Hansen gjorde sig ikke yderligere bemærket under den resterende del af sit ophold bag tremmer. Han blev løsladt fra Christianshavns Straffeanstalt i oktober 1861 efter at have siddet fængslet i næsten 20 år. Under den seneste afsoning døde også hans mor. Efter løsladelsen blev han sendt tilbage til Harte, hvilket var lig med en indlæggelse på fattiggården. Hans familie ville næppe have meget med ham at gøre.

Selv om 20 år synes lang tid at sidde i fængsel, så gik der ikke lang tid før, at Hansen igen var tilbage bag lås og slå. Efter at have siddet nogle måneder i Kolding Arrest i slutningen af 1862, der dengang var placeret i Rådhusbygningen, blev han den 7. januar 1863 overført til Horsens Tugthus. Der var på dette tidspunkt tale om en ret ny straffeinstitution, hvor fangerne blandt andet blev isoleret fra hinanden. De efterfølgende straffe, som Hans Hansen afsonede, her medregnet dommen i 1863, var 1863-1872 (Horsens Tugthus), 1873-1875 (Horsens Tugthus), 1876-1880 (Horsens Tugthus) 1881 en mindre dom på otte dages fængsel, 1881-1884 (Horsens Tugthus) 1885-1888 (Horsens Tugthus), 1888-90 tre mindre domme på mellem 8 og 70 dages fængsel, 1890-1893 (Horsens Tugthus), 1893 en kort straf i Esbjerg for betleri og tyveri. Blandt dommene er det bemærkelsesværdigt, at man finder tre livstidsdomme, for disse blev Hansen dog efter en årrække benådet af kongen.

Seks gange kom Hans Hansen ind ad den store grønne port i Horsens Tugthus og blev indskrevet i fangeprotokollen, han tiltrak sig under opholdene ikke megen opmærksomhed, måske vænnede han sig til livet bag tremmer, han forsøgte i hvert fald aldrig at stikke af igen. Hver gang, han havde afsonet sin straf, gik turen tilbage til fattiggården i Harte, hvor Hansen gentagende gange stak af: Rodløsheden sad nok i ham, for selv som gammel kunne han ikke blive siddende.

Med årene blev den sorthårede Hansen gråhåret, og højden faldt med nogle centimeter, så han begyndte at falde sammen. På hans venstre hånd havde han tatoveret bogstaverne *"H.H."*, og det var ikke det eneste, der mærkede hans krop, der også havde ar og andre tatoveringer. Han var også noget drikfældig, så næsen var blevet *"rød"*, som det blev noteret i et af de stamblade, som Hansen fik i fangeprotokollerne, det er netop disse beskrivelser i fangeprotokollerne, man stadig i dag kan studere og derigennem få et indblik i, hvordan Hansen langsomt blev til en gammel mand.

Det måske sidste positive ord, der blev skrevet om Hans Hansen, var ved hans konfirmation, da præsten noterede, at hans opførsel var god. Efterfølgende

kom Hansen nemlig i stedet løbende i avisen for sine forbrydelser. Drabelige og dystre historier om fattige og kriminelle solgte også dengang aviser. I juli 1893 var der i Kolding Folkeblad en artikel om en trist skæbne, der nævntes intetsteds noget navn, men når man læser det i dag, er det tydeligt, at det drejer sig om Hans Hansen. Artiklen fortæller om Hans Hansens triste liv og hans mange gange bag tremmer. Det er dog mere bemærkelsesværdigt, hvad den slutter med: *"Det lod ikke til, han holdt af at være paa Fattiggaarden, hvorimod han siger, at det nok kunde gaa an i Tugthuset, siden de ikke fik hestekjød".*[2] Gjorde hestekødet en forskel? Næppe, Hans Hansen var en af mange, der gentagende gange havnede i fængslet og bagefter på fattiggården.

Det var en ond cirkel, som var svært at sætte en stopper for i 1800-tallet. Det er tydeligt, at Hansen var havnet i et mønster, han ikke selv kunne bryde ud af. Han drak og stak af, når han var ude i friheden, begik tyverier eller tiggede sig til en skilling, hvilket ustandseligt fik ham i myndighedernes søgelys. Men når han sad i fængsel, klarede han sig faktisk nogenlunde.

Hans Hansen var blot én af mange, som Kolding og omegns fattiggårde gentagende gange modtog efter et ophold i fængsel. Det triste liv, som Kolding Folkeblad beskrev, sluttede den 7. marts 1894, på fattiggården Sandbjerggård i Harte Sogn. Den 11. marts blev han begravet. Det var ikke almindeligt, at fattige på dette tidspunkt fik en gravsten, og i så fald er den også for længst sløjfet. De sidste ord,

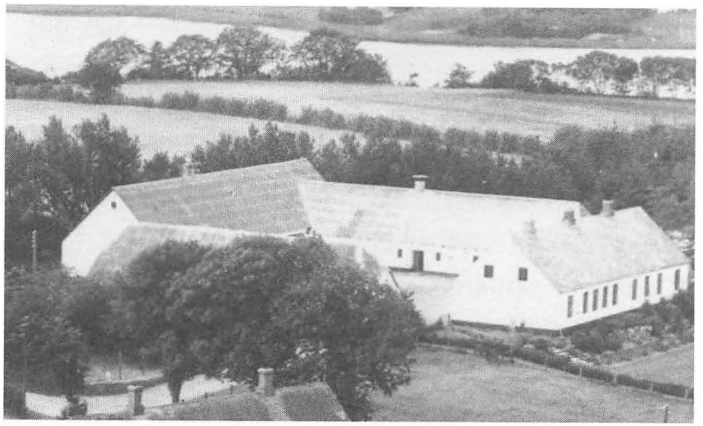

Sandbjerggård, der var fattiggård indtil 1906. Fotograf: Ukendt.

han fik med sig i graven, var præstens kommentar i kirkebogens anmærkningsfelt: *"Han tilbragte Størstedelen af sit Liv i Horsens Tugthus hvor han indsattes 17 Gange."*[3]

Stukket af til USA

Det var i 1800-tallet ikke ualmindeligt, at familier flyttede for at skabe sig en bedre tilværelse. Nogle tog til byerne, da den voksende industrialisering resulterede i mange nye arbejdspladser. Andre rejste helt over på den anden side af Atlanterhavet. Ofte var det et flugtforsøg fra elendighed og et forsøg på at skabe sig en bedre tilværelse.

En af de familier, der kom til Kolding tidligt under industrialiseringen, var familien Greig, der i 1848 flyttede til byen fra Slesvig, familien bestod udover manden Christen Greig og hustruen Maren Jensen Kjær også af en datter. Senere fik parret yderligere fem børn. Den første datter, Anne Marie, var født

udenfor ægteskab, men Christen og Maren blev gift kort tid inden, de rejste til Kolding.

I mange år klarede familien sig igennem tilværelsen. Christen Greig arbejdede som arbejdsmand. Han måtte tage det arbejde, som han kunne få for at brødføde familien. Forholdene blev imidlertid til tider meget hårde, og i 1870'erne måtte familien første gang tage den svære beslutning at sende bud efter fattiginspektøren.

Efter Grundlovens indførelse fik alle danskere ret til hjælp, hvis de ikke kunne forsørge sig selv ved arbejde, hvilket også gjaldt Christen og Maren. Fra 1850'erne blev mennesker, der havde behov for hjælp, delt op i to kategorier: Uværdigt og værdigt trængende. Disse kategorier brugte man til inddeling af de fattige. De værdigt trængende fik hjælp til eksempelvis husleje eller mad, mens de uværdigt trængende var alle dem, som man regnede for dovne, forbrydere, alkoholikere eller andre som faldt udenfor samfundets normer. De blev sendt til genopdragelse på fattiggården.

Greig familien fik hjælp til husleje, så de kom ikke på fattiggården. For børnene i Greig familien gik det lidt blandet, nogle af dem klarede sig faktisk meget godt, og så var der ét sort får i flokken. Han hed Vilhelm Christensen Greig. Vilhelm kom selv tidligt i kontakt med fattigvæsenet og blev indlagt på forskellige fattiggårde, når han ikke kunne forsørge sig selv. Han måtte også en tur i fængsel, da han blev dømt for betleri.

Vilhelm Greig var sikkert godt træt af sin skæbne. I en længere periode var han således også i Tyskland for at lede efter arbejde, men han blev udvist og vendte atter tilbage til Danmark og til fattiggården i Kolding. Han endte angiveligt med at blive udvist, da han ikke kunne forsørge sig selv, og han bad i stedet de tyske myndigheder om hjælp.

De sidste kilder, som det har været muligt at finde om Vilhelm Greig, er fra 1885, da han endnu engang var en tur forbi fattiggården i Kolding. Derefter synes han at være som sunket i jorden. Der findes dog måske en forklaring på, hvad der blev af Vilhelm. Vilhems søster, Dorthea Cathrine, boede i New York i USA, hvor hun arbejdede som tjenestepige. Hun havde muligvis planer om senere at vende tilbage til Danmark, da hun havde sine ejendele opbevaret hos søsteren, Anne Marie, i Kolding, men i 1905 døde Dorthea Cathrine. Det betød, at det var skifteretten i Kolding, der ordnede skiftet efter hende. I skiftet står nævnt, at broderen Vilhelm angiveligt cirka 20 år tidligere var udvandret til USA, uden at man hørte mere fra ham.

Et andet af børnene, datteren Anne Marie, var den lille uægte pige, som Christen og Maren i 1848 havde med til Kolding. Anne Marie Greig kendes også fra fotografen P. Aagaards billedsamling, da hun omkring 1871 fik taget et billede i Aagaards atelier på Rendebanen. Hun var selv uheldig i 1875 at føde

Portrætfoto af Ane Marie Greig fra omkring 1871. Fotograf: P. Aagaard.

en uægte datter ved navn Ida Eleonora. Faderen blev angivet som en Peter Pedersen, men uden yderligere detaljer eller informationer.

Anne Marie klarede sig imidlertid uden om fattiggården, og hun giftede sig med enkemanden Knud Friborg Jacobsen, der var skomager og senere musiklærer. Parret bosatte sig efterfølgende i Låsbygade, hvor Knud drev forretning. Anne Marie blev enke i 1896, men forblev i hjemmet i Kolding i en årrække, indtil hun flyttede op til sin datter Ida Eleonora i Horsens. Det var gået godt for Ida Eleonora, der var blevet gift med Koldings første katolske skolelærer, Charles Peter Osterhammel, og sammen med ham var hun flyttet til Horsens. Anne Marie Greig døde efterfølgende hos sin datter i Horsens i 1930.

Skarbygård

Havde fattigdommen først ramt, så var boligforholdene sjældent de bedste. Der var måske ikke ligefrem en ghetto med fattige i 1800-tallets Kolding, men der var dog boliger og steder, som var kendt for deres fattige beboere, heriblandt var Skarbygård. For enden af Klostergade, omkring hvor gaden nu mødes med Munkegade, lå i gamle dage Skarbygård, der var ejet af tømrermester Skarby. Fattigvæsenet benyttede sig af Skarbygård, når man manglede et sted at placere en fattig familie, som der ikke var plads til på fattiggården, eller som man vurderede hørte til andetsteds. Værelser og lejligheder i Skarbygård blev fra 1870'erne og til midten af 1880'erne lejet ud, men herefter mente fattigvæsnet, at gården ikke længere var egnet til beboelse. Skarbygård var nok, hvad vi i dag ville kalde, et socialt udsat boligområde. Der boede mange fattige arbejdsmænd med deres familier. Flere led under problemer, der var forårsaget af blandt andet alkoholisme, og børnene blev heller ikke skånet. Tværtimod kunne man i juli 1880 i Kolding Folkeblad læse om en otteårig dreng, som en eftermiddag skulle bringe mad og brændevin ud til sin far, en arbejdsmand på havnen. På vej til havnen drak drengen selv af brændevinen, og det fik den uheldige følge, at han blev voldsomt syg og døde.

En anden historie fra november samme år fortæller om en dreng Jeppe Jepsen, der boede hos sin mor, en enke på Skarbygård. Han trak en trækvogn op ad Østerbrogade, da der kom en modkørende købmandsvogn. Drengen forsøgte at holde til højre, men blev kørt ned af den anden vogn. Kusken stak af og efterlod drengen skrigende af smerte i rendestenen.

I 1800-tallet var tiggeri stadig udbredt, selvom det var strafbart. Derfor foregav mange, at de samlede ind for derved at dække over den kriminelle handling. I 1886 kunne man læse i avisen, at hos en kone i Låsbygade kom en kvinde ind fra gaden og fortalte, at hun samlede ind til en fattig skomager og hans familie med seks børn. Måske fordi hun nævnte, at skomageren boede på Skarbygård, hoppede konen i med begge ben og gav kvinden 1 kr. Sagen endte med, at kvinden blev anholdt og straffet for bedrageri.

Skarbygård var ikke det eneste sted i Kolding, der

var præget af fattigdom. Byen voksede voldsomt i 1800-tallets anden halvdel, og i takt med industrialiseringen fulgte et højere indbyggertal og hermed også flere fattige. I byen boede de fattige ofte dør om dør med bedrestillede. I landsognene boede de fattige derimod enten på små husmandssteder eller på fattiggården. I et enkelt tilfælde har en fattig familie i et landsogn været nødsaget til at bygge deres egen jordhule som beboelsessted.

Krigsveteraner

Én af de mange grupper, der ofte havde en svær tilværelse, og som i mange tilfælde endte på fattighjælp eller fattiggården, var de veteraner, som havde kæmpet i de slesvigske krige. I Kolding så man flere eksempler herpå.

Et af disse eksempler er Hans Peter Mikkelsen, der var en tur forbi fotograf Aagaard på Rendebanen. På billedet kan vi se ham bære en Dannebrogorden. Han var veteran, en af heltene og en af dem, som var blevet hyldet. Han havde kæmpet for Gud, konge og fædreland, og han var blevet belønnet for sin indsats med Dannebrogordenens fortjenstmedalje den 17. april 1864 - dagen inden slaget på Dybbøl. Efter krigen fik han både en kone og nogle børn, og sammen levede de på et lille husmandssted ved Vonsild. Alligevel skulle Mikkelsen lide en krank skæbne.

I Drostrup i Læborg Sogn tæt ved Vejen kom Hans Peter Mikkelsen til verdenen den 23. april 1835. Forældrene var en gårdmand, Mikkel Petersen, og hans

Skarbygård i Klostergade 13. 1935. Fotograf: Ukendt.

hustru, Magdalene Madsdatter. Da Hans Peter var 14 år, blev han konfirmeret i Vejen. Faderen døde, og sønnen måtte, som det var sædvane på den tid, ud at tjene. Der vides ikke meget om ham før hans militærtid op til krigen i 1864, hvor han blev indrullet i november 1863. Under krigen havde han titlen som underkorporal. Den 18. april 1864 blev Mikkelsen såret. Dagen efter, at han var blevet udnævnt til dannebrogsmand. Han kom på et lazaret i København og overlevede krigen. Vi ved ikke i dag, hvor alvorlige hans skader var, eller om han fik nogle permanente følger heraf.

Portrætfotos af Hans Peter Mikkelsen og Anne Kirstine Mastrup. Fotograf: P. Aagaard.

Da krigen var afsluttet, stod Mikkelsen over for at skulle vende tilbage til et normalt liv. Måske har det ikke været helt nemt, men han fandt tilsyneladende en vis støtte i veteranforeningen De Danske Våbenbrødre, som han i marts 1865 meldte sig ind i. Her kunne han både blive en del af kammeratskabet og samtidig nyde godt af den hjælpeordning, som foreningen ydede til sine medlemmer. I foreningen mødtes han med andre krigsveteraner, og sammen deltog de blandt andet i sørgeoptog og stod vagt ved foreningens fane, når et medlem gik bort. Den 17. april 1867 giftede han sig i Vonsild Kirke med

en smededatter fra Ødis-Bramdup ved navn Anna Kirstine Mastrup. Kun to måneder efter brylluppet, fødte Anna Kirstine en søn, så måske disse omstændigheder var en medvirkende årsag til ægteskabets indgåelse.

Der fulgte tre flere børn til, der voksede op på et lille husmandssted ved Vonsild, men vi har ikke yderligere kilder til, hvordan det gik dem. Det fremgår imidlertid senere, at parret blev separeret *"paa Grund af slet Forlig og hans Drikfældighed."* Om dette var årsagen til Hans Peter Mikkelsens sørgelige afslutning på livet, vides dog ikke. Under alle omstændigheder blev Hans Peter Mikkelsens lig fundet druknet i en brønd ved huset om eftermiddagen den 23. april 1892 efter, at han havde været forsvundet i nogle dage. Selvmordet blev ikke omtalt i aviserne, men i kirkebogens anmærkningsfelt skrev præsten: *"Formodet Selvmord, da liget stod paa hovedet og andre grunde."*[4]

Vi kan kun gisne om, hvad der var årsagen til Hans Peter Mikkelsens formodede selvmord. Det kunne bunde i skam og fortvivlelse, eller måske var det oplevelser fra krigen, der nagede eller skabte splittelse i familien. Fortællingen er imidlertid også en del af fattigvæsenets historie, da veteraner ofte havnede på fattighjælp eller fattiggården. Måske forsøgte Mikkelsen netop at undgå dette.

1800-tallet bød på flere krige. Under Treårskrigen 1848-1851 kæmpede tjenestekarlen Johannes Pedersen på dansk side. Efter krigen blev han gift med Karen Steffensdatter og sammen stiftede de familie i Kolding. I folketællingen fra 1870 fremgår det, at veteranen Pedersen og hans kone havde lejet sig ind i en lille lejlighed i Blæsbjerggade. Her boede de med deres fire børn. Børnedødeligheden var dengang meget høj, og på dette tidspunkt havde de allerede mistet to børn, der kun levede nogle få timer.

I 1800-tallet fandtes der flere forskellige selvhjælpsforeninger, hvor medlemmer fandt sammen for at sikre hinanden. Dette skete typisk igennem et kontingent, som gav medlemmerne ret til at søge om støtte. Da Pedersen var veteran, kunne han blive medlem af De Danske Våbenbrødre, og her søgte han i første omgang foreningen om støtte. Foreningernes økonomi var imidlertid begrænset og de havde ikke særlig mange midler at dele ud af. Var man heldig, kunne man undgå fattighjælpen. Så heldig var Pedersen ikke, og da Våbenbrødrene ikke længere kunne støtte ham, måtte der sendes bud efter fattiginspektøren. Det har givetvis ikke været let for den gamle veteran Pedersen at sende bud efter fattiginspektøren, men i et afhøringsskema udfærdiget i 1879 fra fattigvæsenet kan man læse, at han var for syg til at kunne arbejde og derfor nu søgte hjælp. Fattigvæsenet fandt da også, at familien var værdigt trængende, og at de derfor burde få hjælp til husleje og andre fornødenheder, således de ikke kom til at ende på fattiggården. Pedersen var imidlertid alvorligt syg. Hvad han fejlede, står for os hen i det uvisse, men han døde den 5. juni 1879, 52 år gammel. Konen, Karen Steffensdatter,

fortsatte en periode med fattighjælp, og da hun blev ældre, boede hun til sin død i 1898 hos en af sine døtre.

Den ukendte mandsperson

En vagabond kom den 25. november 1889 gående ind i Kolding. Ingen kunne forstå, hvad han sagde, og ingen anede, hvem han var. Politiet indfangede vagabonden, de kunne dog ikke få mere ud af ham, og da han ikke havde begået noget strafbart, fulgte de ham hen på fattiggården. På fattiggården antog man, at han måtte være sindssyg eller idiot. En stakkel som havde forladt en eller anden form for offentlig anstalt, måske et sted syd for grænsen, da det eneste, han havde med i lommerne, var lidt tysk skillemønt.

Politiet forsøgte at efterlyse ham i det internationale efterlysningsblad, Internationales Criminal-Polizeiblatt. Fattigvæsenet forsøgte desuden at få ham til at skrive nogle ord på et stykke papir, som blev sendt til forskellige eksperter, dog uden held. En V. Thomsen fra København udarbejdede nogle skemaer på polsk, tjekkisk, ungarsk og russisk, men også det var uden resultat. Han voldte igennem tiden en del besvær for fattigvæsenet i Kolding. Ifølge en skrivelse var han et *"umedgørligt væsen"*.[5] Ud fra datidens aviser kunne man dog læse, at fattigvæsenet i Kolding spekulerede i, om manden måske kom fra Kroatien eller Slovenien. Ifølge beskrivelsen fra Internationales Criminal-Polizeiblatt var den ukendte mand *"omkring 40 til 45 år, slank eller middel med mørkt hår, magert blegt ansigt, overskæg og halv-*

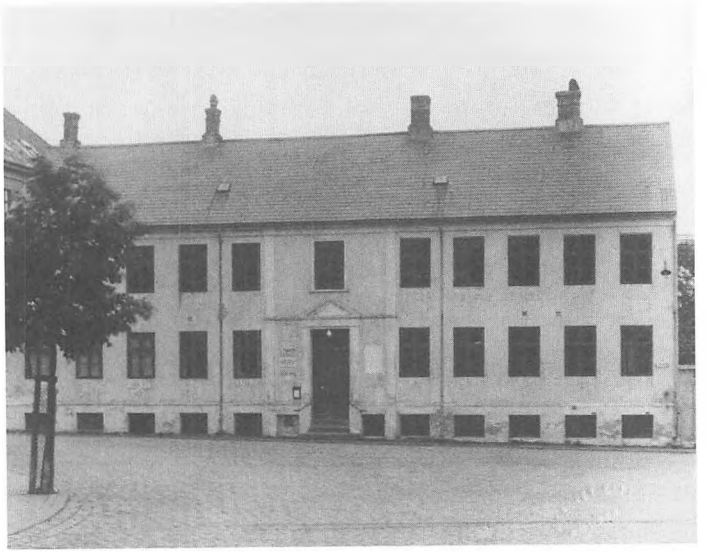

Svietorv. Den gamle fattiggård set fra Katrinegade. 1931. Fotograf: Atelier City.

lang bakkenbart, klædt med en grå overcoat med hornknapper, grå bukser og vest, grå hat og støvler".[6]

I første omgang forsøgte fattigudvalget i Kolding at få den ukendte mand indlagt på Middelfart Sindssygeanstalt. Svaret på forespørgslen kom i slutningen af januar 1890 og var noget nedslående for fattigudvalget. Dels havde anstalten ikke plads, dels var manden *"som udlænding ikke er berettiget til Forplejning"*.[7] Indtil videre måtte han derfor blive på fattiggården i Kolding. Fattigudvalget i Kolding skrev derpå frem og tilbage med Vejle Amtsråd for at finde frem til, hvad man skulle foretage sig. Det tog dog sin tid. Først i september 1891 kunne man enes om, at den ukendte person skulle på en *"Idiotanstalt"*. Man sendte derfor en fornyet ansøgning. Denne gang hos De Kellerske Aandssvage-

anstalter, men også her var svaret, at alle pladser allerede var optaget.[29]

I december 1892 tilbød anstalten Ebberødsgaard at modtage ham imod et årligt vederlag på 1000 kr. Dette blev pure afvist af Kolding Byråd, der fandt prisen for høj. Der kom flere tilbud ind, men den ukendte mand kom aldrig videre fra Kolding. Den sidste del af sit liv havde den ukendte mand angiveligt mange smerter i kroppen. I denne periode havde han ifølge avisen udtalt enkelte forståelige ord. Blandt andet havde han gentagende gange råbt *"Jesus, Jesus!"*.[8] Næsten tre og et halvt år efter den ukendte mand var ankommet til Kolding, døde han den 7. marts 1893 på fattiggården. Dødsårsagen blev angivet som tæring, altså tuberkulose. Siden skulle han blive husket som Koldings Kaspar Hauser[9]. Ved begravelsen var der kun fattigvæsenets folk tilstede. Alligevel blev der opført en grav, som man stadig kan finde på den Gamle Kirkegård i Kolding den dag i dag. Her er der et lille mindesmærke på hans gravsted.

Der kan spekuleres meget i, hvorfor den ukendte mand eller Koldings Kaspar Hauser forblev ukendt. Måske var han vandret langvejs fra, måske ville de, som kendte ham, ikke have ham tilbage, måske lå der en sygdom bag, måske var han faldet om på en rejse, eller måske var han blevet overfaldet? Spekulationerne er mange, sikkert er det dog, at han ville have været en udgift for, hvem der end modtog ham, og den udgift var fattigvæsenet og kommunerne allerhelst fri for.

Sygestue for mænd på fattiggården. Cirka 1910. Fotograf: Ukendt.

En betlers brev

Mange af samfundets svageste var en byrde, som datidens institutioner helst så sig fri for, og som de på forskellig vis forsøgte at begrænse mest muligt. Et forhold som de fattige selv var helt på det rene med.

Niels Peter Nielsen blev født omkring 1860 i Knudsbøl. Ved folketællingen i 1890 kan man imidlertid konstatere, at han var bosiddende i Kathrinegade i Kolding. Siden flyttede han til København, hvor han arbejdede som skrædder. I 1893 skrev han et brev fra arresten på Gammeltorv i København til fattigvæsenet i Kolding, hvor han afslørede årsagen til, at han befandt sig i arresten. Brevet afspejler også hans egne bestræbelser på at styre sin skæbne.

"Kjøbenhavn d. 5/1 93
Arrest Gammeltorv, Kjøbenhavn K

Til Formanden for Fattigvæsnet, Kolding
Jeg tillader mig herwed bede Dem om at blive fri for at blive Hjemsendt til Kolding. Jeg har lagt paa Kjøbenhavns Komunehospital for Fnat og af Den grund har jeg ingen arbejde taget skjønt Jeg nok kunde have faaet arbejde Og kan ogsaa nok faa arbejde strak naar jeg kommer fri Fod.

Jeg blev taget for Beteleri [Betleri red.] *(Da jeg ingen Penge havde) d. 22 December men min Dom lyder paa 8 Dages simpel Fængsel fra I dag sae Jeg bliver fri paa Fredag d. 11 Jeg vilde Gjærne Bede dem at sende mig 10 Kroner Da Jeg nok har Del sløj med tøj men det kan jeg faa naar jeg faar arbejde.*

Jeg synes at der ikke er noget at gjore i Kolding for mig og Derfor er min Bøn til Dem at sende mig Penge saa Jeg kan blive fri for Hjemsendelsen.
Jeg lover Dem at Det skal ikke skee at Jeg skal gjore Det mere og Sygdommen var Skyld i at Jeg ikke har taget arbejde for ikke at besmitte nogle Svende paa Værkstedet.

I Haab om Svar til Politikontoret inden Fredag.

Ædle
Niels Peter Nielsen
Skrædder
Forhen. Katrinegade 574, Kolding"

Der kunne, som det fremgår af disse små fortællinger, være mange årsager til, at mennesker blev afhængige af fattigvæsenet i 1800-tallets Danmark. Fattigdom forårsaget af barske levevilkår, sygdom eller arbejdsløshed tvang folk til at søge økonomisk støtte, så de kunne brødføde sig selv og familien, og dermed få hverdagen til at løbe rundt. De personer, der ikke blev betragtet som værende værdigt trængende, endte til gengæld på fattiggården, hvilket var en destination, som de allerfleste helst ville undgå. Som det fremgår af Niels Peter Nielsens brev, valgte flere netop et alternativ til fattigvæsenets involvering ved at gå den kriminelle vej. Det er uvist, hvordan det efterfølgende gik Niels Peter Nielsen, men én ting er sikkert, den kriminelle vej var ofte en ond cirkel, der typisk ikke førte andre steder hen end til fængslet og derefter til fattiggården.

Noter

1. Information fra Museet på Sønderskov.
2. *Triste historier*, Socialdemokraten, side 2, 28. juli 1893.
3. Harte Sogn kirkebog 1892-1908, AO-opslag 249,
4. Vonsild Sogn kirkebog.
5. *Den ubekjendte mandsperson*, Dagens nyheder, 11. december 1892.
6. Internationales Criminal-Polizeiblatt, nr. 22, 27. marts 1890.
7. Skrivelse fra Middelfart Sindssygeanstalten, K B 550, 505/90. J.n.52/90, den 26. januar 1890, Fattigvæsenets korrespondance 1890, Kolding Stadsarkiv.

8. *En mystisk person*, Sydjyllands Folkeblad, 9. marts 1893.
9. Kaspar Hauser (cirka 1812-1833) var et tysk hittebarn, som dukkede op i Nürnberg.

Kilder

Ansøgninger om erindringsmedalje 1864.
Bog over tugthusfanger 1752-1865, Odense Købstad.
Brev fra C. Keller, De kellerske aandssvageanstalter, 14. september 1891, Fattigvæsenets korrespondance 1890, Kolding Stadsarkiv.
Brev fra V. Thomsen, 6. maj 1890, fattigvæsenets korrespondance 1890, Kolding Stadsarkiv.
Den ubekjendte mandsperson i Dagens nyheder 11. december 1892.
Den ukjendte mand i Folkebladet Sydjylland 7. marts 1893.
En mystisk person i Sydjyllands Folkeblad 9. marts 1893.
Fangeprotokol Viborg Tugthus, 1841.
Fattigvæsenets forhandlingsprotokol 1888-1890, møde 2. december 1889, Kolding Stadsarkiv.
Fattigvæsenets korrespondance 1879, Kolding Stadsarkiv.
Fattigvæsenets korrespondance 1891, Kolding Stadsarkiv.
Fattigvæsenets korrespondance 1893, Kolding Stadsarkiv.
Folketællingen 1890, Kathrinegade Kolding.
Fortegnelser over Tugt-, Rasp- og Forbedringshusets fanger (1855), Arkivalie Online-opslag 8.
Harte Sogn kirkebog 1892-1908.
Hof- og Statskalenderen 1865.
Horsens Tugthusfangeprotokoller.
Internationales Criminal-Polizeiblatt nr. 22 27. marts 1890.
Kolding Våbenbrødres stambog, medlem nr. 79, Kolding Stadsarkiv.
Kjørslen i Østergade, Kolding Folkeblad, 9. november 1880.
Malt Sogn kirkebog 1821-1842.
Sct. Nikolaj Sogn Kirkebog 1893.
Skrivelse fra Middelfart Sindssygeanstalten, K B 550, 505/90. J.n.52/90, den 26. januar 1890, Fattigvæsenets korrespondance 1890, Kolding Stadsarkiv.
Sydjyllands Folkeblad, gennemgang af 1886 året.
To Mysterier i Kolding Folkeblad 23. maj 1933.
Triste historier i Socialdemokraten 28. juli 1893.
Vonsild Sogn Kirkebog 1867-1883.

Fotos

V. Schæffer.
Horsens Byarkiv.
Stenders Forlag.
Kolding Stadsarkiv.

Kolding Gymnasium – 475 års uddannelseshistorie

Henriette Bornemann Baudtler

Vores uddannelsesinstitutioner og besparelserne på dem kan ofte skabe stor debat. Men uddannelsesinstitutionerne kan også ses som en forudsætning for en demokratisk og lige adgang til viden og dermed muligheden for at være med til at definere det grundlag, som vores velfærdssamfund skal bygges på. Folkeoplysningen indtog fra tidlig tid en central plads i dannelsen af landets borgere. I starten var folkeoplysningen rettet mod voksne mennesker, der gennem højskoleophold og aftenskoler blev oplyste og dannede borgere. Gymnasiets udvikling har gennemgået en tilsvarende demokratiseringsproces, hvor gymnasiet oprindelig var forbeholdt den veluddannede del af befolkningen, så er der i dag en stor andel af unge fra ikke-boglige hjem, og gymnasiet er blevet for de mange, og ikke som tidligere, de få.

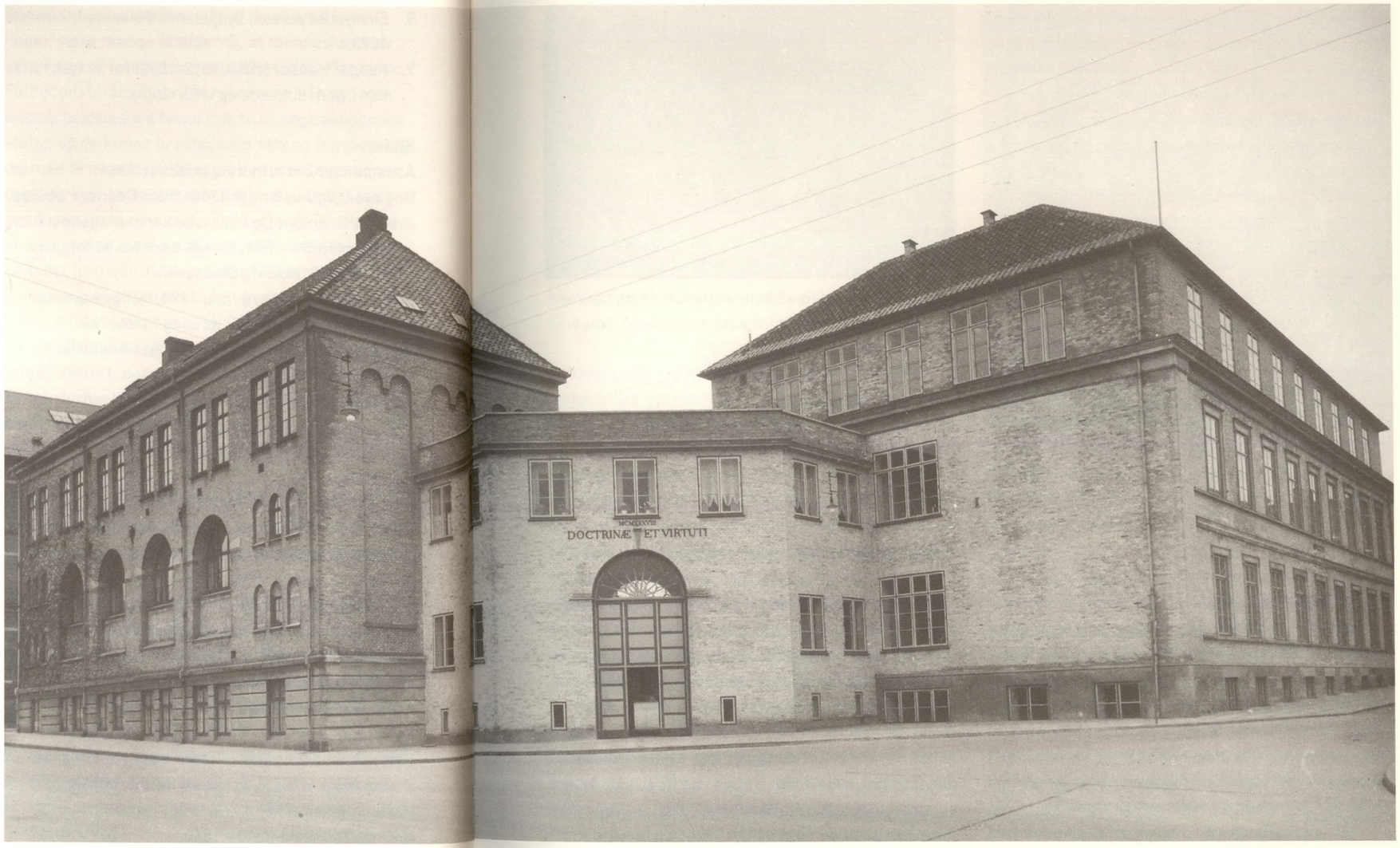

Kolding Gymnasium set fra Torvegade i 1939.
Fotograf: J. Ingemann.

Kolding Gymnasium kan i år fejre 475 års jubilæum og er dermed den ældste skole i Kolding. Der har muligvis været en skole i Kolding før Reformationen i 1536, men der er ikke bevaret nogle kilder, der kan bekræfte dette. Før Reformationen var skolegang den katolske kirkes ansvar, men efter Reformationen kunne dette selvsagt ikke fortsætte. Latinskolen i Kolding blev derfor oprettet efter Christian III udstedte en Kirkeordinans i 1537, som omtales første gang i 1542. Kongeparret Christian III og hans dronning Dorothea havde gennem deres regeringsperiode et tæt forhold til skolen. Især Dronning Dorothea støttede skolen i den periode, hvor hun boede på Koldinghus. Derfor havde Den Lærde Skole i Kolding en særstatus, som den bevarede i lang tid efter regentparret døde. Tilknytningen til Dronning Dorothea er blevet fremhævet af skolen selv mange gange i dens levetid og ses stadig i dag i forbindelse med Dorothea-festen, der stadig afholdes.

Latinskolerne, der blev oprettet efter Reformationen, mindede meget om de tidligere katolske skoler. Kirken tilså stadig skolen, og lærerne på skolen var kirkens mænd. Lærer og elever bar sorte kapper, og eleverne blev kaldt disciple. De yngste disciple gik under navnet peblinge, der betyder vordende præster. Ældre disciple hed degne og var, som navnet antyder, kirketjenere.[1] Disse forhold ophørte først i 1800-tallet, hvor nye pædagogiske tanker ændrede den måde, som både skole og elever blev set på.

Vejle Amts højere Realskole, senere Kolding Latin- og Realskole. Billedet er fra starten af 1900-tallet. Fotograf: Ukendt.

Latinskolen genoprettes

I 1856 blev Latinskolen i Kolding afskaffet, og i stedet flyttede Vejle Amts højere Realskole ind i bygningerne. Latinskolen havde ellers en lang tradition bag sig, men Amtet var af den holdning, at elevgrundlaget ikke var stort nok. Latinskolerne var ældre tiders svar på et gymnasium, og realskolerne havde ikke ligeså mange klassetrin som disse. Ligesom realskolerne ikke forberedte eleverne til akademiske studier. I de første år efter Latinskolens afskaffelse var der heller ikke mange elever på Realskolen, men Kolding var på vej ind i en periode med både befolknings- og økonomisk vækst. Beslutningen om at lukke Latinskolen i Kolding var ikke populær blandt borgerne, der ønskede den tilbage. Dette lykkedes i august 1880, hvor Kolding Latin- og Realskole kunne slå dørene op, efter forhandlinger mellem Vejle Amts Skoleråd og Kolding Byråd var afsluttet.[2]

Lærerne på Kolding Latin- og Realskole i 1891.
Fotograf: Kolding nye fotografiske Atelier.

Kolding Latin- og Realskole var Danmarks første kommunale gymnasium og var således også kommunalt finansieret. Skolen overtog bygningerne fra Vejle Amts højere Realskole i Kolding sammen med en del af lærerpersonalet. Kolding By finansierede kun skolen delvist, og det viste sig hurtigt, at de tilskud, som skolen modtog, ikke var nok. Allerede det første år var der underskud.[3] Skolens øvrige udgifter skulle dækkes via skolepenge. I 1890'erne var der stor diskussion omkring skolens fremtid i aviserne, og der var nok nogen, der ville ønske, at amtet havde beholdt skolen. Dette var en stor forskel fra den by, der i 1855 havde kæmpet for at beholde latinskolen og endda havde tilbudt økonomisk støtte, byen der mellem 1855 og 1880 havde klaget over manglen på latinskolen, og som i 1880 havde hilst den velkommen tilbage.[4] For at løse problemet i økonomien kom skolens rektor Sigurd Müller og Georg Bruun frem til, at skolen var nødt til at få flere elever for at

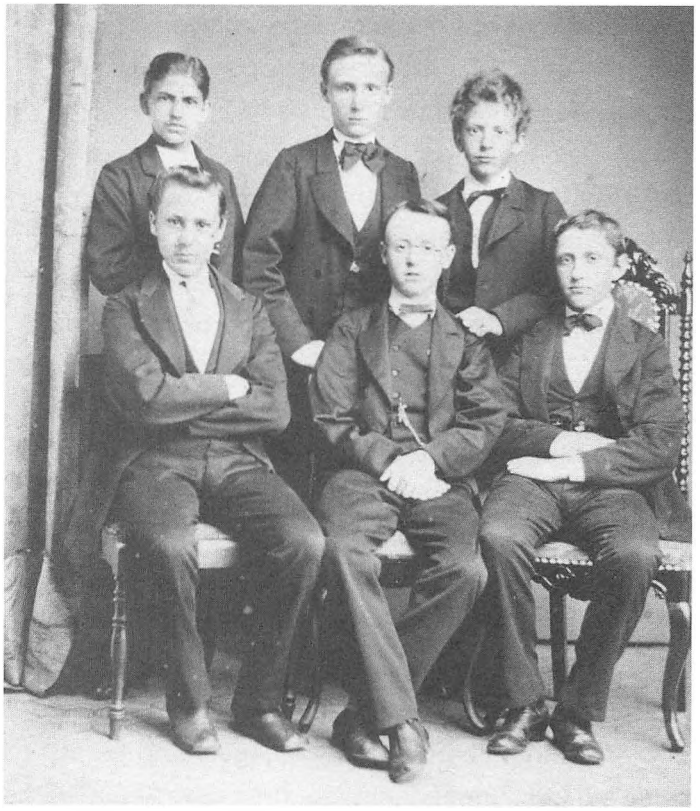

Elever fra Vejle Amts højere Realskole i Kolding 1872.
Fotograf: P. Aagaard.

kunne hente flere penge hjem, og det kunne kun ske ved at optage piger på skolen, der hidtil udelukkende havde været for drenge. Dette forslag blev indstillet til byrådet i 1895. Der var allerede optaget to piger på skolen, der begge dimitterede i 1896. Den ene var rektor Sigurd Müllers datter, og den anden pige var datter af en grosserer og blev senere læge i København.[5] Efter en del diskussion blev det vedtaget, at skolen kunne tilbyde fællesundervisning fra 1897 mod nogle besparelser på budgettet.[6] Herefter blev det lettere for skolen. I årene efter blev der

givet bevillinger til restaureringer af bygningerne og nyt inventar. Skolen fortsatte dog med at have underskud i lang tid ud i fremtiden.[7]

Skolesystemet var på dette tidspunkt indrettet sådan, at der var kommet folkeskoler til, der fungerede som grundskoler for alle børn, og derefter spredtes børnene. Fra grundskolen kunne man gå over i mellemskolen, det vil sige realskolen. Derefter kunne man enten tage forberedelseseksamen, der var en afslutning på realskoleundervisningen. Forberedelseseksamen var et krav for at kunne starte i latinskolen, selvom private eksamener også kunne accepteres. Skolens undervisning gik fra tidligere primært at have været rettet mod teologiske studier til, at latinskolens undervisning nu mere var rettet mod humanistiske studier. De naturvidenskabelige fag var siden industrialiseringen også begyndt at snige sig ind i undervisningen, men deres indflydelse blev større i årene efter. Rekrutteringen af elever havde ændret sig siden Vejle Amts højere Realskoles tid og bestod nu hovedsageligt af børn af landmænd, handlende og næringsdrivende fremfor som tidligere sønner af embedsmænd og præster.

Kolding Højere Almenskole

Skoleformen blev ændret i 1903 efter *"Lov om Højere Almenskoler"*. Den opdelte de højere uddannelsesanstalter i henholdsvis en fireårig mellemskole, en etårig realklasse og et treårigt gymnasium med tre linjer: Klassisk sproglig, matematisk-naturvidenskabelig og nysproglig. Realskolens afgangseksamen gav adgang til erhvervslivet eller kunne tjene

Kolding Højere Almenskole taget omkring 1900-1902. Skolen havde til huse her indtil 1915. Fotograf: Emil Stæhr.

som ekstra forberedelse til gymnasiet. De første studenter dimitterede efter skoleloven i 1910 og de sidste i 1965, så formen holdt i mange år. Det var ved samme lov, at der blev indført årskarakterer for at gøre op med eksamenskarakterens tilfældighed. Med loven blev også indført fællesundervisning for drenge og piger i de højere almenskoler, hvilket var noget nyt. Tidligere havde der lovmæssigt kun været fællesundervisning i grundskolen. Da Kolding Latin- og Realskole jo allerede havde erfaring med dette, blev rektor Georg Bruun spurgt til råds om erfaringerne med dette. Georg Bruun forslog, at fællesundervisning blev indført i de små klasser og frem samt, at der blev ansat lærerinder og særligt en inspektrice til at tage sig af særlige forhold vedrørende pigerne. Derudover skulle pigerne have særskilt undervisning i kvindeligt håndarbejde, gymnastik og særlige afsnit af sundhedslære. Dertil tilføjede Bruun, at det erfarings-

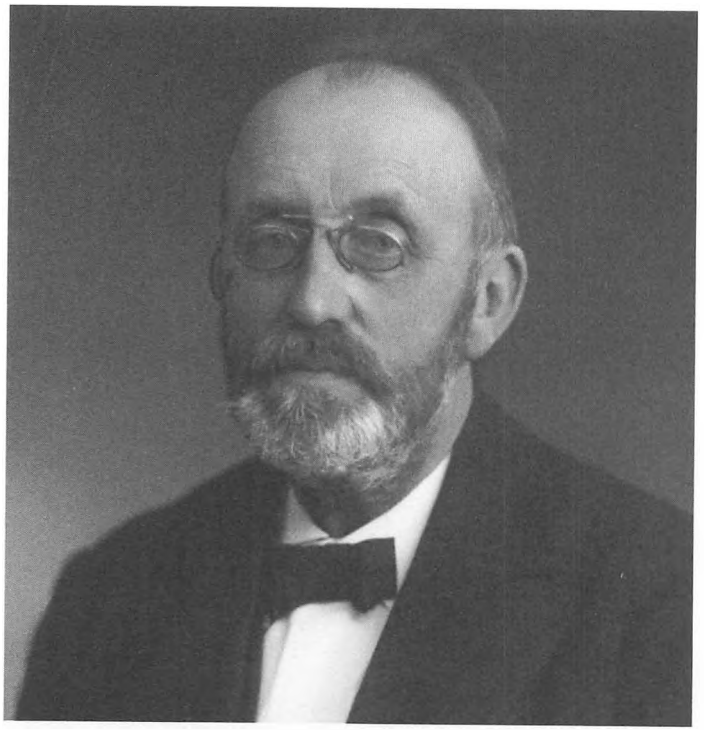

Rektor Georg Bruun, som var rektor for Kolding Højere Almenskole. Cirka 1925. Fotograf: Ukendt.

mæssigt var bedst ikke at forskelsbehandle drenge og piger, samt at de i mellemskoleklasserne skulle sidde ved siden af hinanden.[8]

Georg Bruun blev af flere omgange indbudt til at holde foredrag, da emnet var noget, der optog mange skolefolk. Bruun noterede dog, at der var forskelle på kønnenes formåen, selv i fællesskolen. Selvom han ikke kunne se en tendens i matematik og regning, kom den tilsyneladende frem i fysik, hvorom han sagde: *"I dette Fag står Pigerne afgjort tilbage for Drengene. Dette skyldes ikke ringere Evne til stringent Tænkning, men Mangel på praktisk Blik. Pigerne forstår ofte ikke ganske dagligdags Fænomener, de kan ikke se fornuftigt på en Tegning eller Apparat. Årsagen til denne mangel må næppe så meget søges i deres Natur, snarere i deres Opdragelse og mindre praktiske Anvendelse af deres fritid."*[9] Bruun noterede yderligere, at der måtte gøres forskel på undervisningsmetoderne til de forskellige køn.
I 1900 havde byrådet i Kolding vedtaget, at særligt dygtige børn fra kommunens borgerskoler (folkeskoler) og friskoler kunne få fripladser i Latin- og Realskolen, hvilket blev begyndelsen til den enhedsskole, der senere skulle skabe den kommunale mellemskole.

Rektor Georg Bruun var en stor fortaler for almenskolen, der var blevet oprettet med loven i 1903. Skolen i Danmark var stadig meget opdelt, således at finere børn ikke gik i grundskole med arbejdernes børn. Georg Bruun ville gerne gøre op med denne tankegang og var meget hård i tonen over for velhavende borgere, der ønskede at holde deres børn adskilt fra almindelige borgeres børn. *"Der er utvivlsomt mange uartige Børn i Folkeskolen, men der er også mange uartige Børn fra de mere velhavende Hjem. Fine Klæder dække ikke altid over fine Tanker".*[10] Kolding Højere Almenskole voksede da også kraftigt i de efterfølgende år. I 1915 udgjorde pigerne en tredjedel af elevtallet, og eleverne kom fra mere blandede hjem. Det var dog hovedsageligt elever, hvis fædre var embedsmænd, handelsmænd, landmænd eller håndværkere. Der var en klar forskel på fordelingen af elever på de forskellige klassetrin. I mellemskolen var der flest håndværkerbørn, mens

Optog til Majfesten 1903. Manden i front er rektor Georg Bruun. Fotograf: Ukendt.

embedsmændenes børn gik på gymnasiet.[11] For at imødekomme behovet for mere plads til de nye elever, var der blevet bygget en ny skole, der kunne tages i brug i 1915.

Nye pædagogiske tankegange

De første nye tanker om pædagogik begyndte at sprede sig i slutningen af 1800-tallet. Som før nævnt blev de protestantiske latinskoler drevet på samme måde, som de katolske var blevet det tidligere. Det samme gjaldt undervisningen og straffemetoderne. På Kolding Realgymnasium, var det Rektor Sigurd Müller, der startede de pædagogiske forandringer. Rektor før ham, Karl Vilhelm Theisen, blev beskrevet som en streng og regelfast mand, men en dygtig administrator. Han var rektor mellem 1880 og 1886 og var på mange måder en dygtig underviser og rektor af den gamle skole. Theisen krævede med andre ord lydighed og orden. Han var vellidt af mange af Koldings borgere for sin måde at styre skolen på. Sigurd Müller, der var rektor mellem 1886 og 1901, var på mange måder modsætningen til Theisen. Han var langt mere liberal i sin tilgang til skolens styrelse og forbød legemlig afstraffelse, afskaffede traditionen med at nummerere eleverne efter dygtighed samt indskrænkede karaktergivningen. Det var under ham, at de første piger fik lov til at tage eksamen, og i 1897 fik piger adgang til alle skolens klasser. Müller var en fortaler for almendannelse og producerede en række letlæste oversigter over litteratur og leksikonartikler. Hans arbejde som rektor var mindre populært end hans forgænger, men det hang nok også sammen med skolens økonomiske vanskeligheder i perioden. Det var ligeledes under hans lederskab, at Majfesten blev genindført.[12]

Rektor Georg Bruun overtog hvervet fra Sigurd Müller i 1901, og han var på samme måde mere moderne end sine forgængere. Georg Bruun var tidligere historielærer på skolen og havde en stor lokalhistorisk viden og interesse, som han omsatte til en række bøger. Gennem denne historiske interesse opbyggede han et stort kendskab til skolen, og herigennem lykkedes det ham mange gange at få etableret nye traditioner. Majfesten var hans idé og én, som han udbyggede på. Georg Bruun fortsatte Müllers pædagogiske stil, men var også en dygtig administrator, der formåede at sørge for flere penge til skolen, hvilket var tiltrængt. Hvor Bruun adskilte sig fra sin forgænger var, at han havde regler for stort og småt, som han forventede blev overholdt.[13] I Bruuns private arkiv findes der optegnelser over alle de tidligere lærer på skolen, som han tilsyneladende ikke har haft meget til overs for. Han konkluderer i hvert fald at: *"Der var – bortset fra, at hr. Karl Hansen var en fremragende dygtig lærer for de yngste elever – ingen meget dygtige lærere, enkelte var respektable, adskillige tarvelige ..... Det blev mig klart, at der måtte gøres et alvorligt forsøg på efterhånden at drage bedre kræfter til skolen."*[14] Dette lykkedes tilsyneladende for ham, efter han havde sørget for bedre lønforhold for lærerne. Med disse to rektorer

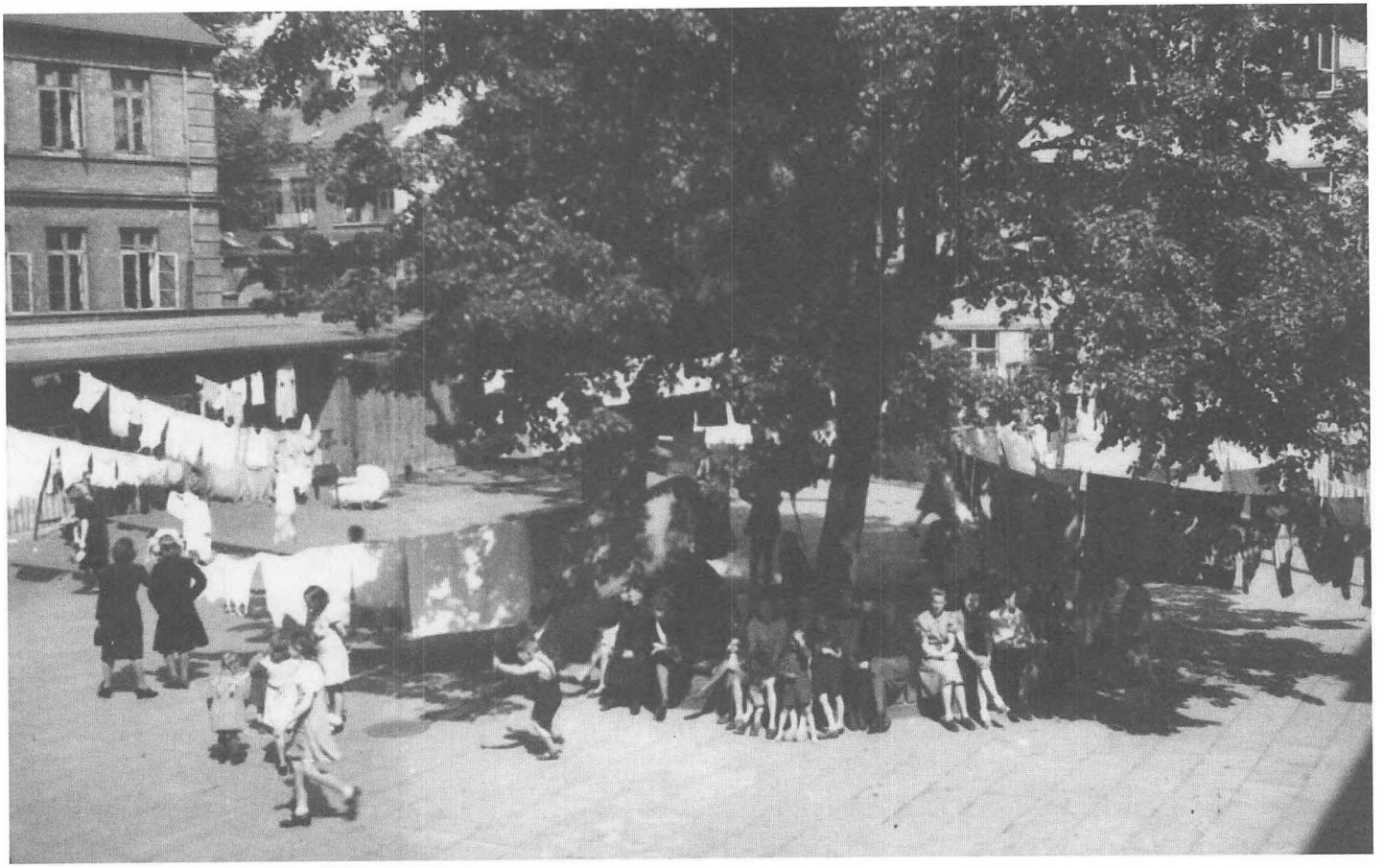

Tyske flygtninge i Almenskolens gård omkring 1944.
Fotograf: Kaj H. Baagø.

var den nye pædagogiske linje lagt, og det lå også i tiden efter dem, at der var en ny pædagogisk tilgang på vej i alle skoler.

Kolding Gymnasium

De næste årtier blev i højere grad præget af udbygning af traditioner og en støt stigende tilgang af elever. Skolen blev derfor udvidet flere gange, bygningerne huser i dag Social- og Seniorforvaltningen.

I 1942 skiftede skolen navn til Kolding Gymnasium, som skolen er kendt under i dag. Det skete i øvrigt i en tid, hvor skolen, som resten af Danmark, var under pres på grund af den tyske besættelse af landet. Kolding Gymnasium blev i perioder inddraget – i 1943 var det festsalen, der blev inddraget til indkvartering af det danske politi, og i 1944 blev skolens syd- og nordfløj inddraget af besættelsesmagten.

Gennem 1950'erne og 1960'erne steg elevtallet på skolen stærkt, det var især på grund af velfærden og den kraftigt voksende befolkning i Kolding. Det skyldtes dog også, at skolerne var blevet gratis i tiden mellem 1915 og 1950'erne, og derfor var der selvfølgelig også flere, der nu havde mulighed for at fortsætte efter grundskolen var overstået. Selvom skolen gik under navnet Kolding Gymnasium, var der ikke udelukkede gymnasium i bygningerne. Mellemskolen blev først afviklet ved den nye skolelov i 1958. Det betød, at 1. og 2. mellem blev afskaffet, og børn på disse årgange blev overført til folkeskolen. 3. mellem blev derfor den yngste årgang på almenskolerne og fik betegnelsen 1. real. Tiden herefter var præget af opbrud på nationalt plan, hvor man ændrede på skolerne og den måde, de fungerede på. I 1972 blev de ni års skolepligt indført, hvilket betød, at 8. og 9. klasserne i folkeskolen blev en realitet. Dette betød for gymnasiet, at der nu kun var de tre gymnasieklasser tilbage på skolen. Der var derudover mange ændringer i fagenes struktur og indhold, og der blev endnu engang eksperimenteret mere med pædagogikken.

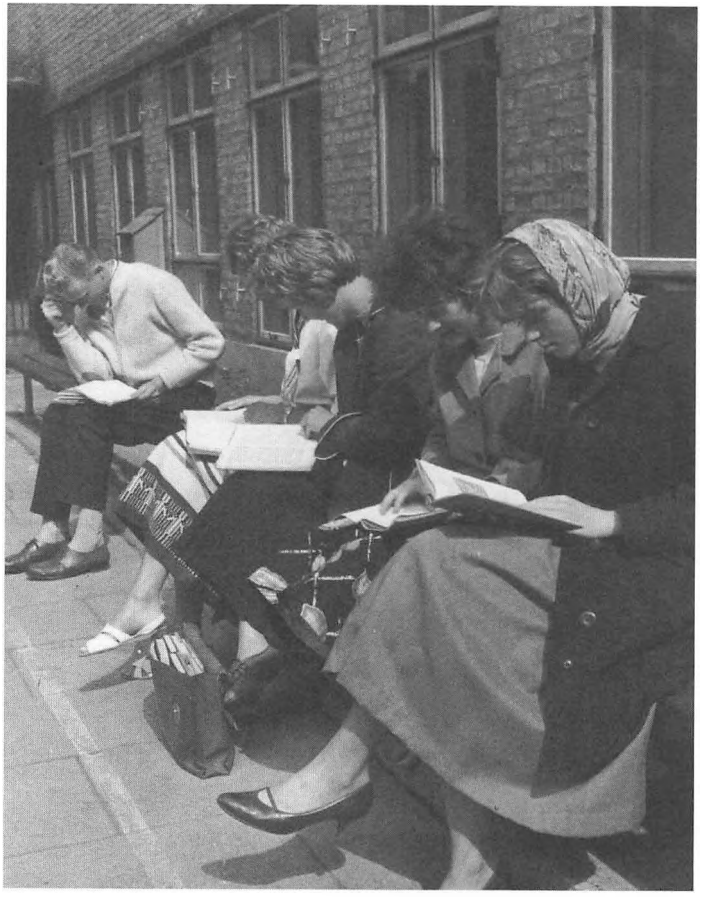

Eksamenslæsning i gården ved Kolding Gymnasium den 18. juni 1959. Fotograf: Peter Thastum.

Det nye gymnasium på Skovvangen

1960'erne blev vækstens årti, hvor væksten i befolkningen, økonomien og den private sektor også påvirkede væksten i den offentlige sektor og udbygningen af den danske velfærdsstat, herunder også det offentlige skolevæsen. Visse politiske ændringer havde også indflydelse på denne udvikling. I starten af 1960'erne blev der indført en gymnasiereform – indførelsen af grengymnasiet. Denne skulle også være med til at rekruttere bredere mellem eleverne. I 1967-68 blev den højere forberedelseseksamen (HF) også underlagt gymnasierne.[15] Disse forandringer førte til en tilgang af elever til gymnasierne. Det skete også i Kolding, hvor Kolding Gymnasium modtog elever fra både Kolding og meget af oplandet. Der var i 1950 syv gymnasieklasser, i 1965 var der 18 gymnasieklasser, og i 1970 var der 21 gymnasieklasser. Selvom skolen efterhånden kun

rummede gymnasieklasser og ikke havde yngre elever, satte det stigende antal elever skolens lokaler under pres.[16] Lokalerne på den gamle skole var heller ikke indrettet til at understøtte den moderne undervisning med overheadprojektorer, lysbilleder og lignende. Efter drøftelse i lærerrådet i december 1968 blev der rettet henvendelse til Kolding Byråd. Der havde før været forsøg på at få politikernes opmærksomhed, dog uden stor succes. I henvendelsen foreslog lærerne at få opført nye bygninger til gymnasiet. Kolding Byråd imødekom denne henvendelse, da de den 27. januar 1969 besluttede at bygge et nyt gymnasium. Beslutningen blev tillige godkendt i Undervisningsministeriet samt skoleudvalget, og man kunne således nu påbegynde den egentlige planlægning af byggeriet. [17]

Der blev af Kolding Kommune udskrevet en arkitektkonkurrence, hvor vinderprojektet ville blive opført. Konkurrencen blev udskrevet den 24. januar 1970, og den 15. oktober 1970 var vinderne fundet: A5-tegnestue. Byggeriet startede den 1. november 1973, efter kommunen havde sikret sig de rigtige godkendelser, og skitserne var blevet tilrettet. Før udskrivelsen af arkitektkonkurrencen var det allerede aftalt, at skolen skulle ligge i Nørremarksområdet. Nørremarksområdet var på dette tidspunkt ved at blive udbygget med blandt andet Skovparken, der blev opført mellem 1971 og 1973, og det nye sygehus, der var under opbygning. I juni-august 1975 kunne Kolding Gymnasium så flytte ind i de nye lokaler på Skovvangen.[18]

Kolding Amtsgymnasium på Skovvangen i 1977. Fotograf: Ukendt.

Den nye indretning af gymnasiet opfordrede til en mindre formel omgang og til blandt andet at kunne arbejde på gangene. Dette gjorde dog, at der skulle udformes nye leveregler for de unge på gymnasiet, da ungdommen i 1970'erne heller ikke var mærket af en udpræget ordenssans. Sidst i 1970'erne oplevede gymnasierne igen et boom i antallet af ansøgere, og det var tid til at udvide yderligere på Kolding Gymnasium. Skolen var designet, som mange andre bygninger på dette tidspunkt, til at været et modulbyggeri, som der kunne tilføjes til efter behov. Nuværende og tidligere elever vil kende og huske bygningens inddeling i sektorer. Først udvidede man med et ekstra lokale i V-sektoren. Derefter var det ekstra lokaler i Ø-sektoren. I 1978 var det M-sektoren, der skulle udbygges.[19] Men gymnasietilgangen steg så voldsomt, at man i Kolding var nødt til at sende elever til andre byer. Derfor blev det besluttet at oprette endnu et gymnasium i Kolding.

Munkensdam skulle aflaste Kolding Gymnasium og kom til i 1979, men rykkede ind i nybyggeriet på Tøndervej 100 i 1981. Ligeså blev presset på Kolding Gymnasium også aflastet, da Vejen Gymnasium kom til, da Kolding Gymnasium også tidligere havde modtaget elever herfra.[20]

Det var dog ikke alt, der var en lige stor succes i byggeriet på Kolding Gymnasium. Byggeriet havde mange fejl, der kom til syne allerede kort efter byggeriet stod færdigt. Blandt andet var taget på skolen så utæt, at det allerede måtte renoveres i 1986. Dette arbejde blev gennemført med varmepistoler, hvilket ledte til, at der blev startet en ildebrand.[21] Branden blev heldigvis opdaget og slukket, inden den fik gjort megen skade, men disse startvanskeligheder blev et samtaleemne i byen – og ikke nødvendigvis et flatterende et af slagsen.

Tiden efter

Gymnasieskolerne har fortsat deres modernisering af undervisningen siden da med de mange nye teknologiske virkemidler, der er kommet til siden 1970'erne. Blandt andet kunne man i 1983 i avisen læse om, at eleverne på Kolding Gymnasium skulle være forsøgskaniner i et storstilet amtsstyret projekt om EDB på skoleskemaet. Kolding Gymnasium havde lagt billet ind på at blive ét af i alt 20 gymnasier, der skulle starte forsøget fra sommeren 1983. Det ville betyde, at de nystartede elever skulle have et fælleskursus i EDB-lære på cirka 30 timer fordelt henover året. Undervisningen skulle ledes af fysiklæreren og samfundsfagslæreren med mulighed

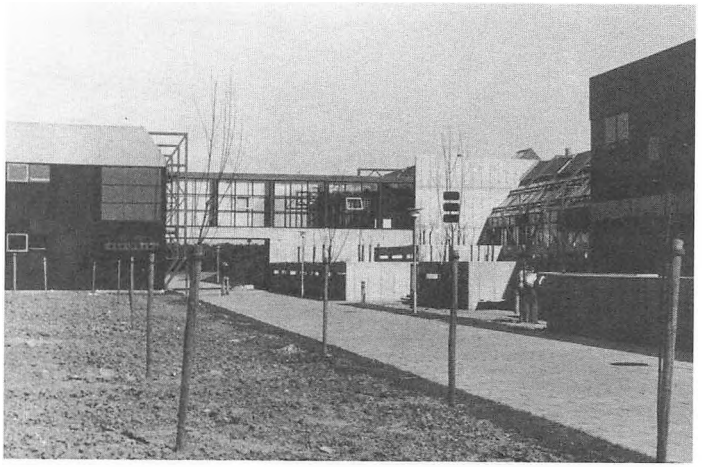

Det nyopførte Kolding Amtsgymnasium og HF på Skovvangen i 1975. Fotograf: A5-tegnestuen.

for, at flere faglærere kunne inddrages i forsøget. Undervisningen i den tekniske brug af de moderne apparaturer skulle dog foregå i matematik eller fysiktimerne. Kolding Gymnasium havde på dette tidspunkt allerede én EDB-maskine, der blev brugt af de matematiske elever, men man havde ingen planer om at købe flere, selvom gymnasiet skulle blive en forsøgsskole og på trods af, at der var forlydender om, at der skulle være mindst 30 maskiner på skolen, hvis man ville være med i forsøget. Forsøget havde fem opstillede mål – tre af dem handlede om at give eleverne en teknisk formåen, de to øvrige omhandlede, at eleverne skulle lære om EDB'ens sammenhæng med samfundet og dens muligheder og begrænsninger.[22] Kolding Gymnasium fik accept af Gymnasiedirektoratet til at deltage i forsøget i april 1983.[23] Men forsøget måtte skrinlægges allerede måneden efter. Vejle Amts undervisnings- og kulturudvalg sagde nemlig nej til at finansiere for-

Elever ved Kolding Gymnasium i skolegården på det gamle gymnasium til den sidste majfest i 1966. Fotograf: Gudrun Hechmann.

søget, og gymnasiet kunne ikke selv finde pengene til det. Det var nemlig amterne, der skulle finansiere forsøget på de enkelte gymnasier, og først når forsøget var gennemført og evalueret, kunne der blive tale om statsfinansiering, og dette mente Vejle Amt ikke, at de kunne bære.[24] Computerne har dog siden gjort deres indtog på gymnasiet.

Tiden efter udflytningen på Skovvangen blev også præget af ændringer på nationalt plan. Uddannelse og udformningen af den er i høj grad kommet på dagsordenen hos politikerne, og gymnasierne har således været under adskillige reformer med hensyn til form og indhold af gymnasieuddannelsen. Elevtallet for Kolding Gymnasium toppede i første omgang i 1980'erne, hvorefter antallet af elever stagnerede i de efterfølgende år – det skyldtes hovedsageligt, at det var de mindre børneårgange, der nu var klar til gymnasiet.[25] Antallet af elever på gymnasieuddannelserne har dog været stigende igen i 2000'erne og i 2010'erne således, at gymnasieuddannelsen efterhånden er blevet for de mange i stedet for de få, som det var, dengang de stadig blev kaldt latinskoler.

Kolding Gymnasium blev renoveret udvendigt mellem 2005 og 2007, hvor skolen fik et facadeløft. Derudover blev der lavet en stor 'forhal' med kunst og en 'rotunde'. Efter Momme Mailund overtog posten som rektor i 2010 blev skolen yderligere renoveret indvendigt med nye klasselokaler og trængte nye toiletter. Skolen fik ved samme lejlighed også møbler i sektorerne, der vist ikke var blevet udskiftet siden 1970'erne.

Igennem tiden har skolens elever ofte bevaret et tæt forhold til skolen. Dette har især været synligt til festerne for gamle elever, der i dag kaldes FLOK-fester (Første Lørdag I Oktober), der altid er velbesøgte.

Noter

1. Georg Bruun. Dronning Dorotheas skolehus s. 63
2. Birgitte Dedenroth-Schou Familie Fædrenes Aktions s. 53-54
3. Georg Bruun Halvtreds Aar s. 33
4. Ibid. s. 34
5. Hans-Kurt Gade Kolding Studenter 1542-1992 s. 99
6. Georg Bruun Halvtreds Aar s. 39

7. Ibid. s. 38-42
8. Vagn Skovgaard-Petersen Bag skolens reform – Georg Bruun (1861-1945) s. 61
9. Ibid. s. 62-63
10. Ibid. s. 100
11. Ibid. s. 100
12. Christian Liebing Rektorers lange række i Koldingbogen 2004 s. 59
13. Ibid. s. 59-60
14. A7164 Knud Moseholms privatarkiv: Overvejelser vedr. Georg Bruuns Manuskript om Kolding Højere Almenskoles lærere
15. Ole Ballisager Udflytningen til Skovvangen s. 80
16. Hans-Kurt Gade Kolding Studenter 1542-1992 s. 101
17. Ole Ballisager Udflytningen til Skovvangen s. 81-82
18. Ibid. s. 82-83
19. Ibid. s. 91
20. Ibid. s. 91
21. Ibid. s. 93
22. Folkebladet Sydjylland 13.03.1983 Edb som fag i gymnasiet – Kolding elever kan blive forsøgskaniner
23. Folkebladet Sydjylland 05.04.1983 Kolding Gymnasium med i EDB-forsøg
24. Folkebladet Sydjylland 18.05.1983 EDB-forsøg skrinlagt
25. Hans-Kurt Gade Kolding Studenter 1542-1992 s. 102

Referencer

Ole Ballisager. *Udflytningen til Skovvangen* i *Fra skolehus til Amtsgymnasium – Kolding Amtsgymnasium og HF-kursus 1542-1992*. 1992.

Georg Bruun. *Dronning Dorotheas Skolehus – Bidrag til Kolding Lærde Skoles Historie 1537-1725*. V. Schæffers Forlag 1928.

Georg Bruun. *Halvtreds aar – Blade af Kolding Latin – og Realskoles og Kolding Højere Almenskoles Historie 1880-1930*. V. Schæffers Forlag 1930.

Birgitte Dedenroth-Schou. *Familiefædrenes aktion – Kolding Latinskole genoprettes* i *Fra skolehus til Amtsgymnasium – Kolding Amtsgymnasium og HF-kursus 1542-1992*. 1992.

Hans-Kurt Gade. *Kolding Studenter 1542-1992* i *Fra skolehus til Amtsgymnasium – Kolding Amtsgymnasium og HF-kursus 1542-1992*. 1992.

Christian Liebing. *Rektorers lange række* i *Koldingbogen 2004*. 2004.

Vagn Skovgaard-Petersen. *Bag skolens reform – Georg Bruun* i *Fra skolehus til Amtsgymnasium – Kolding Amtsgymnasium og HF-kursus 1542-1992*. 1992.

Kilder

A7164 Knud Moseholms privatarkiv.

Folkebladet Sydjylland 13.03.1983 *Edb som fag i gymnasiet – Kolding elever kan blive forsøgskaniner*

Folkebladet Sydjylland 05.04.1983 *Kolding Gymnasium med i EDB-forsøg*.

Folkebladet Sydjylland 18.05.1983 *EDB-forsøg skrinlagt*.

Fotos

Kolding Stadsarkiv.

Kvinder af den rette støbning

Trine Gjesing Antvor

De to første sundhedsplejersker i Kolding var Ingeborg Lunden og Ellen Elisabeth Løwert. Sundhedsplejerskeinstitutionen var en del af 1930'ernes socialreformer, og i år er det 80 år siden, at lovgrundlaget for sundhedsplejen blev vedtaget. Kolding var en af de første byer til at benytte sig af ordningen. I januar 1938 startede Lunden sit arbejde med at etablere sundheds-plejerskeinstitutionen i Kolding, og i 1943 fik hun en kollega, Løwert. Men hvad var disse kvinders job, og hvad krævede det af dem?

Kursus i barnepleje. Fotograf: Ukendt.

Etablering af sundhedsplejerskeordningen

I datidens aviser kan man læse, at Kolding Byråd i august 1937 enstemmigt vedtog at ansætte en sundhedsplejerske. Forud var gået en debat om, hvorvidt det var bedre at oprette en børneplejestation, hvor mødrene kunne komme med børnene. Denne løsning talte de lokale kvindeforeninger for, men lægerne var imod, dels på grund af smittefaren ved at samle mange spædbørn et sted, dels fordi det ville være imod det, som loven lagde op til. I loven om statstilskud til sundhedsplejersker og børneplejestationer stod nemlig, at der kunne opnås statstilskud på halvdelen af omkostningerne til sundhedsplejersken, men det kunne man kun til børneplejestationer, hvis de blev oprettet i tilknytning til sundhedsplejerskens virksomhed.

Dette økonomiske argument har haft stor vægt. Man skønnede, at en enkelt sundhedsplejerske ville kunne dække Kolding by. Skulle det senere vise sig at blive nødvendigt med en børneplejestation, kunne den oprettes med statstilskud.[1] Et yderligere argument for at vælge sundhedsplejersken fremfor børneplejestationen rammer ind i kernen i sundhedsplejerskeordningen. Hjælpen skulle være opsøgende overfor mødrene i hjemmet straks efter fødslen, så den blev forebyggende og ikke afventede, at mødrene opsøgte hjælp, når der var noget galt. Forebyggelse var et helt nyt princip i det danske sundhedsvæsen. Hidtil havde man kun bekæmpet sygdom, når den opstod og ikke koncentreret sig om at forebygge.[2]

Hvorfor oprette en sundhedsplejerskeinstitution

Lov om Bekæmpelse af Sygelighed og Dødelighed blandt Børn i det første Leveaar er titlen på den lov, som Rigsdagen vedtog i foråret 1937, og dermed var vejen banet for ansættelser af sundhedsplejersker rundt om i kommunerne. Titlen på loven afslører baggrunden. Staten ønskede at bekæmpe den høje spædbørnsdødelighed på cirka 8 %, der dengang var i Danmark. Dødelighed blev set som en måde at måle landets kultur- og civilisationstrin, og spædbørnsdødeligheden var højere end i landene omkring os.[3] Det var ikke humanitære argumenter, der prægede statens interne argumentation for bekæmpelse af spædbørnsdødelighed. Man mente, at de forhold, der forårsagede spædbørnsdød, også medførte en alt for stor sygelighed blandt de, der overlevede. Denne sygelighed betød ifølge Sundhedsstyrelsen en svækket befolkning med mange invalide og dermed ikkenyttige samfundsborgere.

Spædbørnsdødeligheden skulle bekæmpes gennem forebyggende barnepleje og ved, at de danske mødre ændrede vaner og adfærd. Opdragelsen af de danske mødre blev lagt i hænderne på sundhedsplejersker. Inspirationen til dette blev hentet i udlandet, og man fandt, at sygeplejersker var de bedst egnede at videreuddanne til sundhedsplejersker. Uddannelsen kom derfor til at ligge som en videreuddannelse af sygeplejersker, der foruden den treårige grunduddannelse skulle have mindst to års praktisk erfaring, heraf seks måneders børnesygepleje og gerne erfaring med hjemmebesøg. Men disse høje faglige krav var ikke tilstrækkelige til at blive optaget på

sundhedsplejerskeuddannelsen.[4]

Udvælgelsen af sundhedsplejersken/Kvinder af den rette støbning

Der var som sagt en række faglige kvalifikationer, som en kommende sundhedsplejerske skulle leve op til, men næsten endnu vigtigere var de personlige kvalifikationer. Det blev i 1937 beskrevet således: *"Det er jo ikke alle Sygeplejersker, der egner sig til denne Gerning. De skal have en særlig Uddannelse, og Udvikling og Indstilling. Det er ikke engang tilstrækkeligt, at de har special Uddannelse i Pleje af Spædbørn. De maa ogsaa have social Indsigt og Forstaaelse, og de maa desuden være i Besiddelse af megen Takt og Evne til at kunne omgaaes Mennesker. Det er i det hele taget ganske særlige Betingelser, der udkræves for at kunne røgte denne Gerning på tilfredsstillende Maade. Og det er af overordentlig stor Betydning, at det netop bliver Kvinder af den rette Støbning, som faar denne Gerning betroet"*.[5] For at sikre dette blev ansøgerne inden optagelse interviewet og vurderet af skolelederen. Alle ansøgere var kvinder, da det kun var kvinder, der kunne blive sygeplejersker. Det var først i 1950'erne, at man åbnede for optagelsen af mænd på sygeplejerskeuddannelserne, og Danmarks første mandlige sundhedsplejerske blev uddannet så sent som i 1970'erne. Uddannelsen til sundhedsplejerske blev oprettet i januar 1938 og tog ni måneder.[6] Først derefter kunne man få ansættelse som sundhedsplejerske.

De første sundhedsplejersker var pionerer, og man var fra Sundhedsstyrelsen klar over, at det krævede helt særlige egenskaber så at sige at kunne sparke dørene ind til de danske hjem. Den selvfølgelighed, som danske børnefamilier i dag modtager sundhedsplejersken med, var ikke givet på forhånd. Den bygger på en tillid, som de første i faget måtte skabe.

Ingeborg Lunden

Den ovenstående beskrivelse af kriterierne for en sundhedsplejerske var idealet. Levede virkeligheden i Kolding op til dette? Kolding Byråd havde i august vedtaget at ansætte en sundhedsplejerske. I september-oktober blev stillingen slået op til besættelse allerede 1. januar 1938. Det vil altså sige samtidig med, at det første hold startede på uddannelsen til sundhedsplejerske. Da Kolding var så hurtig til at ansætte en sundhedsplejerske, kunne det i praksis ikke lade sig gøre at ansætte en, der havde uddannelsen.

I november 1937 kunne Kolding Byråd meddele, at man havde valgt at følge Børneværnsudvalgets indstilling og ansætte Ingeborg Lunden. Hun var uddannet sygeplejerske fra Odder Sygehus, havde nogle års praktisk erfaring, blandt andet som hjemmesygeplejerske og havde været på en barselsafdeling. Lunden levede således næsten op til de faglige krav. Man så det som en stor fordel, at hun var alsidig i sin uddannelse og var vant til at komme ud i private hjem. Med hensyn til de personlige kvalifikationer levede Lunden ifølge de samtidige aviser fuldstændig op til kravene. Her beskrives hun som afholdt for sit venlige væsen og sin hjælpsomhed.

Ingeborg Lunden. Cirka 1960. Fotograf: Ukendt.

Ligesom Sundhedsstyrelsen i København var man også i Kolding klar over, at det ville kræve sin kvinde at gøre denne nye ukendte institution til en succes, som mødrene i Kolding gerne tog imod. Lunden blev netop tillagt egenskaber som menneskelig modenhed, social forståelse og praktisk sans.[7] Den manglende uddannelse som sundhedsplejerske fik Ingeborg Lunden hurtigt rådet bod på, idet hun blev optaget på uddannelsens andet hold, der startede i september 1938. Kolding Byråd bevilligede halv løn til Lunden under uddannelsen samt løn til en vikarierende sundhedsplejerske, der skulle løse opgaven de ni måneder, hvor Lunden var væk. Som vikar valgte man sygeplejersken Ellen Elisabeth Løwert.[8] Byrådet havde sat som betingelse for at finansiere Lundens efteruddannelse, at hun forpligtede sig til at blive i Kolding i mindst fem år. Det skulle dog vise sig at blive til mange flere.

Koldings anden sundhedsplejerske Ellen Løwert

Hjemmebesøg var sundhedsplejerskens største arbejdsopgave, og målgruppen var først og fremmest spædbørn. Det vil sige børn op til ét år. Sundhedsplejerskerne kom i hjemmet to til tre dage efter fødslen og tilså efterfølgende barnet hver 10. dag de første tre måneder. Derefter faldt frekvensen af besøg til cirka hver tredje uge. I alt blev det til cirka 24 besøg i løbet af barnets første leveår.

Da der i Kolding i starten af 1940'erne blev født over 400 børn om året, havde Ingeborg Lunden særdeles travlt. Faktisk havde hun så travlt, at det i 1942 var nødvendigt skære i antallet af hjemmebesøg til det enkelte barn. Man indså, at skulle kvalitetsniveauet i byens sundhedsplejerskeordning opretholdes, måtte man ansætte endnu en sundhedsplejerske, og således blev Ellen Elisabeth Løwert ansat i september 1942. Løwert skulle dog starte med at tage videreuddannelsen til sundhedsplejerske, så der gik ni måneder, før hun startede i sin nye stilling.[9]

Sundhedsplejerske Ellen Løwert på vej rundt på sin rute omkring 1955. Fotograf: Ukendt.

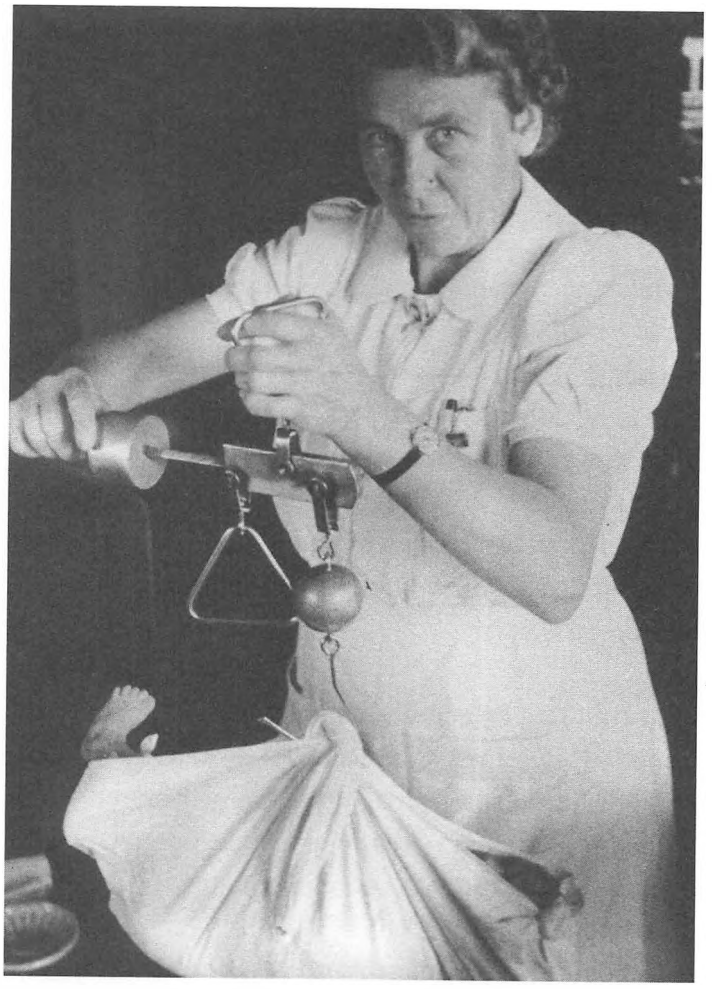

Ellen Løwert i færd med at veje et barn med en bismervægt omkring 1955. Fotograf: Ukendt.

De to sundhedsplejersker delte byen i to distrikter, så Ingeborg Lunden tilså børnene i den nordlige del af byen, og Løwert tilså dem i den sydlige. De varetog altså samme opgaver blot i hver sit område. Deres eneste transportmiddel var en cykel hver. Det var ikke ualmindeligt, at de i løbet af en arbejdsdag cyklede 70 km, sommer såvel som vinter. Det krævede en god fysik og et stærkt helbred. Arbejdsdagene var lange, nemlig på 10 ½ time. Det gjaldt i øvrigt også for de fleste andre sygeplejersker dengang.[10]

Sundhedsplejersken skulle opsøge alle nybagte forældre straks efter fødslen og hjælpe mødrene med

børnenes trivsel og opdage eventuelle sygdomme tidligere, end mødrene kunne se symptomerne. Tiden skulle vise, at det i høj grad lykkedes Lunden og Løwert at skabe sundhedsplejeinstitutionen i Kolding og gøre den til en succes.

På hvert hjemmebesøg blev børnene målt og vejet for at holde øje med deres trivsel. Derudover blev der rådgivet om og instrueret i en hel række af ting såsom hygiejne, amning og anden ernæring, søvn, bleskift og så videre. Sundhedsplejerskens mål var at erstatte bedstemødre og tanter som de nybagte mødres primære rådgivere og på denne måde sikre, at de moderne vejledninger fortrængte de gamle husråd og overtro.

Ro, renlighed og regelmæssighed

Sundhedsstyrelsen havde udgivet en vejledning i det spæde barns ernæring og pleje. Det var blandt andet indholdet af denne vejledning, som Lunden, Løwert og de øvrige af landets sundhedsplejersker var uddannede i at få mødrene til at efterleve. Hovedindholdet var amning, ernæring og de *3 R'er*: Ro, Renlighed og Regelmæssighed.[11] Amning blev anbefalet som den bedste næring for det lille barn, men skulle der gives flaske eller anden kunstig ernæring, kunne sundhedsplejersken også rådgive om dette. Ro blev begrundet med, at det var bedst for barnets udvikling, hvis alt, hvad der kunne forstyrre af uro og mangel på rytme, blev undgået. Renlighed var også vigtigt, da man vidste, at hygiejne var afgørende for at undgå spredning af bakterier og vira og dermed sygdomme. Der skulle holdes øje med adgangen til

Ellen Løwert instruerer en nybagt mor.
Fotograf: Ukendt.

rent vand, og hvordan fødevarer, affald og spildevand blev håndteret. Regelmæssighed blev anset for uhyre vigtig. Barnet skulle sove og ammes på faste tidspunkter.

I et interview i anledningen af sit 25 års jubilæum så Ingeborg Lunden i slutningen af 1962 tilbage

på den tid, hvor man sværgede til ro, renlighed og regelmæssighed. Det gjorde man ikke længere i 1962, hvor man var gået over til at følge barnets rytme. Lunden erkender, at hun i tiltro til datidens mantra havde bedt mødrene tilsidesætte barnets egen rytme. Man havde tilrådet, at børnene spiste til den fastsatte tid, også hvis det betød, at barnet lå og græd en halv time, fordi det var sultent.[12]

Øvrige arbejdsopgaver

Udover de mange hjemmebesøg havde sundhedsplejersken også andre arbejdsopgaver. Lunden og Løwert var efterspurgte foredragsholdere blandt andet i husmoderforeninger, og de afholdt kurser i barnepleje. Unge piger blev undervist i, hvordan de skulle pleje et spædbarn. Kurserne blev både holdt som åbne kurser, men også som ekstraundervisning i de store klasser i folkeskolen, og de var velbesøgte.[13]

Derudover tog Lunden og Løwert sig også af ting som børnemælk og tøjindsamlinger. Fra 1878 til 1957 kunne man købe børnemælk, der blev anbefalet til syge og svagelige børn. Børnemælk var mælk fra landbrug med meget høje hygiejnekrav og var underlagt hyppig kontrol. Under besættelsen var der mangel på mange ting, blandt andet var der ikke mælk nok. I Kolding kom børnemælken fra Brændkjærgaard, men der var ikke nok. Sundhedsplejerskerne sørgede for, at den mælk, der var, tilkom de børn, der havde mest brug for den ved at forklare mælkehandleren, at en mor med tvillinger havde brug for dobbelt så meget mælk og ved at

Udover hjemmebesøg var en af sundhedsplejerskens opgaver at holde kurser i barnepleje, hvor unge piger blev undervist i spædbarnets rette pleje.
Fotograf: Ukendt.

udstede rekvisitioner. Rekvisitionerne blev udstedt af sundhedsplejersken og regulerede handlen med børnemælk. Således sikrede man, at mælken blev fordelt på den mest hensigtsmæssige måde. Desuden kunne sundhedsplejersken vejlede mødrene i, hvordan de kunne strække mælken længere ved at blande den op. Det var meget vigtigt for børnenes fordøjelse, at mælken blev blandet rigtigt, så børnene fik ensartet mælk med den rette fedtprocent.[14]

Der var også mangel på tøj og stof. Det var et generelt problem, men et kæmpe problem for vordende forældre, der således ikke kunne skaffe det nødvendige udstyr til barnet. Derfor organiserede et udvalg i Kolding en stor tøjindsamling til byens spædbørn. Det var vanskeligt, da ikke mange havde noget at

give, men næsten alt kunne bruges. Det var således ikke kun spædbørnstøj og -udstyr, der blev indsamlet men også andet brugt tøj og stof enhver art. Man var meget opfindsom, når det gjaldt at sy gammelt og måske slidt stof om. Lagener blev til bleer, linned til trøjer, og hæklede gardiner kunne blive til blebukser. Sundhedsplejerskerne hjalp med oplysninger om adresser, og fra deres kendskab til hjemmene vidste de, hvor behovet var.[15]

Derudover hørte det også til sundhedsplejerskens arbejdsopgaver at passe den daglige telefontid, føre kartotek og gennem fagblade med mere at holde sig orienteret om ny udvikling inden for faget. Den omfangsrige scrapbog, Ingeborg Lunden har efterladt sig, vidner om, at hun holdt sig orienteret bredt i de danske aviser, især de lokale som Kolding Folkeblad, Social Demokraten, Venstrebladet og Jydske Tidende.[16]

Sundhedsplejersken kom hos alle

Lige så ny, som forebyggelsestanken var i dansk sundhedspolitik, var det, at ordningen omfattede hele befolkningen. En af de første udfordringer, som Ingeborg Lunden stod med, var at få de nybagte forældre til at forstå, at ordningen var for alle og ikke havde noget at gøre med fattig- eller socialhjælp. Ifølge Lunden var der i starten mange, der så sundhedsplejersken som en slags tilsyn og ikke bare som en konsulent, der ville give råd og vejledning. Nogle troede, at hun var sendt af Børneværnet. Alligevel var der, ifølge Lunden selv, ikke mange, der efter information valgte at takke nej til hendes besøg.

Sundhedsplejerskens arbejdsdag begyndte med telefontid fra kl. 8.00 til 8.30. Fotograf: Ukendt.

Særligt i det allerførste år, men også senere eksempelvis i 1943, 1947 og 1952 fastslår Lunden ved flere lejligheder, at det er meget få, der afslår at få besøg af sundhedsplejersken.[17] Dog kan man i *Aarsberetningen for Sundhedsplejerskens Virke i Kolding 1939* læse, at 97 ud af 437 afslog besøg, hvilket svarer til 22 %.[18] At så mange afslog at få besøg stemmer altså ikke overens med Lundens egne oplysninger. Det vides ikke, hvad der er forklaringen på denne uoverensstemmelse, men et bud kunne være, at Lunden har ønsket at fortælle den positive historie ved at fokusere på de, der ønskede besøg, eller at der ifølge Lundens opfattelse har været gode grunde til afslagene. Mulige årsager til afslag kender vi fra senere interviews med Lunden og Løwert, hvor årsagerne bliver angivet til at være, at moderen selv var uddannet i barnepleje, var gift med en læge, eller at moderen ikke var førstegangsfødende og dermed allerede havde erfaring i at tage sig af et spædbarn.

Et tvillingepar der er vokset godt efter at de vejede 1000 g. ved fødselen. Fotograf: Ukendt.

Spædbørnsdødelighed mindsket

Et andet succeskriterium for sundhedsplejerskerne var spædbørnsdødeligheden, som de jo var ansat til at nedbringe. I Kolding var spædbørnsdødeligheden i 1937, altså før sundhedsplejersken kom til, på 6,4 %, hvilket nogenlunde svarede til landsgennemsnittet.[19] I 1944 var spædbørnsdødeligheden i Kolding faldet til cirka 2 %, mens den på landsplan var næsten dobbelt så høj.[20] I 1935, 1936 og 1937, hvor der ikke var ansat sundhedsplejerske, var antallet af døde spædbørn 84, heraf var de 60 på grund af sygdom. I årene 1938, 1939 og 1940 var antallet af døde 68, heraf skyldes de 31 sygdom. Der var altså sket et fald i antallet af dødsfald på grund af sygdom. Man konkluderede på den baggrund, at sundhedsplejerskeinstitutionen fra 1938-1940 havde reddet i omegnen af 30 børn.[21]

Det er påfaldende, at faldet i spædbørnsdødeligheden alene tilskrives sundhedsplejerskens indsats, der nævnes ikke andre mulige faktorer til nedbringelsen. Samtidig skrives der næsten aldrig om, hvordan dødsfaldene blandt spædbørnene fordeler sig blandt de, der modtog besøg af sundhedsplejersken og de, der afslog besøg. Kun en enkelt avisartikel nævner det. I et interview med Lunden og Løwert i 1944 har journalisten spurgt til emnet. Her blev det beskrevet, at der af de 658 levendefødte i Kolding det år, døde 10 børn. To af dødsfaldene var blandt de over 600 børn, som sundhedsplejerskerne havde tilsyn med, mens hele otte var blandt den lille gruppe børn, der var uden tilsyn. Dog gør Lunden og Løwert selv opmærksom på, at tallene er så små, at man ikke må tillægge dem for megen vægt.[22]

Ny forskning viser, at sundhedsplejersker har æren for 17-29 % af det fald, der skete i spædbørnsdødeligheden. Specielt er det fald, der skete som følge af bedre ernæring til spædbørnene og færre tilfælde af diarre, sundhedsplejerskernes fortjeneste. Desuden har det vist sig, at sundhedsplejerskeordningen også har haft en langsigtet effekt. Udover at bedre børnenes helbred har det også styrket overlevel-

seschancerne som voksen. De børn, der i deres første leveår havde mulighed for at blive tilset af en sundhedsplejerske, har langt større chancer for at være i live som 64-årige og har en nedsat risiko for hjerte-kar-sygdomme. Det er sandsynligvis knyttet til sundhedsplejerskens ernæringsrådgivning, hvor amning blev tilrådet fremfor den fede komælk.[23]

Udviklingen inden for sundhedsplejerskeinstitutionen

Ingeborg Lunden tiltrådte som sundhedsplejerske i Kolding den 1. januar 1938 og fratrådte først den 1. juli 1972. Ellen Løwert blev fastansat i 1942 og gik på pension i 1971. Begge var altså sundhedsplejersker i rigtig mange år og har tilset flere generationer af Koldingborgere. De etablerede sundhedsplejen i Kolding og gjorde den til en succes. Dermed banede de vejen for de kommende generationer af sundhedsplejersker.

I den periode, hvor Lunden og Løwert virkede, skete der mange forandringer i såvel samfundet som i sundhedsplejen. Der kom nye retningslinjer for, hvordan børnene skulle passes, man forkastede blandt andet de *3 R'er*. Krigs- og efterkrigstidens udfordringer med at give børnene nok næring er afløst af andre ernæringsproblemer. Der er sket en ændring i sygdomsmønsteret, og sundhedsplejen er tiltagende tværfaglig, præget af nyere pædagogiske og psykologiske teorier. Kernen i sundhedsplejen er dog uændret efter 80 år: At give de danske forældre råd og vejledning i plejen af barnet baseret på den nyeste viden.

Da Ingeborg Lunden og Ellen Løwert fratrådte deres stillinger, var sundhedsplejerskeordningen stadig kun en mulighed for kommunerne, men noget som staten opfordrede kraftigt til. I 1973 var der stadig 24 kommuner, der ikke havde en sundhedsplejerske ansat. Det betød, at 176.665 indbyggere endnu ikke var dækket af en sundhedsplejerskeordning. Først i 1974 blev det et krav, at alle kommuner havde en sundhedsplejerske.[24]

Noter

1. Jydske Tidende 10.8.1937
2. Buus kap 4. Sygeplejersken Nr. 14, 1.4. 1987, 87. årgang i DSHM 000513A001
3. Afsnittet bygger på Buus side 22-34 samt kap. 1
4. Buus s. 269-276 og Sundhedsplejersken s. 13-15
5. Professor Monrad i "Husmoderen" 1937, nr. 15, s. 299. Her gengivet efter Buus s. 269 f.
6. Dog tog uddannelsen for det allerførste hold kun 6 måneder, men allerede fra hold to udvidede man uddannelsen med en praktikperiode.
7. Folkebladet den 23.11.1937, Venstrebladet den 24.11.1937, Kolding Avis den 23.11.1937 og Kolding Folkeblad den 4.6.1947
8. Kolding Folkeblad den 6.9.1938, Social Demokraten den 6.9.1938 og Venstrebladet den 8.9.1938
9. Kolding Folkeblad den 15.5.1942
10. Kolding Folkeblad den 29.12.1962. Interview med Lunden i anledning af hendes 25 års jubilæum.
11. Buus s. 287ff og Sundhedsplejersken s. 20-23
12. Kolding Folkeblad den 29.12.1962
13. Venstrebladet den 30.8.1940, Jydske Tidende den 3.9.1940, Folkebladet den 6.10.1942 og Folkebla-

det den 1.2.1947
14. Kolding Avis den 14.2.1942
15. Jydske Tidende den 13.9.1942 og Buus s. 365-368
16. Kolding Stadsarkiv A7157
17. Kolding Avis den 25.1.1938, Social Demokraten den 1.7.1938, Folkebladet den 18.9.1943, Kolding Folkeblad den 4.6. 1947 og Kolding Folkeblad den 16.9.1952. Kolding Stadsarkiv A8443
18. Buus s. 362-365
19. Buus s. 32
20. Jydske Tidende den 17.1.1945
21. Social Demokraten den 5.5.1942
22. Folkebladet den 18.9.1943
23. Miriam Wüst, SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, den 17.5.2017. DSHM 000513A002
24. Sundhedsplejersken side 16 f. Buus side 224ff.

Referencer

Henriette Buus. *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. – En kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk*. Museum Tusculanums Forlag 2001.

Susanne Hede, Anne Marie Lundhus, Lisbet Nissen. *Sundhedsplejersken – 70 års sundhedspleje i Danmark*. Fagligt Selskab for Sundhedsplejersker og Kvindemuseet i Danmark 2008.

Kilder

En del af kildematerialet til denne artikel består af en stor mængde avisudklip, som Lunden har samlet i sin scrapbog. Løwert har efterladt sig et flot fotoalbum, der viser de daglige opgaver.

A8140 Interview med Ingeborg Lunden, Kolding Stadsarkiv.

A7157 Avisartikler, primært om sundhedsplejen i Kolding 1937-1947, Kolding Stadsarkiv.

A8443 Interview med Ellen Løwert, Kolding Stadsarkiv.

DSHM 950222A049 Avisudklip, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.

DSHM 000396A011 Scrapbog, kopi, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.

DSHM 000396F001 Album, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.

DSHM 000513A001 Artikler, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.

DSHM 000513A002 Pjecer med mere, Dansk Sygeplejehistorisk Museum.

Folkebladet.
Husmoderen.
Jydske Tidende.
Kolding Avis.
Kolding Folkeblad.
Social Demokraten.
Sundhedsplejersken.
Venstrebladet.

Fotos

Kolding Stadsarkiv.
Dansk Sygeplejehistorisk Museum.

På flugt med fjenden

Helle Juhl

I strømmen af tyske flygtninge, der i foråret 1945 ankom til Kolding, var også en ung polsk kvinde ved navn Helena Domanska. Som tvangsarbejder i Østpreussen blev hun i krigens sidste måneder beordret med som hestekusk i den millionkonvoj af civile tyskere, der flygtede vestpå fra russerne. Med et flygtningeskib kom hun til København og derfra videre til Kolding, der i lighed med de fleste andre byer måtte løfte sin del af velfærdsopgaven med de tilstrømmende flygtninge. For første gang fortæller kvinden, der i dag er 92 og gift Lewandowski, sin historie om dengang, hun var på flugt med fjenden, fandt friheden i Kolding og fik et liv som bondekone på Strårup Mark lidt uden for Kolding.

På to hjul og klar til at indtage verden. Helena og Josef Lewandowski i indkørslen til gården på Strårup Mark, hvor hun kom til som flygtning i 1945 efter tre år som polsk tvangsarbejder for tyskerne.
Fotograf: Ukendt.

– Det værste var vandet i bunden af lastrummet. Det gik én til anklerne. Koldt og fuld af skidt og møg fra tusindvis af mennesker. De fleste af os var jo søsyge, og turen over Østersøen tog en hel uge, fordi vi måtte vente på, at der blev ryddet miner. Jeg lod lille Dietmar sidde på min kuffert, han var seks år gammel og havde kun mig at holde sig til.

For det meste flygter man fra en fjende. Ikke med den. Men det var, hvad Helena Lewandowski blev tvunget til, da Hitlers østfront kollapsede i begyndelsen af 1945, og den russiske hær tromlede ind over Østpreussen og Danzigområdet. Den 19-årige polske kvinde, der i tre år havde været tvangsarbejder på en stor østpreussisk gård, blev af den tyske civilmagt beordret til at køre en af hestevognene i flygtningekonvojen vestpå. Med sin tyske chefs barn ved hånden kom hun med et flygtningeskib til København og derfra til Kolding, der i krigens sidste dage tog imod omkring 5.000 østflygtninge.[1]

Dengang troede den udmattede Helena ikke, at det skulle blive hendes endestation, men skæbnen ville, at hun blev bondekone på Strårup Mark mellem Tved og Agtrup. Her bor hun stadig, nu 92 år gammel, og fortæller for første gang offentligt om de tre års tvangsarbejde, den påtvungne flugt og mødet med friheden og et Danmark, der var ved at segne under byrden med den kvarte million tyske flygtninge.

Deporteret som 17-årig

Helena Lewandowskis historie kommer i fragmenter. Som blade, der løftes op af en vind og stille

Helena Lewandowski, 92, kom til Danmark for mere end 70 år siden sammen med tusindvis af østpreussiske flygtninge. Siden da har hun boet på Strårup Mark. Fotograf: Helle Juhl.

flagrer ned. Nogle gange er det de gamle sort/hvide fotografier på kaffebordsdugen, der sætter beretningen i gang, andre gange et stikord fra kusinen Teresa, der er på besøg fra hjemlandet og deltager i rekonstruktionen af historien. Selv om Helena taler flydende dansk, bor hukommelsen i modersmålet, og familiebesøget fra Polen er en gateway tilbage til erindringskamre, der har været holdt lukkede i trekvart århundrede. For det er ikke meget, Helena har afsløret om, hvordan det var 17 år gammel at blive skilt fra sin familie og deporteret til Østpreussen som tvangsarbejder på en stor tysk gård. Og endnu mindre om flugten med russerne i hælene. I bidende kulde og uden at have nogen idé om rejsens varighed og endemål. Som mange andre krigsofre har hun villet skåne sine kære for dette mørke kapitel i hendes liv.

Med årene har Helena også glemt, eller måske snarere fortrængt, mange detaljer fra dengang, men én ting husker hun tydeligt: Hvordan hun havde et håb i form af en adresse på en moster i Pennsylvania, USA. Den havde moderen i hast stukket hende i hånden, da tyskerne i 1942 gik fra hus til hus i hendes fødeby for at plukke arbejdskraft til fabrikker og landbrug i blandt andet Østpreussen. Helena blev udtaget til landbrugsarbejde og sat på et tog med kurs mod Østpreussen. Det eneste, som hun fik med sig, var papirlappen med mosterens adresse.

– Den bar jeg på brystet nat og dag gennem hele krigen og på flugten til Danmark. Da jeg tog afsked med min mor, sagde hun, at hvis jeg på nogen måde kunne, skulle jeg prøve at skrive til moster i Pennsylvania og høre, om hun kunne hjælpe mig derover. Til et nyt liv. Det lykkedes først at få sendt brevet, da jeg kom til Kolding.

Bondekone på Strårup Mark

Helena kom dog aldrig til Pennsylvania. I stedet fik hun et nyt liv hos ægteparret Antoni og Marjanna Lewandowski på Strårup Mark. En familie af polsk afstamning som hun selv, og hvis søn Josef hun blev gift med i 1947. Foruden ham var der en storesøster, Josefa, og en yngre bror ved navn Anton. Familien havde ved flid og hårdt arbejde forvandlet et husmandsbrug til et mønsterbrug.

Da den unge polske flygtningepige en forårsdag i 1945 dukkede op i den katolske Sct. Michaels Kirke i Kolding, fandt præsten det naturligt at ringe til

Det nygifte brudepar, Helena og Josef Lewandowski, i 1947. Fotograf: Ukendt.

Lewandowski, som hørte til menigheden. Om ikke de kunne tage sig af hende. Det var ved den tid, hvor der skulle hakkes roer.

– Hr. Lewandowski, der senere blev min svigerfar, hentede mig i hestevogn ved kirken. Da vi kom til gården, var det som et eventyr. Stuehuset var helt nyt, og der var så pænt og ordentligt overalt. Jeg fik et værelse i den ene gavl. Den første morgen stod jeg tidligt op og gik ned i køkkenet til fru Lewandowski. *"Gå op og sov videre, du er ikke længere hos tyskerne"*, sagde hun. De var så søde mod mig.

I de næste tre år cyklede Helena hver dag til Kolding for at arbejde. Det første år var hun tjenestepige hos gartner Gamst på Agtrupvej, derefter kom hun til at arbejde i Aksel Olsens planteskole Brændkjærhøj, den nuværende Geografisk Have. Ved siden af hjalp hun til hos Lewandowskis – og blev kæreste med den musikalske Josef, der i fritiden spillede i et danseorkester. I 1947 blev de gift, og Domanska blev til Lewandowski. Da var hun allerede blevet god til dansk.

Gården på Strårup Mark blev rammen om et liv som bondekone og mor til to sønner. Josef døde allerede i 1982, hvilket var meget hårdt for Helena, men hun bor her stadig og nyder hver eneste dag fra sin plads ved stuebordet udsigten over marker og skove. Hænderne er grove og slidte efter et langt livs hårdt arbejde, og hun ville i søvne kunne malke en ko. I stedet sidder hun med et par småfugle i keramik, som hun blidt kærtegner. Dem har hun selv modelleret. Stuen er fuld af figurer og relieffer, der alle har fundet form i Helenas fingre. En interesse, hun forholdsvis sent i livet begyndte at dyrke og som ud over at forløse et åbenlyst kreativt talent også blev en slags selvrealisering for hende. Noget, hun kun gjorde for sig selv, ikke for andre. Det kreative er i øvrigt noget, der ligger til familien, fortæller hun:

– Vi har altid været gode til at skabe ting med vores hænder. Min morbror var en dygtig skomager. Han lavede støvler til mig og sendte dem til gården i Østpreussen, hvor jeg arbejdede. Hans kone var en dygtig skrædder. Hende lærte jeg tidligt at sy af.

Genså aldrig faderen

Helena voksede op i en storfamilie med mormoren, 'babschka', hendes egne forældre samt morbroren og hans familie. Hun var enebarn, og faderen så hun ikke meget til, for han arbejdede det meste af tiden i Frankrig og sendte penge hjem til familien. Det samme gjorde endnu en morbror. Helena har ikke set faderen siden før krigen, og det eneste minde om ham er et fotografi fra Bordeaux, hvor han er foreviget sammen med svogeren og en anden polsk mand.

– Jeg ved, at far før krigen forsøgte at få mor og mig til at rejse over til sig i Frankrig, men mor ville ikke forlade 'babschka', derfor blev vi.

Hvad der siden skete faderen, ved Helena ikke meget om. Kun at han kom til at arbejde ved de

Helenas far siddende på stolen flankeret af sin svoger og en anden polsk mand. Billedet, som er Helena Lewandowskis eneste af faderen, er taget i Frankrig. Fotograf: Ukendt.

franske statsbaner. Hendes franske kusiner – døtre af morbroren, som giftede sig i Frankrig – fandt på et tidspunkt ud af, at han havde arbejdet ved de franske statsbaner og fik udvirket, at moren blev tilkendt enkepension efter ham.

Familiens hus med lidt jord til lå i en landsby ved navn Usznia nær Lvov (i dag Lviv – red.) i den østligste del af Polen, også kaldet Galicien. Området havde tidlige været ukrainsk, men blev efter Første Verdenskrig indlemmet i Polen, så det var en multietnisk region med både polske og ukrainske indbyggere. Efter Hitlers invasion i Polen i 1939 besatte Sovjetunionen som følge af ikke-angrebspagten med Tyskland det meste af Galicien, men da Hitler i 1941 brød pagten og angreb Sovjetunionen, rullede i stedet de tyske hære ind og begyndte at tvangsudskrive polske mænd og kvinder til arbejde i fabrikker og landbrug. I september 1942 blev det den unge Helenas tur. Sammen med hundredvis af andre blev hun gennet ind i godsvogne uden hverken vådt eller tørt og sendt afsted mod Østpreussen. Stående op hele vejen ligesom med jødetransporterne til kz-lejrene. Ved ankomsten til Königsberg var flere bukket under og døde af strabadserne, men Helena havde klaret turen og blev sendt videre til en stor proprietærgård i Tilsit-regionen nordøst for Königsberg (i dag Kaliningrad), tæt på grænsen til Litauen.

Hjemme i Galicien brød på samme tid de etniske spændinger mellem polske og ukrainske indbyggere ud og satte splid mellem gamle naboer, og samtidig rykkede krigen på Østfronten vedvarende nærmere.

Helenas mormor, 'babschka', sammen med et par tanter og lille Teresa. Fotograf: Ukendt.

På kaffe og schwarzbrot

Forskellen til tiden i Østpreussen var enorm. Gården, Helena blev udkommanderet til at arbejde på, var en stor proprietærgård tilhørende en familie ved navn Staats. Foruden ægteparret Kurt og Hedwig Staats omfattede familien også en lille søn Dietmar og en søster til fruen. Adskillige af gårdens egne folk deltog i krigen, og sammen med tre andre polske tvangsarbejdere skulle Helena erstatte dem.

I den sidste krigsvinter erobrede den russiske hær Galicien, og det fik særlige følger for Helenas familie. På Jaltakonferencen i februar 1945 gik USA og England nemlig med til, at Sovjetunionen måtte beholde allerede vundne områder, og hele Galiciens polske befolkning blev tvangsflyttet mod vest til den tidligere tyske provins Schlesien, der blev tillagt Polen.[2] Helenas familie kom til en gård i landsbyen Niwnik nær Olawa, som igen ligger i oplandet til regionshovedstaden Wroclaw (før Breslau). Her fortsatte de med at bo sammen som en storfamilie. Siden er 'babschka', moderen samt tanten og onklen døde, men kusinen Teresa bor fortsat i Olawa. Hun tog sig både af sine egne forældre og af Helenas mor, da de blev gamle, og efter Murens fald har hun i lighed med så mange andre i perioder arbejdet i Tyskland og derved lært tysk.

I den første tid i Danmark anede Helena imidlertid intet om moderens og de øvrige familiemedlemmers skæbne. Det blev mosteren i Pennsylvania, der i sidste ende knyttede kontakt mellem Olawa og Kolding. Hun fungerede i den første kaotiske tid efter krigen som familiens meldecentral. Helenas mor blev lettet over at høre, at datteren var sluppet til Danmark og havde det godt.

– Jeg skrev til hende og spurgte, om jeg skulle komme tilbage, men hun svarede, at hun godt forstod, hvis jeg hellere ville blive. Danmark var mælk og honning sammenlignet med Polen. Jeg skulle selv bestemme, og på det tidspunkt var Josef og jeg jo også blevet glade for hinanden.

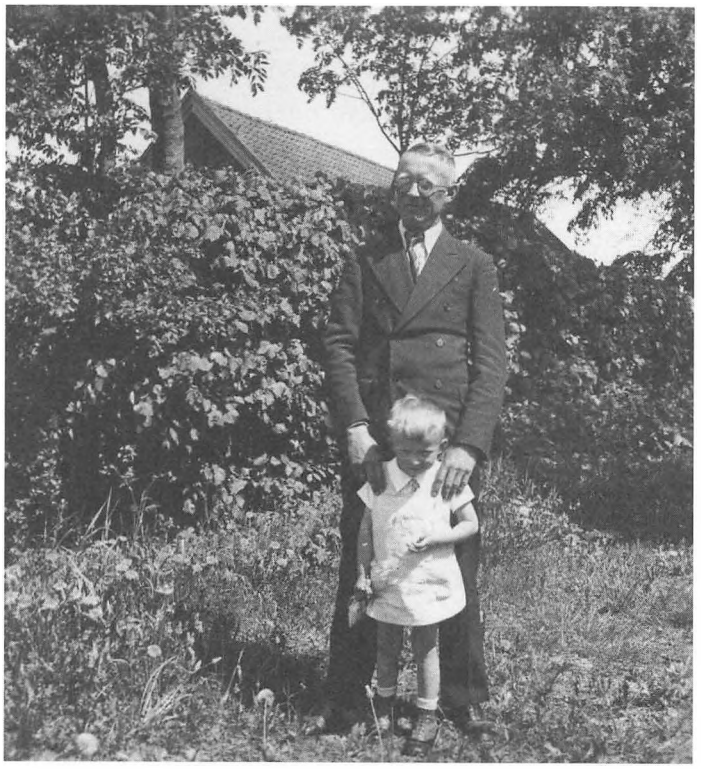

Kurt Staats, Helenas arbejdsgiver, med sønnen Dietmar. Fotograf: Ukendt.

Familien Staats i haven på deres store gård. Formentlig den sidste sommer før flugten. Fotograf: Ukendt.

Ved ankomsten blev de frataget deres eget tøj og fik udleveret grå arbejdsdragter, så de kunne genkendes, hvis de skulle forsøge at stikke af. Helena, der havde lært noget af tanten med skrædderforretningen, fik snart syet sin om, så den blev lidt mere klædelig, men stadig lignede det, den reelt var: En fangedragt.

– Fru Staats lagde mærke til ændringerne, så inden længe skulle jeg også sy for hende og søsteren. Hun var ikke et rart menneske. Jeg kunne bedre lide ham. Engang hvor jeg havde fået betændelse i det ene ben og havde mange smerter, tilkaldte hr. Staats en læge, og han lod mig slippe for at arbejde, indtil jeg havde det bedre. Vi var to piger og to mænd. Jeg og den anden pige boede i stuehuset, i et kammer med tremmer for vinduet, mændene ude ved siden af stalden. Vi lavede alt det hårde arbejde på gården. Passede dyrene, malkede og arbejdede i marken. Fra tidlig morgen til sen aften og for det meste kun på kaffe og schwarzbrot. Om sommeren, når der var frugt og bær i haven, forsøgte jeg at redde mig noget, selv om det var forbudt. Vi var konstant sultne, og jeg var meget tynd, da jeg kom til Kolding.

Borgmesterordre

En af Helenas daglige pligter var at køre mælk til mejeriet med hest og vogn. Det blev indirekte hendes skæbne, da Den Røde Hær nærmede sig østfra, og den tyske regering i januar 1945 besluttede at evakuere civilbefolkningen i Østpreussen og Danzigområdet, der var adskilt fra det øvrige Tyskland af den 'polske korridor' - det smalle landområde mellem Pommern og Danzig, som Polen havde fået tilkendt efter Første Verdenskrig.[3]

- Borgmesteren kaldte alle indbyggerne sammen for at organisere flugten. Gårdene skulle stille med heste og vogne. Det var meningen, at hr. Staats skulle køre den ene og fruen den anden, men hun led af en eller anden muskelsygdom og havde ikke kræfter i armene til at styre hestene, og så sagde borgmesteren, at de skulle lade mig køre vognen.

Jeg blev ikke spurgt til råds, det var en ordre. Men jeg fik også at vide, at jeg ikke skulle sige noget til de andre tvangsarbejdere. De kunne blive misundelige, fortæller Helena, som siden ofte har tænkt på, hvordan det gik dem. Især den anden unge kvinde. Frygten for de russiske soldater, som var berygtede for at plyndre huse på deres vej og voldtage kvinderne, var stor, og selv om de kom som Polens befriere, kunne en kvindelig polsk tvangsarbejder langt fra føle sig sikker. [4] I den forstand var de efterladte tvangsarbejdere i Østpreussen en prisme på Polens historiske dilemma som lusen mellem to overmagters negle: Tyskland på den ene side og Rusland/ Sovjetunionen på den anden.

Spærret inde i en kedel

Flugten mod vest blev et kapløb med tiden sammen med 2,5 millioner andre flygtninge, der alle forsøgte at slippe ud af den tyske enklave på én gang. Til lyden af voldsomme luft- og artilleribombardementer sneglede flygtningene sig fremad på overfyldte veje med trækvogne, bylter og hestevogne, når de ikke søgte ly for russiske jagere, som med jævne mellemrum beskød dem.

Konvojen med familien Staats og Helena havde kurs mod Königsberg. Det var bidende koldt, og for at holde sig varm forsynede hun sig fra chefens bagage, der var på hendes vogn. Hun trak i hans støvler og noget af hans tøj. Meget af tiden havde hun lille Dietmar siddende hos sig på bukken. Han var blevet glad for hende.

Efter en uge på landevejene nåede de alle helskindede til Königsberg, hvor hr. Staats gav sig til at undersøge mulighederne for at komme videre. Reelt var alle flygtningene spærret inde i en kedel, fordi Den Røde Hær i lyntempo var nået frem til kysten i den 'polske korridor' og havde afspærret flugten over land. Eneste chance var med skib over Østersøen. En flåde af alle mulige tyske fartøjer, fra store krydstogtsskibe til rustne fragtbåde og kuttere, blev i februar-marts 1945 sat i pendulfart på Østersøen for at udfri de indespærrede flygtninge. Helena og 'hendes' familie kom med en kreaturbåd, dog uden fruens søster, som hellere ville prøve at komme til Berlin på egen hånd. I tumulten blev Helena og den lille Dietmar skilt fra Staats parret,

så Helena endte med at have den lille dreng ved hånden hele vejen til København og videre til Kolding.

Turen over Østersøen blev rædselsfuld. Normalt ville strækningen kunne tilbagelægges på godt et døgn, men den kom til at vare over en uge, fordi skibet i lange perioder lå stille, mens der blev ryddet miner. En anden fare var fjendtlige ubåde. Over 25.000 flygtninge og tyske søfolk druknede i de uger, fordi skibe som *Wilhelm Gustloff*, *Von Steuben*, *Goya*, *Thielbeck* og *Cap Arcona* blev sænket af ubåde.[5]

Destination: Kolding

Kreaturskibet slap dog igennem både miner og lurende ubåde og ankom en tidlig forårsdag til København. Her blev Helena og Dietmar med det samme sat på et tog med en destination, hun aldrig havde hørt om før: Kolding. Drengens forældre var der ingen spor af. Han havde stadig kun hende at holde sig til.

Kolding, der dengang var på cirka 27.000 indbyggere, måtte i hast organisere logi til de tilstrømmende flygtninge. Før 5. maj var det de tyske myndigheder, som stod for opgaven, efter befrielsen tog de danske myndigheder over. Skoler, forsamlingslokaler og andre egnede faciliteter blev inddraget til formålet, og Helena og Dietmar blev indkvarteret i Døtreskolen på hjørnet af Katrinegade og Vesterbrogade, der i dag er en del af Kolding Realskole.

Otte dage senere dukkede hr. og fru Staats til alles store glæde op, og familien blev forenet. Herefter

Helena med en af familiens Lewandowskis heste. Fotograf: Ukendt.

havde Helena kun sig selv at tænke på. Som polsk statsborger var hendes situation dog en anden end de tyske flygtninges, og kort efter blev hun gjort opmærksom på, at hun var fri og bare kunne forlade Døtreskolen. *"Hvis du fortsætter ned ad vejen og drejer om ad Tøndervej, kommer du til den katolske kirke. Der kan du få hjælp"*, sagde de. Så det gjorde jeg. De tyske flygtninge blev anbragt i lejre, men det slap jeg for.

I efterladte baraklejre

Ud af de cirka 5.000 flygtninge, der kom til Kolding, blev de 3.000 indkvarteret i de baraklejre til soldater, som tyskerne efterlod ved befrielsen. På Tvedvej lå der to store lejre, andre lå på Dyrehavevej, Lykkegårdsvej og Kløvervej. Resten af flygtningene blev indkvarteret på forskellig vis i oplandet. Flertallet af de tyske flygtninge var kvinder, børn og ældre mænd, som ikke havde været i krigstjeneste. De

måtte ikke forlade lejrene, og det var forbudt for danskerne at fraternisere med dem gennem hegnet eller på anden måde.

Forplejningen i lejrene var forsvarlig, men så heller ikke mere, og mange, især børn og gamle, var så syge og forkomne efter flugten, at de døde i de følgende måneder. Med tiden fik man dog organiseret lejrlivet med blandt andet skolegang til børnene og forskellige former for beskæftigelse. Indsatsen fra dansk side skal ses i lyset af, at der som følge af krigen og ikke mindst afsløringerne af koncentrationslejrene og udryddelsen af seks millioner jøder herskede en udbredt negativ stemning over for alle tyskere.

Fra november 1946 begyndte man at sende flygtningene hjem, og Kolding blev i de næste år gennemgangslejr for hjemtransport af alle tyske flygtninge i landet, der blev sendt afsted i grupper på 800 ad gangen. De sidste flygtninge forlod Danmark den 15. februar 1949.[6] Helena har siden via Røde Kors forsøgt at finde ud af, hvad der blev af Dietmar Staats, men uden held. Staats er et meget almindeligt navn i Tyskland og ikke let at søge på.

Hjemmestrikket integration

På det tidspunkt var Helena allerede gift med Josef Lewandowski og ventede sit første barn. Hun havde også lært dansk og fået indblik i det danske samfund ved at arbejde for familien Gamst og den kendte planteskolemand, Aksel Olsen. Hans planteskole var i slutningen af krigen blevet delvis ødelagt som

Helena med en af sine mange keramikfugle, som hun selv har lavet. Fotograf: Helle Juhl.

følge af, at tyskerne anlagde en pansergrav i arealet. Efter befrielsen blev flygtninge fra lejrene i Tved sendt til planteskolen for at genoprette det ødelagte og hjælpe med øvrigt arbejde. Helena, der i Østpreussen havde lært tysk, fungerede ofte som tolk for flygtningene. Hun arbejdede hos Aksel Olsen fra 1946-1949, det var også i denne periode, at hun fødte familiens første barn. I disse år fik hun ikke nogen hjælp fra myndighederne. Hendes integration var så at sige hjemmestrikket og beroede alene på den private hjælp, praktisk som økonomisk, som den katolske kirke og familien Lewandowski ydede.

I større skala var der dog fokus på flygtningnes situation. Da de Forenede Nationer, FN, blev oprettet i oktober 1945 for at forebygge krige og efterfølgende stod fadder til de universelle menneskerettigheder, besluttedes det i forlængelse heraf og under

indflydelse af Anden Verdenskrigs kolossale flygtningestrømme at udarbejde en særlig flygtningekonvention.

Den 4. december 1951 underskrev Danmark som det første land i verden konventionen, der siden da har dannet grundlag for dansk asyllovgivning. Heri hedder det, at en person er flygtning, hvis den pågældende: *"... som følge af velbegrundet frygt for forfølgelse på grund af sin race, religion, nationalitet, sit tilhørsforhold til en særlig social gruppe eller sine politiske anskuelser befinder sig uden for det land, i hvilket han/hun har statsborgerret, og som ikke er i stand til – eller på grund af sådan frygt ikke ønsker – at søge dette lands beskyttelse, eller som ikke har nogen statsborgerret, og på grund af sådanne begivenheder befinder sig uden for det land, hvor han/hun tidligere havde fast bopæl, og ikke er i stand – eller på grund af sin frygt ikke ønsker – at vende tilbage dertil".*[7] Hovedmanden bag den noget snørklede tekst var dansk, nemlig jurist og kontorchef i Indenrigsministeriet, Knud Larsen, som var præsident for den konference i Geneve, der i sommeren 1951 mundede ud i flygtningekonventionen,[8] og som 145 lande siden har skrevet under på at efterleve. Han kendte ikke Helena Lewandowski og hendes historie, men det var skæbner som hendes, der lå ham og de øvrige forhandlere på sinde i bestræbelserne på at få skabt et internationalt forpligtende samarbejde til sikring af deres liv og velfærd.

I 1990, efter Murens fald, var Helenas slægt for første gang samlet i Polen. Her var familiemedlemmer fra Frankrig, USA, Danmark og Polen. Helena står i midterste række som nummer to fra højre ved siden af sin mor. Fotograf: Ukendt.

Efterskrift

Dele af artiklen om Helena Lewandowskis oplevelser under krigen er blevet til ved hjælp af bidrag fra sønnen Erik Lewandowski.

Noter

1. KoldingWiki.dk
2. Den Store Danske
3. Den Store Danske
4. www.martinmarius.dk
5. www.martinmarius.dk
6. KoldingWiki.dk
7. Den Store Danske
8. www.information.dk

Fotos

Billeder i privateje.

Stjernestunder – teaterlivet i Kolding

Mette Marianne Tanggaard Jessen

I Kolding har vi kilder til teaterforestillinger helt tilbage til 1600-tallet, og teatret har underholdt mennesker i årtusinder, alligevel har velfærdssamfundet sat sit præg på, hvilke muligheder vi har for at gå i teatret. Det har skabt mulighed for opførelsen af nye teaterlokaler og mulighed for at understøtte kunsten. Teaterlivet i Kolding har både været præget af turnéteater, teaterforeninger, dramatiske selskaber og egne ensembler. Fælles for dem alle er, at de har underholdt byens borgere igennem generationer.

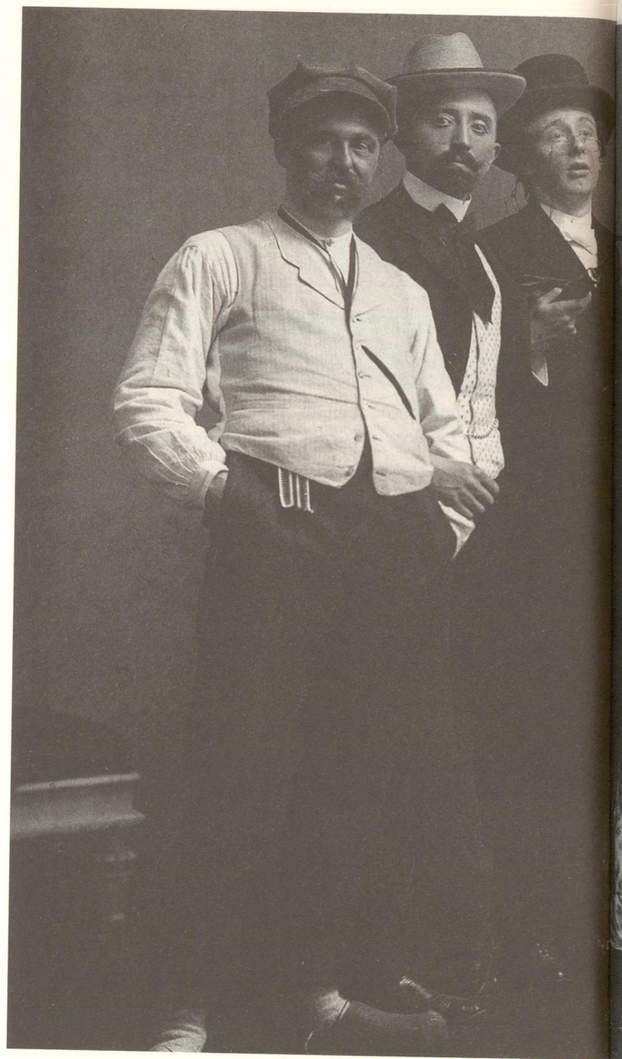

Kolding dramatiske Selskab.
Fotograf: Valdemar Olsen.

Teaterhistorie i Kolding

Teaterlivet i Kolding har levet en ombrust tilværelse. Kolding er ikke en af de byer, der har et smukt gammelt teater, hvor man i over 100 år har kunnet sidde og kigge på den samme scene, som ens bedste- eller oldeforældre gjorde det. I dag ligger Kolding Teater udenfor centrum, og selvom man kalder det et teater, er det et sted, der kan danne ramme om mange forskellige typer arrangementer. Da det blev bygget, kaldte man det således også et kongres- og kulturhus. Inden teateret stod færdig i 1991, havde man set teater i blandt andet Alhambra og Sans Souci/Industrien, mens opera og større forestillinger havde fundet sted i nogle af Koldings sportshaller.

Også Koldinghus har flere gange dannet baggrund for teateroptrædener, for eksempel da man i 1911 opsatte Holger Drachmanns *Dansen paa Koldinghus*. Dramaet udspringer af et gammelt sagn om en ung kvinde, Christine datter af lensmand Jørgen Rosenkrands. Hun afviste tre bejlere, og snart fandt hendes far ud af hvorfor. Hun havde en kærlighedsaffære med en ung håndværkersvend. Hendes far fik ham prompte henrettet, halshugget midt i slotsgården, Christine så til fra et vindue i slottet. Tre dage senere, da man afholdte et bal til ære for Christian III, der ankom til slottet, dansede de tre bejlere hende til døde, i nogle udgaver af sagnet skulle Jørgen Rosenkrands selv have myrdet sin datter under dansen. Historien har nok ikke meget med virkeligheden at gøre, da Jørgen Rosenkrands på dette tidspunkt ingen datter havde, han var endda ungkarl, men historien er god, og det må Holger Drachmann jo også have syntes. Forestillingen havde premiere i 1896, og det var altså i 1911, at koldingenserne kunne se forestillingen på selve Koldinghus. Midt i ruinen sad de mange publikummer og blev henført til fjerne tider i de stemningsfyldte omgivelser. Det må have været noget af en oplevelse, at sidde inde midt i slotsruinen og se sagnet blive udspillet for øjnene af en.

Før 1800-tallet var det i rådhussalen, at man kunne opleve teater og gøgl. I 1633 skulle en gøgler således have givet en daler i leje for rådhussalen, i 1700-tallet fortælles det, at en tysk trup lejede rådhussalen til såkaldt *Pickelherring*, en *pickelherring* var en form for klovn eller nar, som finder sin oprindelse i 1600-tallet og findes primært i den engelske og tyske teatertradition. I 1727 betalte *"en Person, der agerede paa Raadhuset med en Hest"* tre mark for at leje rådhussalen, det har måske været en form for cirkusforestilling, idet personen medbragte og optrådte med en hest.

Den første samtidige kilde, der omtaler en teatersal i Kolding er fra 1815. Her nævnes, at der dengang var en teatersal i Brandorffs Gård. Kilden omtaler salen i forbindelse med fejringen af Frederik VI's kroning, hvor man mødtes i salen efter en højtidelighed i kirken. Teatersalen i Brandorffs Gård har dog ikke altid været lige godt bygget. Det fortælles, at i 1847, samme år som Brandorff overtog gården, var der nær sket en ulykke i netop teatersalen. Klubbens teatersal skulle bruges til Børnebal, og der var dækket op i salen til spisning, da Brandorff

Brandorffs Gård, hvor man gik i teatret.
Illustration: Ludvig Thomsen.

stod indenfor døren for at se på den opdækkede sal, hørte han en underlig knagen i bygningen. Han nåede lige akkurat at træde tilbage gennem døren, inden salens loft brasede sammen, og borde, stole og service blev knust og slået itu, alt med undtagelse af én enkelt tallerken. Årsagen skulle findes i, at loftet ovenover salen fungerede som kornmagasin, hvor købmand N.W. Bastrup tilsyneladende må have dynget mere korn op, end loftet kunne holde til. Brandorff fik opført en ny teatersal "*Salens længde var omtrent 30 Alen, Bredden 16, Højden 7*", og der var plads til cirka 350 tilskuere. I loftet over tilskuerrækkerne var en stor sukkertønde, som man kunne hejse en lysekrone op i, så lyset blev dæmpet, det er svært at forestille sig, hvordan det må have set ud. Kolding fik endnu engang en ny teatersal efter 1857, da man i klubben Enigheden fik sig en scene, det fortælles, at de købte scenedekorationerne af Brandorff. Denne scene var i brug indtil 1889, da man solgte bygningen, og den del, hvor teatersalen havde hjemme, blev nedbrudt. Dengang havde mange forskellige klubber til huse i bygninger i centrum af Kolding. I samme bygning som Enigheden var der blandt andet også Kolding Klub, som var for de finere borgere og Industriforeningens Klub.

En tur i teatret er i dag ikke helt det samme, som det var i svundne tider, dengang var en tur i teatret ikke kun lig med en forestilling, nej tidligere var teaterforestillinger ofte efterfulgt af mad og dans. Det var en 'helaftensforestilling' med alt, hvad der dertil hørte. Ofte så man heller ikke 'bare' ét teaterstykke, i stedet spillede man for eksempel to vaudeviller eller et enkelt drama efterfulgt af forskellige læsninger fra skuespillerne, eller endda et foredrag. For os, der aldrig har oplevet sådanne aftener, men som i stedet er vant til, at man sidder et par timer i teatersalens mørke kun efterfulgt af turen hjem, er det en lidt sjov tanke. Dans eller bal efter en forestilling var ofte noget, der foregik i forbindelse med de forskellige klubber i Kolding.

Det har ikke kun været turnéteater, der slog sine folder i Kolding, her har vi også har haft revy, og amatørteater eller dilettantforestillinger har haft stor interesse. Tidligere var teatret måske nok for alle, men mange forestillinger kunne man kun købe billet til, hvis man var medlem af en forening. I dag har man også stadig fortrinsret til billetter på Kolding Teater, hvis man er medlem af Kolding Teaterforening, men det er dog muligt for alle at købe en billet. Kolding har ligesom så mange andre byer været flittigt besøgt at turnéteater. Siden

1970'erne har det været Kolding Teaterforening, der har stået for at skaffe og sælge de mange forestillinger, men inden da var der også ofte store stjerner i Kolding.

I dag hører vi ofte om de store pop- og rockstjerner, hvis koncerter bliver udsolgt efter få timer eller sågar minutter, men det er sandelig ikke noget, der kun hører nutiden til. I 1946 kunne aviserne i Kolding således rapportere, at koncerten på Alhambra med Hans Kurt og Else Marie blev udsolgt på kun 50 minutter. Billetsalget startede klokken otte i V. Schæffers Boghandel. Samme koncert havde Hans Kurt og Else Marie ifølge avisen haft stor succes med i København, da de havde udsolgt hele 14 gange i Odd Fellow Palæet med plads til 1600 publikummer. Således ikke så underligt, at man i Kolding også var på mærkerne, da billetterne blev frigivet. Koncerten skulle afholdes den 18. november, men man måtte aflyse på dagen og flytte *Operette-Cavalcaden* til den 29. november, da Else Marie mistede sin far kort forinden.

Det har været et større arbejde at planlægge billetsalget fra V. Schæffers Boghandel. Reglerne for billetsalg kan man finde i hans brev til bestyrelsen for Foreningen af Haandværkere og Industridrivende i Kolding. Her forklares i detaljer, hvordan billetsalget skulle forløbe. Klokken 7.30 (præcis) blev de ventende lukket ind i forretningen, indtil billetsalget startede klokken 8.00. De fremmødte fik udleveret et nummer, så man havde styr på rækkefølgen. Klokken 8.00 åbnede man også op for telefonerne, han

Programmet til *Operette Cavalcaden* med Else Marie og Hans Kurt. Illustration: Det Danske Filminstitut.

forklarer: *"Præcis Kl.8 kommer Telefoncentralen med Opringning paa begge mine Telefoner (ved de store "Tilløbsstykker", hvor der er Run paa Billetterne, ofte*

med Il-Ekspres- eller Ekspressamtaler), hvor to Ekspedienter staar parat til at modtage Ordre. – I samme Øjeblik gaar Salgsplanen til Disken og Ekspeditionen af de fremmødte tager sin Begyndelse i den Rækkefølge, Numrene udviser." Else Marie og Hans Kurt har bestemt været et af disse tilløbsstykker, deres navne står således markeret på et af disse breve fra V. Schæffer.

Kolding dramatiske Selskab og Kolding Teaterselskab

Kolding Klub var i slutningen af 1800-tallet dér, hvor borgerskabets forlystelsesliv foregik, iblandt klubbens medlemmer viste der sig at være en del teaterinteresserede, og de gik i 1889 sammen om planerne om et dramatisk selskab. Den 24. april 1889 grundlagde man således Kolding dramatiske Selskab. Det var tandlæge A.M.G. Friis, rektor Sigurd Müller, jernbaneassistent Martin Buch, bankassistent Conrad Andersen, redaktionssekretær Kjeldsen og fuldmægtig Nicolai Schjørring, der stod bag. I begyndelsen mødtes medlemmerne til læseaftener i Dameværelset i Industriforeningen, dengang spillede de endnu ikke komedie, men læste højt af dramaer, hvor de først fordelte rollerne. Den første egentlige generalforsamling fandt sted den 7. november 1889, og herefter var der ikke længere kun aktive medlemmer i selskabet, men også passive aktører.

Billetter til forestillinger i Kolding igennem årene, billetterne har V. Schæffer gemt.

Den 12. oktober 1889 var det Kolding dramatiske Selskab, der var med til at indvie det nye Kolding Teater, der havde til huse i Jernbanegade. På programmet stod der *Ambrosius* og *Barn i Kirke*, de spillede for en helt udsolgt sal, så man må sige, at det var en succes.

Kolding dramatiske Selskab i 1914.
Forestillingen *Den kære Familie*, lystspil i 3 Akter.
Fotograf: Atelier Central.

I 1891 opsatte man en forestilling med det formål at indsamle penge til udstyr og dekoration til teatret. Men opbakningen manglede, og man endte med et lille overskud på 14 kr., det blev senere nævnt i en sang til selskabets 25 års jubilæum i 1914 *"Man spillede for ny Dekorationer, / men skønt man gav af Stykker hele tre, / i Kassen kom der bare lumpne 14 Kroner. / Mon her ej var en Virksomhed for "D.N.T." "*

Dilletant- eller amatørteatret synes at have haft god grobund i Kolding, da man ikke havde så god en teatersal, efter sigende var det derfor, at man i en længere periode ofte blev sprunget over, når turnerende teatertrupper planlagde deres ruter rundt om i landet. Når de professionelle ikke ville komme, måtte man jo selv skabe den gode teaterånd. Kolding dramatiske Selskab varede dog ikke ved. Efter selskabet havde ligget i dvale i en årrække, forsøgte man atter at stable en forestilling på benene, desværre kom der kun 12 tilskuere, og man nedlagde atter selskabet. I stedet meldte P.A. Nielsen sig på banen, han var født i København og havde altid ønsket sig at blive skuespiller, hans forældre havde dog overtalt ham til først at have et rigtigt erhverv, så han arbejdede først i ekviperingsbranchen. Herefter begyndte han at spille skuespil, han havde endda småroller i Paris, hvor han opholdt sig i 1922-23 og igen i 1925-26. I 1935 var det dog slut med det professionelle skuespil, og han blev i stedet reklamechef indenfor salg af kjoler og parfume og slog sig ned i Kolding. Den 5. januar 1939 samlede P.A. Nielsen en kreds til møde på Hotel Royal, hvor man blev enige om at stifte Kolding Teaterselskab. Bestyrelsen bestod i første omgang af P.A. Nielsen, arkitekt Aage Kjellerup, postassistent H.H. Nielsen og reklamechef Aage Jacobsen. I den stiftende periode medvirkede også ekspedient Løkke Andersen, assurandør Evald Andersen og disponent A. Andersen. Man vedtog, at der var to slags medlemmer af den nye forening: Aktive og passive. De aktive medlemmer var for eksempel med som skuespillere, skabte dekorationer, lavede lys og lyd, hjalp med rekvisitter, kostumer og så videre. De passive medlemmer betalte et mindre kontingent, og så havde de mod betaling af entre ret til at se forestillingerne, og selvfølgelig og måske allervigtigst havde de også ret til at deltage i de efterfølgende baller. Den første forestilling fandt sted i teatersalen i Industriforeningen, den blev også kaldet Kolding Teater, da det var her, at den bedste teatersal befandt sig på dette tidspunkt.

Da Kolding dramatiske Selskab stadig eksisterede blev der også afholdt baller, og når man i dag ser på de smukt tegnede og trykte programmer med balkort og menu, så kan man nemt drømme sig tilbage til fjerne tider med kvinder dansende rundt i smukke kjoler. Det var en anden tid, hvor en tur i teatret også bød på sen middag og dans til langt ud på natten.

Kolding Teaterselskabs baller må også have været noget af et tilløbsstykke, det fortælles i hvert fald, at man under Anden Verdenskrig mellem 1942 og 1943 fik problemer med politiet. For at deltage i ballerne, skulle man jo være medlem af foreningen, og dette valgte politimesteren Georg Kleberg en aften

Kolding dramatiske Selskab. Fotograf: Ukendt.

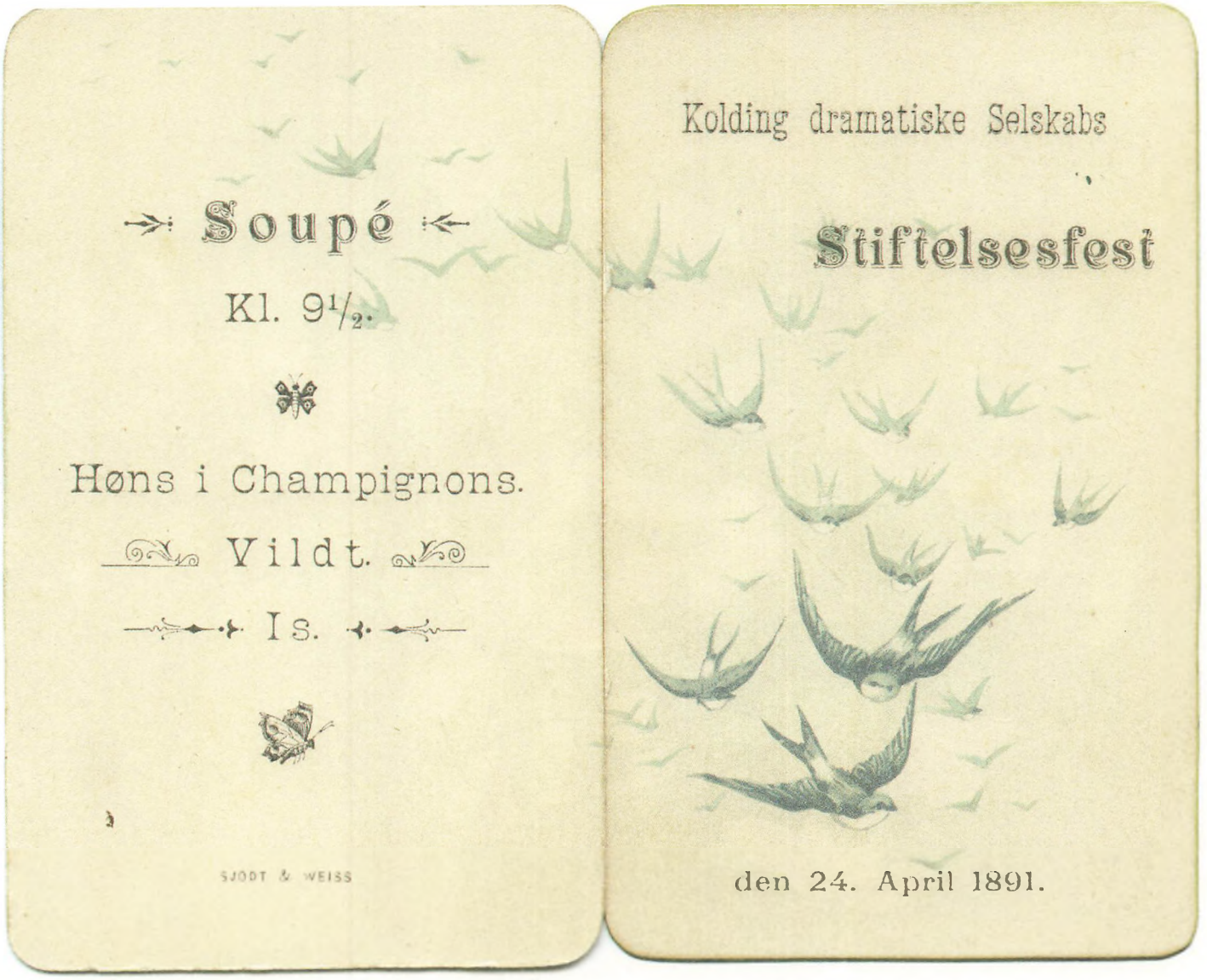

Program til Kolding dramatiske Selskabs Stiftelsesfest.

at undersøge nærmere. Politiet mødte derfor op til et af Kolding Teaterselskabs baller for at tjekke, om alle de deltagende nu også var medlemmer. P.A. Nielsen var ikke glad, for man havde netop gjort meget for, at det kun var medlemmer, der var med. Man havde derfor både næstformanden og to kontrollører stående foran indgangen, så ingen kunne snige sig ind. Overbetjent Christensen, der var til stede, krævede af P.A. Nielsen, at han skulle se medlemsprotokollen, og da P.A. Nielsen ikke ville overgive den uden en kendelse, hev overbetjenten protokollen ud af P.A. Nielsens hænder og forlod stedet med den. Det skulle så vise sig, at der faktisk havde været en seks-syv tilstede, som enten ikke havde medlemskortet med, eller som slet ikke var medlem. Det resulterede i noget af en sag, da P.A. Nielsen nægtede at betale en bøde. Senere blev der rejst en sag vedrørende de passive medlemmers kontingent, det var nemlig siden begyndelsen blevet sat ned til kun 1 kr., og en dommerfuldmægtig Valentiner Brandt fandt, at det var så lavt, at alle kunne være med, og at selskabets karakter af forening derfor var illusorisk. Foreningen skulle dog også på dette tidspunkt have haft hele 1000 passive medlemmer. Foreningen blev idømt en bøde på 200 kr. De skulle desuden betale 500 kr. for udgiften til retssagen. Dette blev enden på Kolding Teaterforening, der blev opløst den 4. december 1945, da man ikke havde råd til at fortsætte. Flere af bestyrelsesmedlemmerne var dog med, da man stiftede Sydjydsk Amatørteater, der blev en afløser for Kolding Teaterselskab.

Amatørteater i Kolding har altså haft svingende succes, i de sidste mange år er det dog gået godt for amatørteatret med de årlige festspil i blandt andet Geografisk Have og med Dronning Dorothea Teatret. Det koldingensiske amatørteater har således også været med til at fostre stjerner som Stig Rossen, Anders W. Berthelsen og Rasmus Bjerg, der alle har medvirket i amatørteater i Kolding, de har for eksempel alle stået på scenen i den traditionsrige forestilling *Nøddebo Præstegård*. Hvor amatørteatret måske tidligere primært var en hobby, kan det også være med til at udklække nye stjerner.

Kolding Teater

Det blev tidligere nævnt, at man i mange år (specielt i 1800-tallet) havde manglet et ordentligt teater i Kolding. I 1900-tallet var det primært lokaler i Industrien / Sans Souci eller på Alhambra, som fungerede som teatersale. Der havde dog i en årrække været snak om et nyt teater i Kolding, og i 1991 kunne man endelig åbne dørene for Kolding Teater. Den 12. januar 1991 klippede man snoren til det store nye teater, der kom til at ligge i sammenhæng med Hotel Scanticon. Det nye kongres- og kulturhus' åbning blev markeret med en hel uge fyldt med arrangementer. Man forventede inden åbningen, at 40.000 mennesker ville deltage, heraf var 7.000 skoleelever, for man havde nemlig valgt at invitere alle 1.-7. klasser i Kolding i teatret i løbet af ugen. Antallet blev dog vist lidt mindre, men man havde alligevel et godt fremmøde, da man den 12. januar klokken 13.00 slog dørene op til den officielle åbning. Der var åbent hus med kaffe, sodavand samt

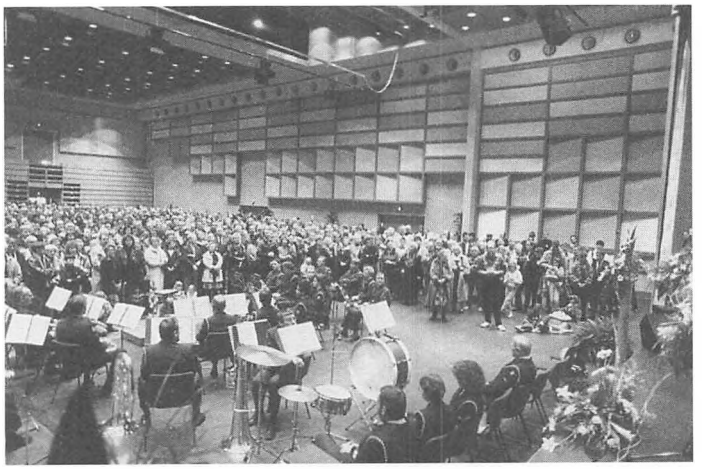

Indvielse af Kolding Teater. Fotograf: Ukendt.

musik og underholdning for hele familien. Da teatret åbnede i 1991 var det med to sale, hvor den store sal kunne rumme mellem 756 til 1200 gæster alt efter opstilling, og den lille amfiscene kunne rumme 146 pladser. Kolding Teater var banebrydende på den måde, at da man byggede sammen med Scanticon, var det et tæt samarbejde mellem det offentlige og det private.

Man forventede inden åbningen, at Kolding Teater ville blive centrum for kulturlivet i det sydjyske, hvor man blandt andet forventede store teaterforestillinger, opera samt internationale koncerter. I dag er der både teater og musik i teatret i Kolding, men et centrum for sydjysk kultur er det jo desværre ikke blevet. Kolding Kommune stod ikke direkte bag, da man byggede teatret, i stedet var det besluttet at støtte projektet og leje sig ind, så kommunen havde råderet over begge sale 100 dage om året. Det var noget som borgmester Per Bødker Andersen dengang sagde, at man havde valgt på baggrund af undersøgelser af kulturlivet i Kolding i 1980'erne. Det blev således gratis for de, der allerede benyttede sig af kommunens lokaler til arrangementer at flytte til teatersalene i stedet. Kolding Kommune havde fra starten bundet sig til en lejeperiode på 20 år, hvilket ville komme til at koste i omegnen af 180 millioner kr.

I dag vil man nok kalde teatrets udsmykning 90'eragtig, for det var ikke ligefrem farver, man havde sparet på, da man indrettede de to sale. Professor Poul Gernes, der blandt andet er kendt for at have lavet den flotte og farverige udsmykning af Palads i København, stod for opgaven med at udsmykke Kolding Teater. Det blev et sandt farveorgie, som Vejle Amts Folkeblad skrev inden åbningen i 1991. Der blev brugt hele 22 forskellige farver. Poul Gernes stod også for at udsmykke fortæppet til scenen, det 140m^2 store scenetæppe blev malet i hånden. I dag er Kolding Teater ikke længere helt så farverigt, da man senere har valgt at fjerne de gule, orange og pink farver og i stedet fremhæve de grønne, blå og lilla, scenetæppet er i dag også et andet. De gennemgribende ændringer blev foretaget af Susanne Magelund indretning/design.

Kolding Teater er stadig stedet, hvor man som koldingenser tager hen for at gå i teatret, når man skal se de turnerende forestillinger fra for eksempel

Professor Poul Gernes' farverige udsmykning af den store teatersal. Fotograf: Kolding Folkeblad.

Folketeatret i København, hvis man altså ikke lige besøger teatrene i for eksempel Vejle eller Fredericia.

Mungo Park

Det nyeste skud på teaterstammen i Kolding er Mungo Park, der kom til byen med et nytænkende og alternativt islæt. I 2008 åbnede Mungo Park dørene for første gang i Kolding. Den 29. november havde teatret premiere på forestillingen Seest, der markerede med alt tydelighed, at det nye teater i Kolding var og er et egnsteater. Det var Moqi Simon Trolin, der i starten stod i spidsen for projektet som teaterdirektør i årene 2008-2012.

Længe inden åbningen havde man i Kolding plejet drømmen om et nyt egnsteater i centrum af byen, som kunne løfte kulturlivet og sætte Kolding på landkortet med egne teaterproduktioner. I lang tid var planen at genoplive fortidssuccesen Sans Souci i Jernbanegade, her ønskede man således, at Mungo Park skulle åbne i Sans Soucis gamle lokaler. Sådan blev det dog ikke, og i stedet er det i dag det gamle bibliotek, som huser teatret. Mungo Park er et eksempel på, hvordan kulturen kan trives ved at få tilskud fra staten og kommunen, mange steder ville teaterscenerne slet ikke kunne løbe rundt uden tilskud. Netop dette har der også været stor polemik om i forbindelse med Mungo Park og specielt i forbindelse med forlængelsen af kontrakten med Mungo Park. Mange stemmer i den politiske debat ville stoppe samarbejdet med teatret, man havde dog

Mungo Park. Fotograf: Anders Brohus.

glemt, at da man indgik kontrakt med leje af bygningen, var en del af aftalen, at der skulle drives teater i minimum 10 år. Mungo Park fik forlænget kontrakten og leverer stadig flot teater i centrum af Kolding.

Inden åbningen i 2008 skrev Jydske Vestkysten om det allerede eksisterende Mungo Park i Allerød, her blev det nævnt, hvordan Mungo Park Allerød har været stedet, hvor mange store danske skuespillere har optrådt, inden de blev kendte og endda internationale succeser. Det samme kan man i dag sige om Mungo Park Kolding. Den anden forestilling, som teatret iscenesatte i samarbejde med teatret i Allerød, bød nemlig på Jacob Oftebro i rollen som Mumin. Han er siden blevet et kendt ansigt blandt andet fra DR TV-serien 1864.

Mungo Park Kolding har formået at blive en del af byens kulturliv og har i sin skikkelse af egnsteater også samarbejdet med andre lokale kræfter. Moqi Trolins daværende hustru Jeanett Albeck stod blandt andet i spidsen, da teatret skabte Mungo Park Folkekor, der er et sted, hvor alle kan komme og synge gode og kendte numre. Folkekoret eksisterer stadig, selvom Jeanett Albeck stoppede som leder, da hun rejste fra Kolding.

Mungo Park har desuden samarbejdet med Nordhøj, der er en institution for udviklingshæmmede. Samarbejdet kom i stand i forbindelse med Nordhøjs 50 års jubilæum, hvor man i denne forbindelse skabte en forestilling, hvor beboerne på Nordhøj medvirkede sammen med ensemblet på Mungo Park. Denne

første forestilling hed *De Rejsende*, og man har siden skabt yderligere fem forestillinger i samarbejdet mellem teatret og Nordhøj. Senest havde man premiere på forestillingen *Tosset med Sex* i januar 2017, som bagefter var på turné på andre teatre i landet.

Stjernestunder

I dag kan man godt sidde og ærgre sig lidt over, at man endnu ikke var født, da nogle af de helt store stjerner kom til Kolding. Når Ib Schønberg stod på scenen på Alhambra, eller Peter Malberg spillede med i *Peter den Store* tilbage i 1940'erne, eller Poul Reichardt, Ebbe Rode og Vera Gebuhr optrådte. Også store litterære personligheder har stået på scenen i Kolding. Kolding dramatiske Selskab arrangerede af to omgange en oplæsningsaften med Herman Bang. I 1904 startede Bang sin afskedsturné *Mesterens Død* i Kolding, det kostede Kolding dramatiske Selskab 200 kr. at engagere ham. Men det må nu have været noget helt særligt sådan at have haft besøg af de store stjerner både fra litteraturen og teaterverdenen.

Den mulighed vi i dag har for at gå i teatret og se så mange fantastiske forestillinger skyldes, at teatrene får støtte fra staten, såvel som fra kommunerne. Det gør, at mange flere har mulighed for at få del i kulturelle oplevelser. Ser man på teaterhistorien i Kolding er det således også tydeligt, at man i perioder har haft størst mulighed for at se (visse) teaterforestillinger, hvis man var medlem af en klub eller forening. Det offentlige tilskud giver os i dag muligheden for at se et bredere udvalg af forestillinger, end der ellers ville være mulighed for. Det bliver spændende at se, hvem man i fremtiden ville ønske sig, at man kunne have haft muligheden for at se, ligesom man i dag kan tænke tilbage på fortidens store stjerner, der huserede på Koldings scener.

Referencer

Per Andersen. *Kolding Teaterselskab og Sydjydsk Amatørteater 1939-1998*. 2009.

Georg Bruun. *Brandorffs Gaard i Kolding* i *Vejle Amts Årbog 1935*. Vejle Amts Historiske Samfund 1935.

P. Eliassen. *Kolding fra Middelalder til Nutid*. Konrad Jørgensens Bogtrykkeri 1910.

Kolding Teater, *Kolding Teater i Spalterne*. 1991.

Sarah Stanton og Martin Banham. *The Cambridge Paperback Guide to Theatre*. Cambridge University Press 1996.

Kilder

A2522, Kolding dramatiske Selskab, Kolding Stadsarkiv.

A7052, V. Schæffer, Kolding Stadsarkiv.

A2523, Koldingegnens Teaterkreds, Kolding Stadsarkiv.

A5076, Kolding Teater, Kolding Stadsarkiv.

Fotos

Kolding Stadsarkiv.

Det Danske Filminstitut.

Caroline Christensen og Christian Jørgensen fra Kolding dramatiske Selskab. Fotograf: M.A. Caprani.

Alderdomsforsørgelse i Hejls

Gunnar Midtgaard Krag

I løbet af 1930'erne voksede antallet af plejehjem landet over – godt hjulpet af Steinckes socialreform fra 1933. I Hejls betød det, at De gamles Hjem blev opført i 1937. Hjemmet dannede rammen om ældreforsorgen i de næste 41 år. I glimt ser vi tilbage på en række erindringer, hvor plejehjemmet også nåede at skifte navn til Engbo i 1970.

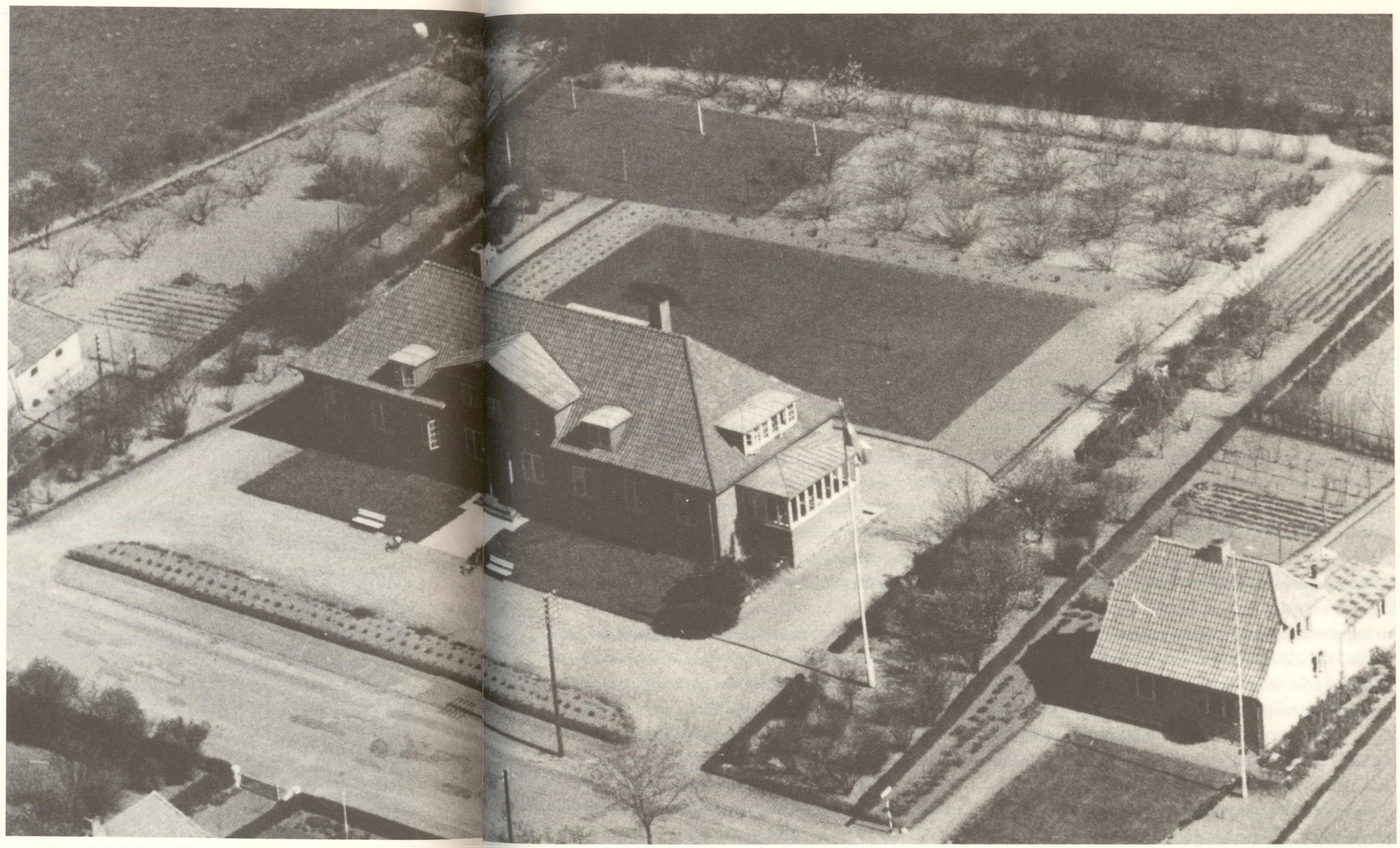

Luftfoto af De gamles Hjem fra omkring 1950.
Fotograf: Ukendt.

Opførelsen af De gamles Hjem i Hejls i 1937

Da De gamles Hjem i Hejls blev bygget i 1937, var det et af mange alderdomshjem, som byggedes i disse år. Men i Hejls var man måske lidt tidligere ude end i mange andre sogne, som man kunne sammenligne sig med. Baggrunden var blandt andet Steinckes socialreform fra 1933, som udmøntedes op gennem 1930'erne af den socialdemokratisk-radikale regering, der sad fra 1929 til, krigen brød ud i 1940. Med reformen blev det lettere for de små landkommuner at bygge og drive et plejehjem. Men Steinckes socialreform førte ikke straks til en skov af nye alderdomshjem landet over. Når man i Hejls kom så forholdsvis tidligt i gang, skyldtes det, at man - ud over ønsket om værdige boligforhold for de ældre, der ikke kunne klare sig økonomisk og boligmæssigt - havde økonomien i orden.

Allerede i 1931 havde sognerådet fra frøken Louise Momsen Petersen, tidligere Teglgården, modtaget en arv på hen ved 36.000 kr., for hvilke hun ønskede at få bygget et alderdomshjem til de tidligere teglværksarbejdere, så de fik en god alderdom. I Hejls sogneråd arbejdede man derfor efter 1931 med tanken om at bygge et alderdomshjem, men først i marts 1936 var man så langt, at man kunne ansøge Vejle Amtsråd om tilladelse til at bygge et plejehjem. Man købte jorden, som indtil da havde hørt under et lille landbol, der hvor *Lindely* nu ligger. Som arkitekt ansatte man Hans Christian Rasmussen fra Kolding, som på sognerådsmødet den 1. september 1936 kunne fremlægge tegninger og konditioner for De gamles Hjem. Disse blev godkendt af sognerådet,

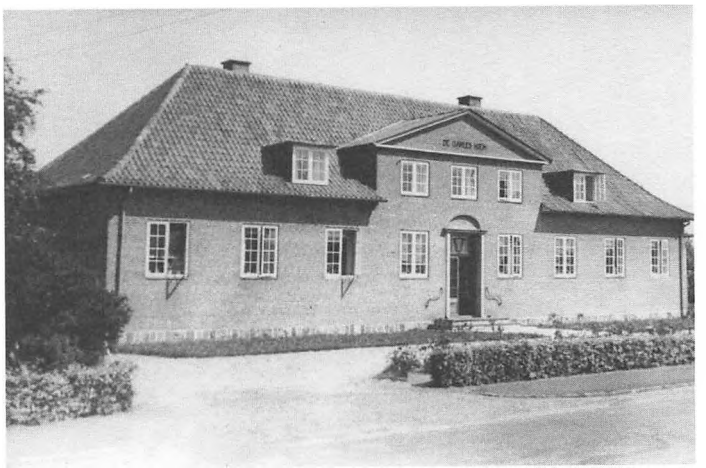

De gamles Hjem. Fotograf: Ukendt.

og det besluttedes at afholde licitation på arbejdet i Hejls Kro allerede den 17. september.

Den 19. oktober 1936 nedlagdes så grundstenen til De gamles Hjem i nærværelse af sognerådet. Formanden Niels Lassen nedlagde den første sten, idet han mindedes giveren frk. Momsen Petersen. Den næste sten nedlagdes af I. C. Quist med ønsket om, at *"De gamle her måtte få et godt hjem."* Den tredje sten nedlagdes af arkitekt Rasmussen, Kolding, med ønsket om, *"at huset måtte stå i mange år til gavn for de gamle og som en pryd for sognet."* Der blev indmuret en flaske med navnet på giveren, på sognerådsmedlemmerne, arkitektens navn samt navnene på håndværksmestrene. Referatet er underskrevet af medlemmerne af sognerådet: Niels Lassen, Jens Schmidt, Johan Schultz, Jørgen Damgaard, Johannes Nørgaard og I. C. Quist. Bygningen blev så rejst i det følgende år og stod færdig omkring 1. juli 1937.

Beboere og ansatte fotograferet ved De gamles Hjem. Fotograf: Ellen Nielsen.

Beboere og bestyrerinde Gerda Petersen samlet bag De gamles Hjem i 1950. Fotograf: Ellen Nielsen.

Omkostningerne ved byggeri og indretning løb op i cirka 60.000 kr., så arven på de 36.000 kr. var en betragtelig hjælp. Restbeløbet blev skaffet ved lån på kr. 30.000 i kommunekreditforeningen. Alderdomshjemmet var sat i takst således, at det i Hejls måtte koste 2 kr. dagligt pr. person, det vil sige, at hvis der var 10 beboere plus tre medhjælpere i alt 13, måtte man bruge 26 kr. dagligt, der så kom ind under den sociale tilskudsordning. Brugte man mere, måtte kommunen selv klare den ekstraudgift. Man klarede sig med de 2 kr. endda så rigeligt, at man sørgede for nyanskaffelser, så der regnskabsmæssigt aldrig blev overskud.

Beboerne 1937–69

Allerede inden bygningen stod færdig, søgte de første borgere i Hejls om optagelse på hjemmet. Heriblandt Peter Petersen, Laue og Lene Nielsen. Ifølge reglementet kunne borgere med bopæl i Hejls, som modtog aldersrente, og som ikke var i stand til at klare sig selv, søge om optagelse. Men det var ikke en formssag. Sognerådet tog stilling til hver enkelt ansøgning, og hvis der var tale om sygdom, skulle lægen vurdere ansøgningen. Man ville ikke optage folk med kroniske sygdomme. Det virker mærkeligt i dag, hvor man netop mener, at de syge og svage har fortrinsret. Det betød, at mange af de såkaldt gamle slet ikke var så gamle endda efter vore dages forhold. Nogle har været i slutningen af 60'erne, men de havde været på arbejdsmarkedet siden før deres konfirmation og havde haft hårdt fysisk arbejde hele livet og havde måske heller ikke økonomisk mulighed for at klare udgifterne til en bolig efter en ægtefælles død. De først optagne i 1937 var dog i gennemsnit ret gamle, da der jo ikke havde været mulighed for at komme på et hjem før nu, og de havde måttet klare sig selv på bedste beskub indtil da.

To beboere foran De gamles Hjem.
Fotograf: Ellen Nielsen.

Ansatte og beboere fotograferet ved De gamles Hjem. Fotograf: Ellen Nielsen.

De skiftende forstanderinder på alderdomshjemmet 1937–1969

Forstanderinderne på et alderdomshjem betyder meget. Det er dem, der angiver, hvordan tonen og stemningen bliver, og hvordan de gamle bliver behandlet. Gerda Petersen var bestyrerinde fra starten i 1937. Hun virker til at have været meget afholdt, men der var dog en sag i 1943, hvor nogle klagede over forholdene på hjemmet. Udvalget for alderdomshjemmet fremskaffede så en erklæring fra to pårørende, der hævdede, at deres forældre til enhver tid havde fået en fin behandling på hjemmet. Og så gik den sag i sig selv igen.

Gerda Petersen valgte at tage sin afsked i 1951 og rejste til Egtved. Med sig tog hun Maja Dinesen, som havde været ansat som medhjælp på hjemmet fra 1949. Frk. Petersen blev afløst af frk. Minna Nielsen fra Skive. Frk. Nielsen var kun bestyrerinde i to år frem til 1953, hvor man valgte fru Marker fra Alminde. Fru Marker var enke og boede på hjemmet med sin søn Knud, som kom i Hejls skole i 3. klasse. Det var første gang, der var børn på hjemmet. Desværre døde fru Marker af kræft allerede i 1955. Hun blev kun 50 år. Sognerådet ansatte så Frk. Christensen som bestyrerinde. Hun havde været vikar under fru Markers sygdom. Frk. Christensen var bestyrerinde frem til

1962. Ved den lejlighed foranstaltede sognerådet en afskedsfest for hende. Det var noget nyt. I det hele taget fremgår det af sognerådsprotokollen, at man, som tiden går, gør mere ud af forstanderinderne. Deres løn forhøjes, og man fejrer dem, når lejlighed gives. Efter Frk. Christensen ansattes frk. Koch fra Nordby på Fanø som bestyrerinde. Hun var der kun kort tid og opsagde sin stilling per 1. januar 1964 efter henstilling fra sognerådet. Hun blev afløst af Gudrun Madsen, som var bestyrerinde indtil sommeren 1969, hvor hun kom ud for et trafikuheld, som forhindrede hende i at vende tilbage til stillingen.

Nye tider 1970–1988

I 1970 blev Hejls Kommune en del af den nye Christiansfeld Kommune i Sønderjyllands Amt. Christiansfeld Kommune blev skabt af 12 tidligere landkommuner i de tidligere Vejle og Haderslev amter. Sammen med Taps og Vejstrup kommuner blev Hejls nu igen en del af Sønderjylland efter adskillelsen i 1864. For De gamles Hjem i Hejls betød det, at det nu blot blev endnu et af den nye kommunes mange plejehjem, som de nu blev kaldt. I 1960'erne voksede den danske velfærdsstat frem, og det betød ændrede forhold for samfundets ældre. Loven om folkepension betød, at flere ældre havde råd til at bo i egen bolig i længere tid, og derfor var det især de svage og syge ældre, der kom på plejehjem. Dermed ændrede alderdomshjemmene karakter. Hvor det før var relativt raske ældre, der boede på hjemmene, var det nu hjem for svage og syge mennesker, der var mere plejekrævende. Det betød, at personalet måtte udvides, og at bestyrerinderne skulle være uddannede sygeplejere eller sygeplejersker. Op gennem årene blev der fra kommunens side bevilget flere penge til udvidelse af plejen, således blev der i 1985 bevilget 18 timer ekstra ugentlig.

Engbo 1972. Forrest i hvidt ses forstanderinde Ingrid Laigaard. Fotograf: Ukendt.

Tiden efter 1970 var således en ny tid. Det skyldtes især den nye forstanderinde Ingrid Laigaard, der kom til i 1969 og var der til 1975. Om hendes tid som bestyrerinde fortæller de følgende to bidrag af henholdsvis Karen Marie Fersner (født Christensen) og Dorthea Dinesen, tidligere Engløkke 7.

Engbo på bustur i 1970. Fotograf: Ukendt.

Beretning af Karen Marie Fersner født i Hejls 1949

– I 1969 tilbragte jeg en sommer på Bornholm som stuepige på et pensionat. Jeg kom retur i midten af september, og jeg blev ansat som altmuligpige på De gamles Hjem i Hejls. Mit arbejde bestod i at hjælpe de ældre og deltage i forefaldende arbejde som madlavning og rengøring. I køkkenet arbejdede jeg sammen med Thea Dinesen og Marie Thomsen. Nogle skønne kvinder, der accepterede mig på lige niveau trods mine blot 19 år. Thea var den rolige kone, som ingen kunne bringe ud af ligevægt, og hun accepterede tingene, som de var, men kom ofte med en rammende bemærkning, der lige satte det hele på plads. Marie var myreflittig, meget effektiv og en rigtig sød person.

Frk. Laigaard var bestyrerinde på alderdomshjemmet, og hun var en meget kontant og effektiv kvinde. Rigtig meget blev sat i system, og hun sørgede for, at de ældre fik den nødvendige omsorg. Ingen blev overladt til sig selv eller de pårørende. De fik god mad, pænt tøj, kom i bad og blev taget hånd om på enhver tænkelig måde. Hun sørgede for, at alle, der havde mulighed for det, kom i dagligstuen om eftermiddagen til gensidig hygge og småsnak. Påske, pinse og jul og så videre blev fejret med, hvad der hørte sig til.

Ved forberedelse af frokost og aftensmad deltog de ældre, der havde lyst. Især husker jeg Anna Falk, der var en snurrig kone, som elskede at tage del i køkkentjansen. Hun sagde engang til mig: *"Det du tænker på, første gang du slår et æg ud, vil du tænke på altid fremover, når du slår et æg ud."* Det var ikke første gang, jeg slog et æg ud, men nu tænker jeg altid på Anna Falk, når jeg gør det. Hun sagde også: *"Hvis du bliver budt et æble fra en kurv, skal du altid vælge det største, for det største vil altid blive tilbage i kurven."*

Jeg arbejdede kun et halvt års tid på alderdomshjemmet, da jeg skulle videre med uddannelse. Jeg husker ikke alle beboerne, men de ældre, der helt klart gjorde indtryk, var Caroline Glænø, Else Knudsen, Anna Nørgaard, Vera Hansen, fru Frandsen, Peter Haar og Mølle Peter.

Min tid som kokkepige på De gamles Hjem i Hejls

Dorthea Dinesen (1919–2006) beretter om sit arbejde på De gamles Hjem.

Festlighed på Engbo i 1971. Fotograf: Ukendt.

– Da jeg startede som kokkepige på De gamles Hjem i 1963 havde jeg tidligere været der ind imellem som løs medhjælp. Jeg blev ansat af bestyrer Gudrun Madsen. Der krævedes ingen uddannelse dengang for at arbejde på hjemmet. Bestyreren havde heller ingen uddannelse. Hun var meget sparsommelig og passede på, at der ikke blev ruttet med pengene til madvarer, som var det, jeg havde med at gøre.

Min dag startede klokken 7.00, hvor der skulle laves morgenmad, koges havregrød med videre. Klokken 8.00 fik alle morgenmad i spisestuen, derefter læste bestyreren et stykke fra Brødremenighedens afrivningskalender og bad Fadervor. Beboerne skiftedes til at vælge en salme, de havde hver især bestemte salmer, som de altid ville have, at der skulle synges. Fru Roskier foreslog altid *Dejlig er jorden* året rundt. Efter morgenmaden hjalp de ældre med opvasken. Gulvet i spisestuen skulle vaskes, og herefter havde jeg travlt med forberedelserne til middagsmaden. Dengang var alt hjemmelavet. Vi bagte selv franskbrød, kager, småkager og så videre. Klokken 9.30 blev der serveret formiddagskaffe, hvortil de fik et halvt stykke brød, som var levnet fra aftensmaden dagen før. De ældre dækkede bord til middagsmaden, som altid bestod af to retter. Det var god gammeldags mad med stegt flæsk og sovs, grød og frugtsuppe og lignende til eftermad. Efter middagen hjalp de ældre igen med opvasken. Min arbejdsdag sluttede omkring kaffetid. I sommertiden syltede vi selv asier, agurker og rødbeder. Der var køkkenhave med alt, hvad vi havde brug for lige fra persille til gulerødder og porrer. Med jævne mellemrum fik vi leveret en hel gris og en pistoludskæring fra slagter Otto Petersen. Den var parteret, men skulle pakkes.

Uden bestyrer

På et tidspunkt blev Gudrun Madsen impliceret i et færdselsuheld og var uarbejdsdygtig i en periode på omkring et år. Der var på det tidspunkt kun tre fastansatte. Udover mig var det Marie Thomsen og Jenny Holdt. Jeg sørgede selv for al indkøb til husholdningen. Marie Thomsen sørgede for alt til beboerne, sæbe, strømper med videre. Sognerådsformand Christian Birkholm spurgte os, om vi selv kunne klare det i en periode, og det gik meget godt. Vi klarede det hele selv, uddelte medicin, hvilket i dag ville være helt utænkeligt. Vi arrangerede udflugt til Rømø med Georg Andersens turistbusser.

I den periode var jeg også ind imellem nattevagt. Jeg kan huske, at jeg fik 9 kr. for en hel nat.

Sognerådet havde lokaler i kælderen, her havde de møde hver onsdag. Når de havde møde, skulle vi lave kaffe til dem. I februar brugte de en uge på at udregne skat, så havde vi dem på kost. Den første dag, de kom, skulle de have suppe, en dag andesteg. Når der var valg, var de ligeledes på kost. Alt dette skulle også nås. Sognerådet gav julegaver til de ældre og ansatte, det år hvor vi havde været alene om ansvaret, fik vi ekstra penge.

Da smeden satte træskoene

I 1968 var der valg, og dengang som nu blev valghandlingen afholdt på De gamles Hjem. Smedemester Andreas Andreasen fra Overbyen var nede at stemme sammen med sognefoged Andreas Hansen. Han satte sine træsko inden for døren, som det var skik dengang og gik hen for at afgive sin stemme. Pludselig faldt han om og blev båret ind på Jørgen Damgaards seng, og der blev ringet efter læge og ambulance, som kørte ham hjem, men han var død ved ankomsten. Dagen efter kom hans bror Jørgen Andreasen for at hente hans træsko.

Ingrid Laigaard 1969–1975

Så blev der ansat en ny bestyrer, Ingrid Laigaard, som var uddannet sygehjælper. Så skal jeg love for, at der skete noget. Ved ansættelsen forlangte hun et nyt køkken. I den første tid, hun var der, blev der lavet nye badeværelser og toiletter. De ældre blev også pyntet op med nyt tøj, og damerne fik håret

Forstanderinde Ingrid Laigaard og beboer Peter Haar. Fotograf: Ukendt.

permanentet. Hun arrangerede Sankt Hans bål i haven. De ældre kom med på kommuneudflugt, hvor de kørte i personbiler og havde madpakker med. Dem der ikke kunne komme med blev hjulpet ud i haven, hvor de også spiste madpakker, der skulle også ske noget for dem. Hun sørgede også for, at der blev lavet forskellig underholdning for de ældre, blandt andet husker jeg, at vi havde besøg af glasspilleren Erik Hansen.

Julen fejres rundt om det smukt pyntede juletræ. Fotograf: Ukendt.

Julen

Julen var et kapitel helt for sig selv. Laigaard pyntede hele hjemmet op, og det var hun god til. Der blev inviteret til adventskomsammen for beboernes familie, men ikke nok med det, hun inviterede det halve af byen. Nede i kælderen var der opsat en stor parasol, og her kunne man hente varm gløgg og æbleskiver, og derefter fik man kaffe og kage. Et år havde hun efter en adventsgudstjeneste i kirken inviteret til fælles kaffebord på hjemmet. Fra Christiansfeld Kommune kom borgmester, kommunaldirektør og socialudvalgsformand og ønskede glædelig jul, de skulle også have æbleskiver og gløgg. Juleænderne stegte jeg dagen i forvejen, så jeg kunne partere dem juleaftensdag og gøre klar til dem, der skulle være der juleaften. Julemiddagen blev først serveret om aftenen. Juleaftensdag til middag fik de altid varme fiskefileter, som min mand Jens havde fanget, det var mit bidrag til deres jul. Det var jo ikke alle, der var hjemme i julen, en del var også på besøg hos deres familie.

I Laigaards tid blev der også ansat mere hjælp, både rengøringshjælp og sygehjælpere. Lasse Bladtkramer blev blandt andet ansat til at hjælpe med at passe haven. Hun sørgede for, at han fik varm mad, et bad og rent tøj. Der blev holdt gudstjeneste på hjemmet en gang om måneden, og der spiste pastor Reck med om middagen, og han bestemte altid, at vi skulle have stegt ål.

Dinna Vester 1975–79

Den næste bestyrer, der blev ansat, var plejehjemsassistent Dinna Vester. Hun flyttede ind med sin mand Keld og Thomas deres lille søn på tre måneder. Nu kom der jo lidt liv på hjemmet for de ældre, og de nød det og var glade for Dinna og hendes lille familie.

Som man kan forstå var forholdene på De gamles Hjem dengang helt anderledes end i dag. Dengang var man jo ikke syg, når man flyttede ind. Det var

små værelser, og hver gang der kom en ny beboer, havde de altid for mange ting med, der var ikke plads til ret meget. De ældre kunne deltage i mange ting både ude og inde. Vi bestræbte os på, at dagligdagen lignede det, de kendte.

Omkring min 60 års fødselsdag i 1979 faldt jeg og brækkede lårbenet. Jeg var sygemeldt i flere måneder og prøvede at arbejde igen, men måtte desværre holde op i februar 1980 efter mange gode år på De gamles Hjem, som nu var kommet til at hedde *Engbo*.

Mundtlige beretninger fra tiden 1979–1988 af Ragna Aamand og Ingrid Kongsted

Ragna Aamand og Ingrid Kongsted fortæller om denne sidste tid. Bodil Vind blev den sidste bestyrerinde på hjemmet. Hun var fagligt meget dygtig, og hjemmet kørte fint i denne sidste periode, og de ældre havde det godt. Hun kunne ind imellem være noget rap i munden, men det betød ikke så meget. Medhjælperne på hjemmet i denne periode var i køkkenet først Kamma Nielsen og Viola Hansen, senere afløst af Esther Philipsen og Ingrid Kongsted. I plejen var ansat Ragna Aamand og Jane Legaard, som havde aftenvagter. For rengøringen stod Ruth Skøtt og Ruth Larsen. Ruth Skøtt havde været ansat på hjemmet helt fra Laigaards tid. Kamma Nielsen var som en mor for de ældre. Hun hyggede om dem, og hun kendte deres små ønsker og svagheder. Der var nogle, der gerne ville have frugtgrød om aftenen. Når de skulle op, hviskede hun til dem, at de kunne komme indenom i køkkenet og få noget frugtgrød med op på værelset. I denne sidste periode var der 17 beboere på hjemmet, idet forstanderens lejlighed var blevet lavet om til værelser og til aflastning. Således kunne man foruden de 17 faste beboere have 2 på aflastning på hjemmet. Der var derfor også ansat mere personale end tidligere. Som i de tidligere perioder hjalp de ældre til med det, de kunne klare. Fritz Knudsen dækkede morgenbord og passede drivhuset, mens Kalle rev gårdspladsen, og han blev meget sur, hvis nogen kørte på den nyrevne gårdsplads.

Margrethe Kongsted kom en gang om ugen og spillede og sang med de ældre. Når en af dem døde, var det også hende, der kom og bad en bøn og stod for udsyngningen. Når en af beboerne døde, tændte man et lys ved kisten, satte uret i stå og lukkede vinduet op.

Det var i denne sidste periode, at hjemmet blev lukket. Det skete et halvt år før, politikerne havde meldt ud, nemlig allerede til januar 1988 i stedet for til juni 1988. Derved kunne kommunen spare op mod en halv million kr. Den pludselige lukning kom som et chok for de ældre. Mange af dem var kede af at flytte, også selvom hele personalet fra *Engbo* flyttede med til Søndervang. Men gamle Niels Skøtt, der selv som formand for sognerådet havde været med til at indvie hjemmet i 1937, sagde: *"Sådan er det"* og tog det i stiv arm trods sine 99 år. Både han og Else Knudsen flyttede med til Søndervang og blev 100 år efter flytningen.

To af Engbos beboerer får sig en sludder i haven. Fotograf: Ukendt.

Til afløsning af plejehjemmet besluttede kommunen at lade bygge 14 lette handicapvenlige ældreboliger i det område, der i dag hedder *Engløkke* lige ved siden af *Engbo*. Det var Tyrstrup Andelsboligforening, der stod for det nye byggeri, som startede i december 1988 og var færdigt i august 1989. Det kostede cirka 7,3 millioner kroner. Kommunen fik tildelingsretten til boligerne, og det var socialforvaltningen, der stod for udlejningen til ældre og handicappede.

Oprettelsen af lokalcenter og forsamlingshus Engbo

I de næste par år fungerede det tidligere plejehjem *Engbo* med dagcenter for de handicappede på førstesalen og med lokalhistorisk arkiv i kælderen, men stueetagen stod stadigvæk tom. Foreningerne i Hejls havde siden Hejls forsamlingshus lukkede i 1962 haft et forsamlingslokale på Hejls Skole, hvor man kunne holde foredrag og andre arrangementer blandt andet omsorgsklub for de ældre, og som kunne lejes til private fester udenfor skoletiden. Dette lokale var nu for lille til de mange aktiviteter, der var i gang i Hejls, og Hejlsborgerne pressede på for at få stueetagen på *Engbo* omdannet til et egentligt lokalcenter, der muligvis også kunne benyttes som forsamlingshus til private fester. I september 1992 sagde både økonomiudvalg og byråd god for ombygningen af *Engbo* til lokalcenter for de ældre i Hejls og som forsamlingshus for foreningerne og borgerne i Hejls. Således kom den gamle fine bygning i de næste 22 år til at være samlingssted for hejlsborgerne til hverdag og fest helt i frk. Momsen Petersens ånd.

Fotos

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde.

Fritid på fjorden - lystsejladsens udvikling i Kolding

Jacob Krause

I årtierne efter Anden Verdenskrig oplevede man i Danmark en længere periode med øget velstand og fritid, hvilket blandt andet resulterede i fremkomsten af et hobby- og fritidssamfund, som man aldrig havde set magen. I en fjordby som Kolding oplevede lystsejladsen af samme grund et enormt opsving. På relativt få år steg antallet af lystfartøjer kraftigt, ligesom store udvidelser inden for lystbådehavnen fandt sted. Lystsejladsen havde haft sin opblomstring i slutningen af 1800-tallet, men det var først med velfærdsstatens tilblivelse omkring 1960'erne og frem, at lystsejladsen for alvor blev folkelig.

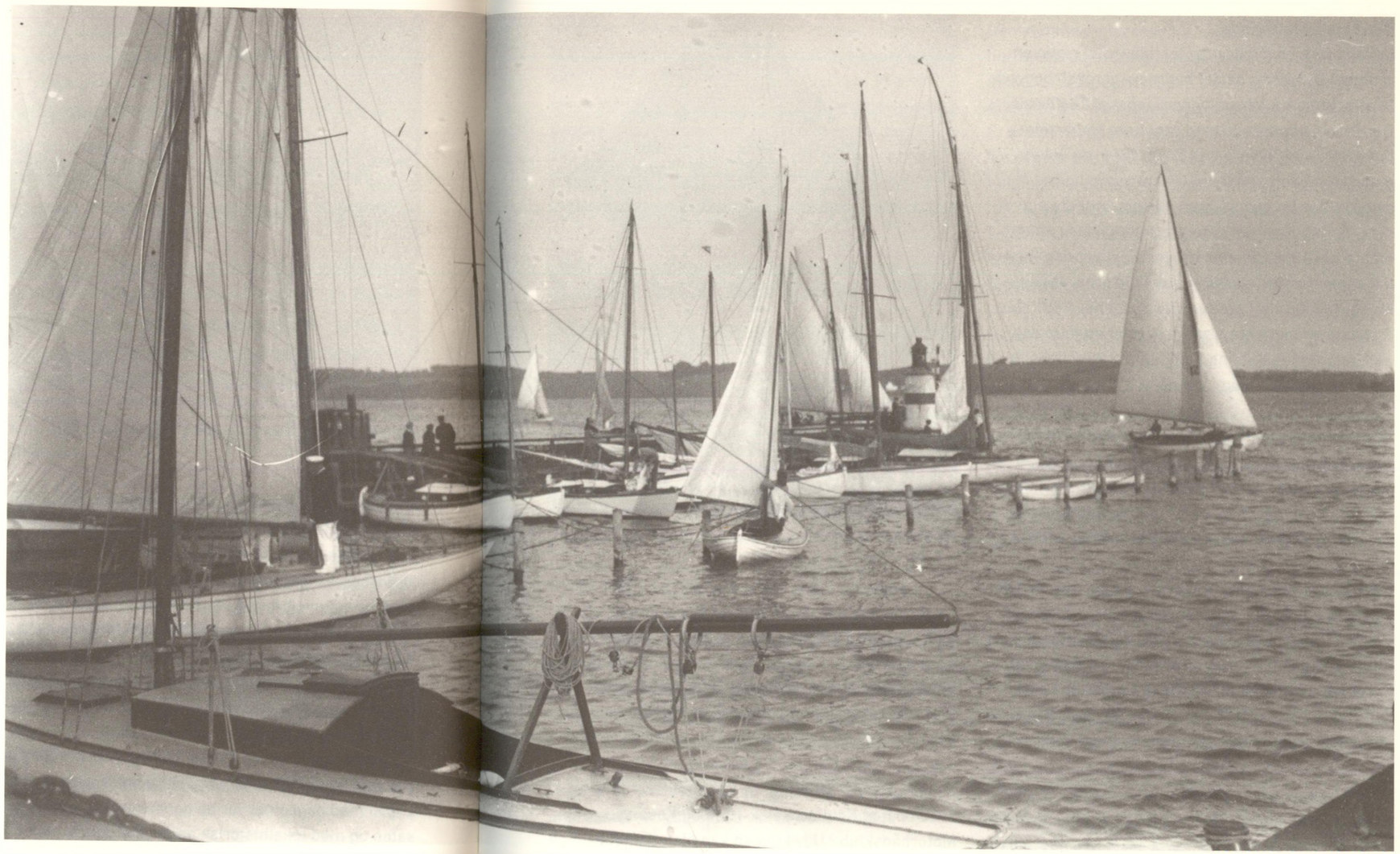

Sejlbåde fra Kolding Sejlklub omkring 1950.
Fotograf: Ukendt.

Den første lystsejlads

Sejlads som en fritidsaktivitet, blev først rigtig en realitet i Danmark, da det bedre borgerskab begyndte at organisere kapsejladser i løbet af 1860'erne. Den første kapsejlads med regulære lystfartøjer fandt sted ved Nyborg den 2. juli 1866, og det var generelt på dette tidspunkt, at en egentlig lystsejlerkultur langsomt, men sikkert, spredte sig over landet.[1] Danmarks første sejlklub blev netop etableret i 1866 i Svendborg, men det var dog først lidt senere, omkring starten af 1880'erne, at sejlklubberne for alvor vældede frem. Alene i 1881 blev Trekantområdet eksempelvis beriget med tre sejlklubber, nemlig Kolding Sejlklub, Fredericia Sejlklub og Foreningen Neptun i Vejle.[2]

Fritidssejladsen, eller lystsejladsen, som det mere populært kom til at hedde, var i høj grad domineret af sejlsport, her især af kapsejladser, som sejlklubberne hyppigt arrangerede. Kolding Sejlklub, der var byens første maritime sportsforening, afholdt allerede fra start mange kapsejladser på fjorden, men det var dog langt fra alle og enhver, der dyrkede denne fritidsaktivitet på dette tidlige tidspunkt. Det var byens bedre borgerskab, der grundlagde Kolding Sejlklub, og selve kapsejladsen blev også anset som værende en særlig prestigefuld sport, der ofte blev afsluttet med fine fester, her blev de for eksempel afholdt ude i Marielundspavillonen.[3] Med tiden ramte interessen for lystsejlads dog også en bredere del af samfundet, ligesom andre grene inden for sejlsporten så dagens lys.

Medlemmer af Kolding Sejlklub foran deres klubhus omkring 1890. Fotograf: Ukendt.

Udviklingen blev tydeliggjort fra århundredeskiftet og frem mod 1930'erne, hvor mange maritime klubber og foreninger opstod. Kolding Roklub havde sin officielle start i 1897, og i 1908 blev Kolding Sejlforening etableret ved siden af Kolding Sejlklub, der på dette tidspunkt lå yderst ved den nordre havnekaj.[4] I 1922 opstod Kolding Dame-Roklub som en selvstændig forening, og i henholdsvis 1934 og 1939 opstod Kolding Kajak-Klub og Kolding Motorbådsklub.[5] Udviklingen kan blandt andet

forklares ud fra den velstand, der opstod i Danmark i forbindelse med Første Verdenskrig, og som hele samfundet nød godt af. Større lystfartøjer kostede vel at mærke stadig en mindre formue på denne tid, specielt lige efter krigens afslutning, men med en 48 timers arbejdsuge, fri om søndagen samt mindst én uges ferie om året, fik flere og flere i det mindste mere tid til lystsejlads, hvilket altså kunne ses.[6]

På trods af tyske beslaglæggelser på havnen, risiko for miner i farvandet omkring fjorden, materialemangel i forhold til bådebyggeri, brændstofmangel og ikke mindst et tysk forbud mod sejlads i det nordlige Lillebælt fra marts 1944, så satte besættelsesårene 1940-1945 ikke en stopper for lystsejladsens udvikling i Kolding. Besættelsen havde faktisk den stik modsatte effekt, hvilket medlemstallene hos klubberne understregede. I starten af krigen havde Kolding Sejlklub for eksempel 200 medlemmer, men allerede i 1943 var tallet vokset til 335.[7] Et andet eksempel er Kolding Roklub, der i 1939 havde 119 medlemmer, men i 1944 var dette tal oppe på 325.[8] Kolding fulgte dog kun den generelle udvikling i landet. Rosporten oplevede for eksempel en meget kraftig vækst i hele Danmark på dette tidspunkt, og i perioden 1938-1953 steg antallet af roere med hele 73%.[9] I forhold til sejlklubber var der 44 klubber i Danmark med sammenlagt 9.000 medlemmer i 1940, men allerede i 1945 var der tale om 68 klubber med 14.000 medlemmer i alt.[10] Det kunne godt være, at landet var besat af fjendtlige soldater, men interessen for lystsejlads var der altså ingen, der kunne stoppe.

Den stigende interesse for sejlads blev dog også hurtigt en udfordring i Kolding, da det begyndte at knibe med pladsen i den travle erhvervshavn.[11] Allerede før 1920 havde Stads- og havneingeniør C. A. Lassen udarbejdet planer for en lystbådehavn, men dette var der ikke kommet mere ud af.[12] Kolding Roklub var nødsaget til at flytte ud af havnen i 1921, og i 1929 mødtes Kolding Sejlklub og Kolding Sejlforening med havneudvalget for at drøfte mulighederne for etableringen af en ny lystbådehavn. Disse drøftelser kom der ingen permanent løsning ud af, men som en midlertidig løsning på pladsproblemerne flyttede Kolding Sejlforening til den sydlige havnekaj, hvor der stadig var en smule plads.[13] I løbet af 1930'erne fyldte pladsmanglen mere og mere på dagsordenen hos de maritime klubber, og argumentet for forbedringer handlede ikke nødvendigvis kun om klubbernes egne behov. I Kolding Sejlklub var man for eksempel af dén overbevisning, at en smuk lystbådehavn ikke blot ville være en pryd for byen, men den ville også være en vinding rent økonomisk.[14] Det var dog først efter befrielsen i 1945, at lystsejladsen i Kolding rigtig begyndte at få bedre vilkår, og i første omgang var det blandt andet takket være tyskernes tilstedeværelse på havnen under krigen.

Velstand og frihed

I 1942-1943 var man fra dansk side i færd med at opfylde og udvide et større areal ved havnens nordside, men senere i 1943 overtog og færdiggjorde tyskerne selv dette arbejde. På samme område etablerede den tyske krigsmarine en bådebro,

KOLDING ROKLUB

Sejlbåde ved kaj i 1963. Fotograf: Kolding Folkeblad.

hvorfra der kunne søsættes torpedobåde, og det var denne såkaldte Tyskerbro, der altså lå uden for selve erhvervshavnen, der endte med at blive det første led i Koldings første lystbådehavn. I årene efter befrielsen blev broen forlænget yderligere, ligesom området blev udvidet med pontonbroer samt afgrænset med en beskyttende betonmole.[15] Kolding havde med udvidelserne nu sammenlagt plads til 150 lystbåde. Stads- og havneingeniøren havde egentlig også foreslået, at en ny lystbådehavn eventuelt kunne etableres i Strandhusebugten efter krigen, hvor roklubberne og motor- og sejlbådene så skulle holde til. Dette ville give omkring 165 nye bådpladser, men projektet var for dyrt.[16] Med henblik på at forbedre forholdene blev der generelt set vist initiativ og gåpåmod blandt sejlerfolket i 1940'erne. I 1940 flyttede Kolding Roklub fra Svineryggen til bedre forhold i Strandhusebugten, hvor Kolding Dame-Roklub i øvrigt havde holdt til siden 1936.[17] Et andet eksempel er Kolding Motorbådsklub, der oprindeligt var placeret et godt stykke op ad Kolding Å, nærmere bestemt ved Vesterbrogade, men som i 1946 søgte til Paradisbugten ved Stenderup Nørreskov, hvor man etablerede klubhus og anløbsbro.[18]

Tiltagende inde ved nordkajen efter krigen vidnede om, at behovet for bedre forhold for lystsejladsen langt om længe blev taget seriøst. Dette kunne man også lige så godt begynde at vænne sig til, idet interessen for lystsejlads eksploderede fra 1960'erne og frem, hvilket skyldtes flere forskellige faktorer. 1960'erne blev først og fremmest en periode med høj økonomisk vækst og øget velstand for stort set alle befolkningsgrupper. I samme periode fik danskerne også mere tid til at dyrke fritidsaktiviteter, eftersom der skete en markant nedbringelse af arbejdstiden. Udover at pensionsalderen faldt, så faldt selve arbejdstiden med 2,5 time om ugen i perioden 1964-1975, og senere skulle den falde med yderligere 3¾ time.[19] I forhold til ferie var arbejdsmarkedets parter allerede i 1951 blevet enige om, at tre ugers ferie med løn skulle være standarden, hvilket naturligvis også kom sejlerfolket til gode.[20] Andre faktorer, der spillede ind i ønsket om et mere aktivt fritidsliv, herunder sejlads, var blandt andet overgangen fra manuelt arbejde til et mere stillesiddende arbejde samt en øget opmærksomhed på et sundere helbred.[21] På baggrund af denne udvikling voksede et fritids- og hobbysamfund frem i hele landet, og i en fjordby som Kolding betød det ikke overraskende en styrkelse af lystsejladsen.

Udover at have fået mere tid og råd til at investere i både, så spillede introduktionen af glasfiberfartøjer også en særdeles vigtig rolle i forhold til lystsejladsens vækst. I løbet af 1950'erne var bådproducenter så småt begyndt at anvende glasfiberforstærket plastik i forbindelse med produktionen af mindre motorbåde og joller. Glasfiberfartøjer krævede en begrænset vedligeholdelse og havde samtidig en længere levetid i forhold til træfartøjer, hvilket hurtigt blev populært blandt sejlerne, der ønskede at få mest muligt ud af deres fritid. Produktionen af glasfiberfartøjer, der også var let-

tere og billigere end produktionen af træfartøjer, blev dog først rigtig udbredt i løbet af 1960'erne og 1970'erne, hvor større og mindre producenter dukkede op i hele landet. I Kolding og omegn opstod der ligeledes op til flere producenter. Lunderskov Møbelfabrik (senere LM Glasfiber) var én af de første virksomheder i Danmark til at producere både i glasfiber, og virksomheden startede senere en større serieproduktion af glasfibersejlbåde.[22] Andre virksomheder i nærheden af Kolding, der enten selv producerede, eller som var involveret i produktionen af glasfiberbåde, var blandt andet Gesten Glasfiber, Danica Yachts i Vamdrup (senere i Bramdrupdam) og Buchwald Yachtværft (i dag Nordship Yachts). Inde i Kolding beskæftigede Palle Mortensen Både, Luffe Yachts, Kolding Bådeværft samt Pedersens & Thuesens Bådebyggeri i Bramdrupdam sig alle med glasfiberproduktion. En glasfiberbåd var ikke i dén forstand noget billigt køb, men de serieproducerede fartøjer var til at betale for en familie, og da mange både samtidig var blevet mere familievenlige i form af bedre plads og komfort og ikke mindst lettere at håndtere, kom der mange nye bådejere til. Her var sejlbåden *Opus 34* og motorsejleren *Mascot 28*, der begge blev produceret hos Pedersens & Thuesens Bådebyggeri, eksempler på familievenlige fartøjer, der opnåede stor succes i både ind- og udland.[23]

Hvor lystsejladsen før i tiden havde været mere eller mindre domineret af kapsejlads eller af sejlsport i det hele taget, så kom familie- og tursejladsen nu ligeledes til at spille en markant rolle. Lystsejladsen var med andre ord blevet en allemandsret, og selv 'almindelige' mennesker fik lyst til selv at prøve kræfter med bådebyggeri hjemme i garagen. I en artikel bragt i Kolding Folkeblad den 3. juli 1969, kunne man læse om den nyeste trend inden for fritidssejladsen: *"Nu kan man ogsaa selv støbe fiberglasforstærket plastikbaade - det er det sidste ny inden for det amerikanske >Gør det selv< program."* I artiklen blev man samtidig gjort opmærksom på, at disse både var billige og modstandsdygtige mod alt, og så skulle de ikke engang males![24]

Voldsom vækst

Lystsejladsens fremgang nåede nye højder i løbet af 1970'erne. I starten af årtiet var 112 sejlklubber med sammenlagt 24.181 medlemmer tilknyttet Dansk Sejlunion, men allerede i 1975 var der tale om 146 klubber med 34.843 medlemmer på landsplan.[25] Selvom Kolding Sejlforening var blevet nedlagt i 1965, så oplevede lystsejladsen den samme tilslutning i Kolding. Kolding Sejlklub var eksempelvis nået op på 450 medlemmer i 1970, og i april samme år fik klubben indviet deres nye moderne klubhus ved lystbådehavnen, der i starten af 1970'erne havde omkring 250 bådpladser. Selvom der løbende blev udvidet med blandt andet flydebroer til lystbåde og joller, så stod der dog stadig 150 personer på venteliste for en bådplads, og udviklingen så ikke ud til at vende.[26]

Ud fra denne problematik, blev der i midten af 1970'erne udarbejdet planer for en ny lystbådehavn, der skulle etableres ved Kolding Å's udmunding i syd. Planerne blev godkendt af ministeriet i 1977, og

Sejlbåde males og klargøres på land omkring 1950. Mange arbejdstimer kunne spares ved at investere i en glasfiberbåd. Fotograf: Ukendt.

Koldings nordlige lystbådehavn set fra luften i 1987. Fotograf: Ludvig Dittmann.

to år efter stod arbejdet færdigt.[27] Der var tale om 350 nye bådpladser, og senere blev tallet forøget til 500. I 1979 var en ny maritim klub dukket op, nemlig Kolding Bådelaug, og samme år nåede antallet af personer, som stod på venteliste til en bådplads i Kolding op på 700, så den nye lystbådehavn var enormt tiltrængt, selvom alle pladsproblemer dog ikke blev løst med det samme.[28] Prikken over i'et var, da nogle af Kolding Eksportmarkeds gamle kreaturstalde i 1983 blev flyttet fra den indre erhvervshavn til den nye lystbådehavn, eller Marina Syd, som denne del af havnen går under, hvor de fremover skulle fungere som klubhus for flere forskellige maritime foreninger og klubber samt indeholde forretninger og faciliteter for lystsejlere. Alene flytningen af staldene var et projekt til 8,8 millioner kroner, hvilket vidner om interessen for at styrke og bevare de gode forhold for lystsejladsen i Kolding.[29]

Oliekriserne i 1973 og 1979-1980 samt den efterfølgende økonomiske krise i starten af 1980'erne satte naturligvis en vis dæmper på den voldsomme vækst inden for lystsejladsen, der siden 1960'erne havde kørt på fuldt blus i hele landet. Salget af både faldt, og flere bådproducenter rundt i landet måtte lukke. Derudover kæmpede lystsejlerne i 1978-1979 også mod skatteminister Jens Kampmanns forslag om at indføre en ny bådskat, hvilket dog i sidste ende ikke blev vedtaget. Forslaget havde mødt store protester i landets sejlkredse, hvor argumentet imod netop var, at sejlerfolket var ganske almindelige lønmodtagere med almindelige indkomster, og nye skatter og afgifter ville skabe en stor ubalance i, hvem der havde mulighed for dyrke sejladsen.[30] Medlemstallene hos landets sejlklubber fortsatte dog med at stige i starten af 1980'erne, og i Kolding var ungdommen eksempelvis efterhånden så aktive i sejladsen, at ungdomsafdelingen i Kolding Sejlklub blev en selvstændig klub i 1986.[31] Lige inden årtusindskiftet kunne man gøre status over lystsejladsens enorme indvirkning i Danmark. Der var nu over 260 lystbådehavne, ligesom der fandtes 250 sejlklubber med sammenlagt 60.000 medlemmer.[32] Senere blev lystsejladsens vækst noget mere moderat, men forbedringer af forholdene fulgte dog stadig efterspørgslen.

I dag er Kolding Lystbådehavn med dens 970 bådpladser i nord og syd Danmarks andenstørste lystbådehavn, og den er kun overgået af Svanemøllehavnen i København. Lystsejladsen er en så stor og integreret del af fritidssamfundet i Kolding, at

Marina Syd set fra luften i 1987.
Fotograf: Ludvig Dittmann.

det kan være svært at forestille sig omfanget og de simple forhold for blot 100 år siden.[33]

Interessen for lystsejlads havde været stødt stigende siden århundredskiftet, men den voksende velstand og øgede fritid, der fandt sted i årtierne efter Anden Verdenskrig, fjernede alle hidtidige begrænsninger. Introduktionen af glasfiberfartøjer i samme periode imødekom desuden lysten til sejlads og opmuntrede måske ligefrem til det. Som et produkt af den danske velfærdsstat var lystsejladsen på flere områder blevet overskueligt, og skridtet videre ud i friheden på fjorden og de danske farvande var nu kun ganske kort.

Noter

1. Arre, 1998, s. 11
2. Ebert, 1986, s. 56-57
3. Hjort, 2006, s. 8 & Moseholm, 1978, s. 136
4. Furdal, 1995, s. 10
5. Moseholm, 1978, s. 168-174 & Palludan, 1989, s. 1
6. Ebert, 1986, s. 142 & Arre, 1998, s. 59
7. Hjort, 2006, s. 39. Det fremgår ikke her, om det indbefatter både aktive og passive medlemmer.
8. Furdal, 1995, s. 11. Her indbefatter medlemstallet både aktive og passive medlemmer.
9. Tangsbæk, 1996, s. 24
10. Arre, 1998, s. 102
11. Hjort, 2006, s. 17
12. Dedenroth-Schou, 1993, s. 75
13. Hjort, 2006, s. 21
14. Generalforsamling i Kolding Sejlklub, april 1937
15. Dedenroth-Schou, 1993, s. 21-25
16. Kolding Folkeblad, 18. april 1947
17. Furdal, 1995, s. 26-29
18. Palludan, 1989, s. 1-3
19. Bonke, 2012, s. 23-25
20. Østergaard & Hermansen, 2012, s. 8
21. Jensen, 2005, s. 187
22. Østergaard & Hermansen, 2012, s. 11-13
23. Kristensen, 2003, s. 49 & Krause, 2017, s. 104
24. Kolding Folkeblad, 3. juli 1969
25. Ebert, 1987, s. 131
26. Kolding Folkeblad, 16. juni 1975 & Hjort, 2006, s. 60-62
27. Dedenroth-Schou, 1993, s. 75
28. Korrespondance med fhv. havneingeniør Klaus Andersen
29. Kolding Folkeblad, 18. april 1983
30. Jyllands-Posten, 17. marts 1978
31. Hjort, 2006, s. 76

32. Tangsbæk, 1996, s. 54 & Arre, 1998, s. 102
33. Helhedsplan for Marina City, 2017

Referencer

Jens Bonke. *Har vi tid til velfærd? - om danskernes brug af deres tid ude og hjemme*. Gyldendal 2012.

Birgitte Dedenroth-Schou (red.). *Kolding Havn 1843-1993*. Havneudvalget i Kolding 1993.

Jan Ebert. *Danske lystbåde: Bind 1 – 1866-1940*. Forlaget Cervus 1986.

Jan Ebert. *Danske lystbåde: Bind 2 – 1940-1986*. Forlaget Cervus 1987.

Kim Furdal. *Roning i Kolding 1895-1995*. Kolding Roklub 1995.

Per Hjort. *Sejlklubben, byen og fjorden*. Kolding Sejlklub 2006.

Jens-Ole Jensen & Jan K. Sørensen (red.). *Idræt i perspektiv - tekster om idrættens kultur*. Systime 2005.

Jacob Krause. *Sønderjysk båd- og jolleproduktion*. Marstal Søfartsmuseum - Årbog 2016.

Jørgen Kristensen. *Bådebyggeriet i Bramdrupdam*. Koldingbogen 2003.

Knud Moseholm, Aksel Nellemann & Knud E. Reddersen (red.). *Kolding i det tyvende århundrede indtil kommunesammenlægningerne i 1970 - Bind 2*. Vejle Amts Historiske Samfund 1978.

Tom E. Palludan (red.). *Kolding Motorbådsklub 50 år: 1939-1989*. Kolding Motorbådsklub 1989.

Else Trangbæk, Jørn Hansen, Bjarne Ibsen, Per Jørgensen & Niels K. Nielsen. *Dansk Idrætsliv - velfærd og fritid 1940-1996*. Danmarks Idræts-Forbund 1996.

Martin K. Østergaard & Karsten Hermansen (red.). *Folk og glasfiberfartøjer fra Det sydfynske Øhav*. Marstal Søfartsmuseum 2012.

Bent Aarre. *Lystsejlads i Danmark - Sejlsportens kulturhistorie 1855-1966*. Forlaget Cervus 1998.

Kilder

Helhedsplan for Marina City, 2017.

Jyllands-Posten, 17. marts 1978.

Kolding Folkeblad, 18. april 1947.

Kolding Folkeblad, 3. juli 1969.

Kolding Folkeblad, 16. juni 1975.

Kolding Folkeblad, 18. april 1983.

Kolding Stadsarkiv: A3016, Kolding Sejlklub arkiv.

Korrespondance med fhv. havneingeniør Klaus Andersen (2017).

Fotos

Kolding Stadsarkiv.

Koldings nordlige lystbådehavn fyldt op med lystfartøjer en varm juli-dag i 1989.
Fotograf: Peter Thastum.

Fra tæv til diagnoser

Lis Ravn Ebbesen

Tiden med den strengt autoritære skoleundervisning med udenadslære og korporlig afstraffelse var endegyldigt forbi i slutningen af 1960'erne, hvor fokus efterhånden var flyttet over på elevens faglige færdigheder samt på pædagogisk nytænkning. Som ansat i Kolding Kommunes skolevæsen fra 1977-2013 oplevede Lis Ravn Ebbesen på nært hold den udvikling, som undervisningen og skolegangen i folkeskolen gennemgik i denne periode. Ud fra egne erfaringer som skoleelev i Sjølund, Vamdrup og Christiansfeld, og som lærerstuderende og lærer på forskellige skoler i Kolding, reflekterer hun her over velfærdssamfundets udvikling set fra et skoleperspektiv.

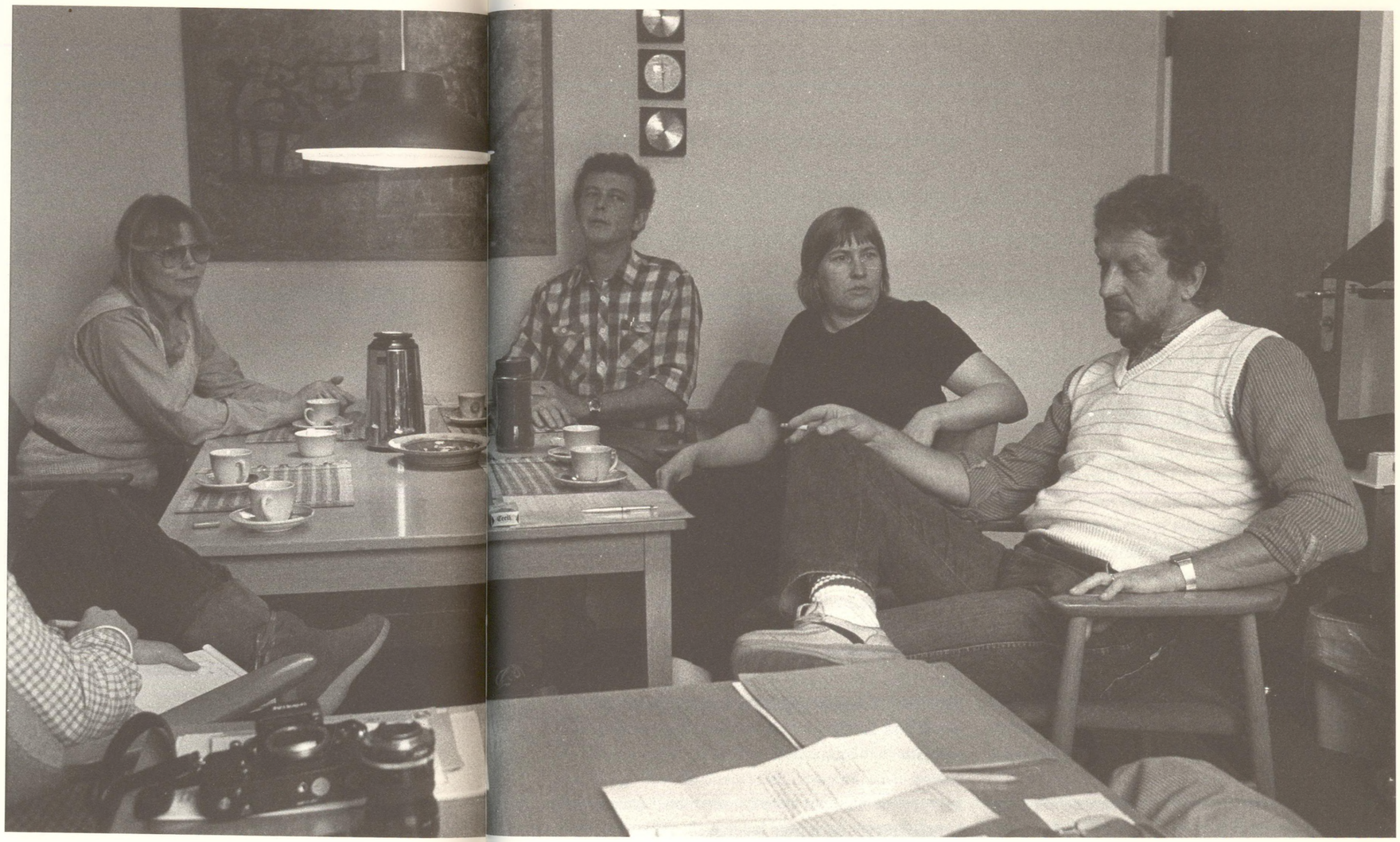

Lis Ravn Ebbesen sammen med tre kollegaer, der flyttede fra Sct. Nicolai Skole til Ålykkeskolen. 1983. Fotograf: Ludvig Dittman og Orla Lund.

I 1972, året før jeg startede på Kolding Lærerseminarium, flyttede jeg og Richardt ind i Katrinegade. Katrinegade var hovedfærdselsåre ind til byen med kafferisteri og små butikker: Bager, købmand og slagter. Og i bedste Sonja fra Saxogade stil købte børnene ind og legede på gaden. Især gjorde en lille dreng med stort filtret krøllet hår og altid snot hængende under næsen indtryk. Hans tøj passede sjældent til vejret, så vi var bekymrede både for hans helbred og leg på gaden.

Vi kom til Kolding for at læse. Jeg HF, der var en helt ny uddannelse. Klassen var en spredt flok af 18-40-årige. Vi, der efter realeksamen ikke var blevet opfordret til at tage en studentereksamen, eller som ønskede en ny karriere. De gamle lærere regnede ikke uddannelsen for noget. Ofte kom der kommentarer om, at det jo ikke var en studentereksamen. Og vores lyst til at blande os i materialevalg og kalde dem ved fornavn blev kun lige netop tålt. Men bestemt havde vi også fagligt dygtige lærere. Studieboliger fandtes ikke. Vi lejede to værelser i kælderen på Elvej til 350 kroner om måneden. Lejligheder var kun for ægtepar. Så sammenfaldende med vores bryllup, hvor jeg var 19, fik vi en cirka 30 m² lejlighed til 67 kroner om måneden - med fællesbad på 2 sal. Bygningen rummer i dag den seneste udvidelse af realskolen.

Min egen skolegang startede i forskolen i Sjølund. Klassen blev undervist af Frk. Brogaard i dansk, retskrivning (formskrift) og håndarbejde og af fru Nissen i matematik. I 2. klasse flyttede min familie til Vamdrup. Og store Kjeld tævede mig gang på gang hjem fra skole, fordi jeg sagde, at jeg kom fra Vejstruprød. Det fandtes ikke, påstod han. Jeg blev mobbet det første år. Det var ikke sjovt at blive kaldt *"Spidsmus"*, når munden blev snerpet sammen for ikke at græde. Men midlet imod det var kontant. Far og jeg cyklede ud til klasselærerinden fru Jensen, og så hørte det op. Hun var en pensioneret lærer, der var genansat på grund af lærermangel. Hun brugte pegepinden til at slå med. Især John, som i dag nok ville blive diagnosticeret som bogstavbarn eller udadreagerende. Først i 1967 afskaffede man med en bekendtgørelse, kaldet *Spanskrørscirkulæret*, læreres ret til at slå elever. Midlet mod mobberiet var dog ikke pegepinden, men en dårlig karakter i opførsel i den karakterbog vi fik hver tredie måned. Det var flovt, så mødrene forlangte deres døtre holdt op med mobberiet.

På Vester Vamdrup skole skrev man skråskrift. I skrivning brugte vi pen og blæk, og først i 5. klasse måtte man bruge fyldepen. I 6. klasse blev vi delt i boglig og ikke boglig. Og vi var på *"De"* med lærerne. Skolen var ellers fremsynet og blev rammen om et godt ungdomsliv. I sang opfordrede Ole Brockhoff os til at tage vores nyindkøbte singler for eksempel Beach Boy's *Sloop John B* med, som så blev diskuteret, ligesom han i engelsk lærte os et hav af engelske sange, som jeg fortsat synger med glæde. Der var både lejrskole, smalfilmsaftener, diskotek på skolen, hvor tidligere elever blev inviteret og elevforeningen Wamba, der arrangerede blandt andet julebal på Søpavillonen, hvor jeg den 28. december 1968

	Mundtl. dansk			Skriftlig dansk			Skrivning			Regning											
	Standpkt.	Flid	Opførsel	Standpkt.	Flid	**Orden**	Standpkt.	Flid	Opførsel	Standpkt.	Flid	Opførsel	**Orden (skr. rgn.)**	Standpkt.	Flid	Opførsel	Standpkt.	Flid	Opførsel	**Til underskrift**
1. termin / 19	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1							Alex Edwardsen.
2. termin / 19	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1							Alex Edwardsen.
3. termin / 19 63	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1							Alex Edwardsen.

Til næste år i 4 **klasse.** **Anmærkning:**

Til orientering for forældrene vedføjes følgende forklaring vedrørende:

Standpunkt. Tallet **1** udtrykker, at vedkommende elev er flink i faget, har et pænt og tilfredsstillende standpunkt, således at denne elev efter den tidligere bedømmelsesmaade ville få *mg* eller derover som fagkarakter. Tallet **2** skal betegne det middelgode, nogenlunde tilfredsstillende standpunkt, som efter den gamle skala ville blive takseret til *g*, *g×* eller *mg?* Tallet **3** benyttes til at angive, at elevens dygtighed eller standpunkt i faget er under middel, dårligt og mangelfuldt, således at man højst ville kunne give *g?* som udtryk for elevens standpunkt.

Flid. Den flittige, agtpaagivende elev får sit velfortjente **1**-tal af faglæreren. Den efterladende, lidet flittige elev faar kun **2**. Og den dovne og forsømmelige må nøjes med sit **3**-tal, indtil han (eller hun) i højere grad gør sin pligt over for skolen, over for sine forældre og over for — sig selv.

Opførsel. Den elev, som altid er flink, punktlig og høflig, skal selvfølgelig have **1** for opførsel. Er der ikke noget at rose af med hensyn til de nævnte egenskaber, så vil tallet **2** kunne fortælle, at vedkommende lærer ikke er helt tilfreds med elevens opførsel. Og er eleven upålidelig, skulker eller hyppigt virker forstyrrende på undervisningen, så vil et **3**-tal være paa sin plads, og hjemmet vil da straks forstå, at der er noget alvorligt i vejen.

Anm.: Da **orden** med skriftlige arbejder spiller saa stor rolle i det praktiske liv, finder man det hensigtsmæssigt at vedføje en tilsvarende bedømmelse for elevens orden i *skriftlig dansk og skriftlig regning.*

Karakterbog, 3B. Underskrevet af faderen selvfølgelig. Min stavning har det altid knebet med.

traf Richardt. De store elever havde 'Lokumsvagt' og 'Kyllingevagt'. Begreberne dækkede over opsyn i frikvarterne med henholdsvis toiletterne og eleverne i 1. og 2. klasse, der blev undervist bag ved skolen. På Vester Vamdrup oprettede man en specialklasse for udadreagerende drenge.

I 2. real flyttede familien, og jeg kom på Christiansfeld Realskole med tysk som 1.fremmedsprog, på Vester Vamdrup var det ellers engelsk, der var første fremmedsprog. Tysk blev aldrig mit fag, og tysklæreren var speciel. 1. november iførte han sig plus fours, som 1. maj blev erstattet af lyse lange bukser. Den tidligere privatskole var overtaget af kommunen, men inspektøren var fulgt med. Han opførte sig fortsat, som var det 'hans' skole. Når vi blev hørt i lektien, fik vi straks vores karakterer.

En lørdag (for dengang var der jo lørdagsundervisning) i sidste time fandt jeg hans karaktergivning til en anden elev uretfærdig. Mine argumenter blev afsluttet ved, at han smed mig ud af skolen. Det tog jeg ikke helt alvorlig og mødte mandag. Han havde kontor bag vores klasse, så da han fik øje på mig, smed han mig ud igen. Men far, som altid har bakket mig op (for derefter at fortælle mig, at jeg nu heller

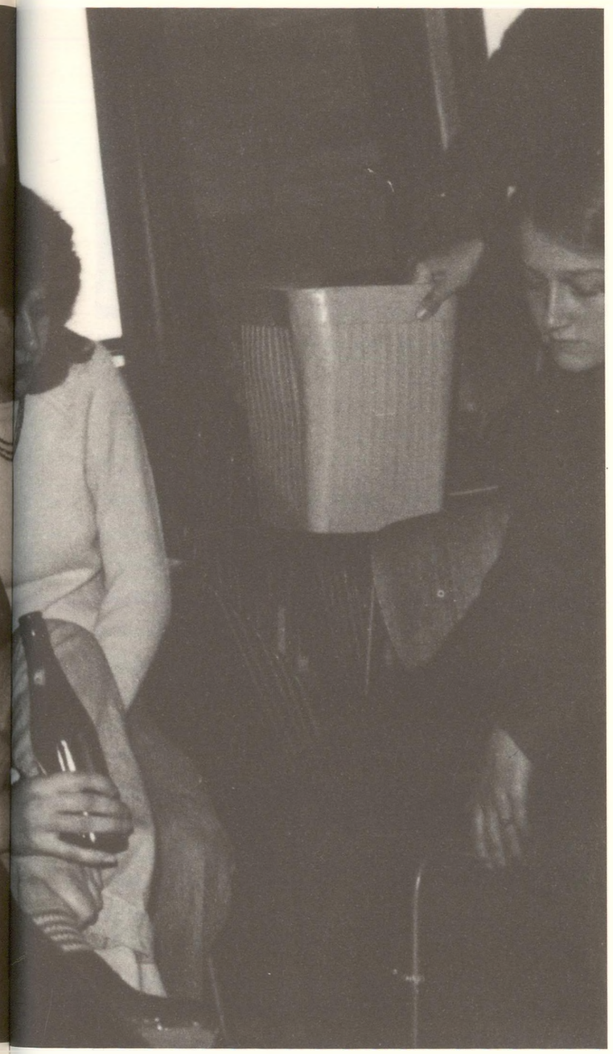

Nystartet på lærerseminariet og på lejrskole i Vork oktober 1973. Røg og øl var en selvfølge.
Fotograf: Ukendt.

ikke altid var nem, og jeg skulle opføre mig ordentligt) kom. Og jeg fik lov at blive. Jeg blev tilgivet. Skolen havde mig bekendt ikke noget elevråd, så jeg blev af samme inspektør bedt om at holde elevrådets tale til translokationen.

Inden HF havde jeg været i lære som klinikelev i Christiansfeld. Det var før sygesikringstiden. Og jeg oplevede tænder hevet ud uden bedøvelse, fordi bedøvelse var for dyr, og gebis til en 18-årig. Noget af et spring til skoletandplejen, som vi kender den i dag.

Formålet med HF-eksamenen var at læse til lærer. Vi var seks parallelklasser, der startede på læreruddannelsen sammen på Dyrehavevej. Grænserne skulle brydes med et lejrskoleophold, hvor et underholdende indslag var *"På Bajerskolen den første dag 600 bajer var ingen sag."*

I de studerendes råd krydsedes stærke meninger. Venstre og Danmarks Kommunistiske Parti havde engagerede medlemmer. Jeg var ret upolitisk, men fik dog den tvivlsomme ære at blive omtalt som *"det lyserøde saftevand"*. Venstrefløjen var hinandens værste kritikere. Jeg gik der for at få min uddannelse, og lod mig derfor heller ikke lokke af den pædagogiske nytænkning, der lå i at slå de pædagogiske fag sammen. Jeg havde speciale A – de små

Mit 25 års jubilæum fejres på Munkevænget 2002.

– B og C dækkede over overbygningen og specialskoler.

Jeg blev godt rustet i både de obligatoriske fag skrivning, dansk og de kreative, hvor tre ud af fire skulle vælges. Formning, musik og håndarbejde. Den meget teoretiske tilgang til matematik fattede jeg ikke. Mine linjefag var engelsk og håndarbejde. Vi blev introduceret til moderne teknik: Spritduplikator og smalfilm. Og vi blev bildt ind, at bare vi motiverede eleverne, så ville de altid være undervisningsparate. Forældresamtaler eller diagnosebørn hørte vi ikke om. Der har jeg tit misundt pædagogerne deres viden. Vi var i en brydningstid med pædagogisk nytænkning, kvindesag, rødstrømper og videreførelse af gamle normer. Mange af os fik børn under studieforløbet. Og på trods at den seksuelle friheds hærgen holdt vi fast i tosomheden.

Min svigermor, som selv var kommet på arbejdsmarkedet i 1960'erne forstod ikke mit ønske om en uddannelse. Når nu Richardt kunne forsørge mig. Jeg var påvirket af min mor. Ikke fordi hun havde en realeksamen og en handelsuddannelse, og min far var gået ud af 7. klasse, men fordi min far fik tilkendt invalidepension, fordi han på grund af sygdom ikke kunne forsøge sin familie. Så i perioder var hun forsørgeren. Hun vidste ægteskab ikke er det samme som forsørgelse. Hun havde lært mig vigtigheden af at kunne klare sig selv.

Trine startede i vuggestue i 1976, da hun kun var fem uger gammel. I 1981, da jeg fik Line, var der tre måneders barsel og med ret til at holde fire uger før termin. Det gjorde jeg. Hvilket betød, at jeg først kunne holde mit 25 års lærerjubilæum i september. De fire uger før var nidkært bogført som orlov.

I dag holder de fleste mødre knap et års barsel. Jeg synes, at det er godt for børnene, men ligestillingsmæssigt er det et tilbageskridt. Karrieremæssigt mister kvinden mindst et år og også pensionsindbetaling.

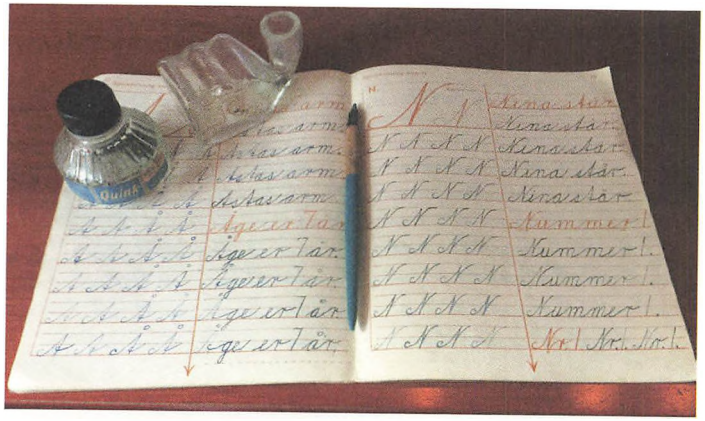

Min skrivebog fra 3B på Vester Vamdrup 1963 og blæk, pen og blækhus fra Sct. Nicolai skole. Fotograf: Lis Ravn Ebbesen.

Vi var mange om buddet, da vi blev færdige. Munkevængets Skole var ønskearbejdspladsen for de fleste, den var ny og pædagogisk nytænkende. Jeg var lykkelig for overhovedet at få arbejde, jeg blev fast vikar på Sct. Nicolai med seks timers tilstedeværelse hver dag og med risiko for timer til klokken tre.

Meget af tiden blev brugt på viceinspektørernes kontor med for eksempel at klistre gamle bøger, trække forsømmelsesprotokollen for samtlige klasser op med blæk, for den var skrevet med blyant, samtidig skulle man have radervandet indenfor rækkevidde, hvis der blev skrevet fejl. Derudover var der formiddagsturen til købmanden med et lille blåt net, som kunne indeholde to øl - en til hver af de to viceinspektører. Eleverne kendte godt nettet. Mine eneste faste timer var om onsdagen, hvor jeg var vikar, når Aase Meyn, der var valgt for De Konservative, skulle til socialudvalgsmøder.

Skolen var gammeldags med mange ældre lærere, men den havde dog både læsekursus og 'storeobs'. De unge fik mig med til generalforsamlinger i lærerkredsen. En dag jeg altid har set frem til. Både da der var politisk kamp om pladserne i 1980'erne, eller da jeg måtte stemme for en fane, der ikke var rød, men med et dannebrogsflag. Det var også hyggeligt samvær, et højlydt et af slagsen, når vi fra Munkevænget stillede med et helt bord, og ofte var mere optaget af vores eget fællesskab. Jeg har dog altid syntes, at formandens årlige beretning gav både fælles viden og styrke og sammenhold fagpolitisk. Efter to år blev jeg tjenestemandsansat. Som en af de sidste automatisk. Efterfølgende skulle der være plads, det vil sige, at en lærer skulle rejse eller stoppe før end, at en ny kunne blive tjenestemandsansat, og i dag er der meget få tilbage, hvilket kunne ses ved lærerlockouten. Vi, der er vokset op som fagforeningsmedlemmer, følte os godt nok som skruebrækkere, selvom vi fik udleveret store badges, hvor der stod *"Tjenestemænd på arbejde"*.

At være vikar var, som man hører om det, der var tegnestifter på stolen, og man fik vand hældt ned ad ryggen. Der var dage, hvor jeg gik grædende fra klassen. De gamle lærere sagde, at det var fordi, at børnene måtte kalde mig Lis. De mente FRU Ebbesen ville skaffe mere respekt. Men jeg holdt ud og ved, og fik også rigtig mange gode oplevelser. Selvom børn dengang også var ordrige. Mit kælenavn var Syfilis Kneppesen, fortalte de mig. Eleverne

kom fra Konsul Graus gade, som dengang bestod af nedslidte huse. Det gav virkelig området et løft med nye almennyttige boliger. Vores dreng fra Katrinegade kom også derfra. Børnene bar præg af manglende badeværelser og lus. Noget man dengang forbandt med fattige børn. I de yngste klasser var også børn fra årstidsvængerne i Bramdrupdam. De mange nytilkomne børn kunne ikke være på Bramdrup Skole, hvorfor de så blev kørt med taxa betalt af kommunen til Sct. Nicolai.

Da en lærer kort før sommerferien rejste, blev jeg tilbudt hendes job. Klasselærer i 3. og 9. klasse og matematik i 9. Man kan ikke påstå, at jeg havde fagligheden i orden. Men det gik man ikke så meget op i. Derimod gik vi op i nye pædagogiske tiltag. Fredspædagogik. En fjende er en ven, du ikke har mødt. Ligestilling. I bogen til samfundsfag var der en liste over det undertrykkende sprog, som kvinder blev mødt med. Mænd står fast - kvinder er aggressive. Man blev også sat ind i livet på kontanthjælp og retten til samme. Vi var stolte af, hvad velfærdssamfundet kunne tilbyde og tog arbejdsløshed som et givet samfundsvilkår.

Byrådet besluttede, at skolen skulle nedlægges og første step var at inddrage taxakørslen og standse for indskrivning. Lærerne, der var ansat som klasselærer, skulle blive, til skolen lukkede. Vi underviste alle i samtlige fag, for faglærerne forsvandt i løbet af de fem år, lukningen varede. Mit absolutte hade- og dårligste fag: Tysk på begynderniveau klarede jeg også.

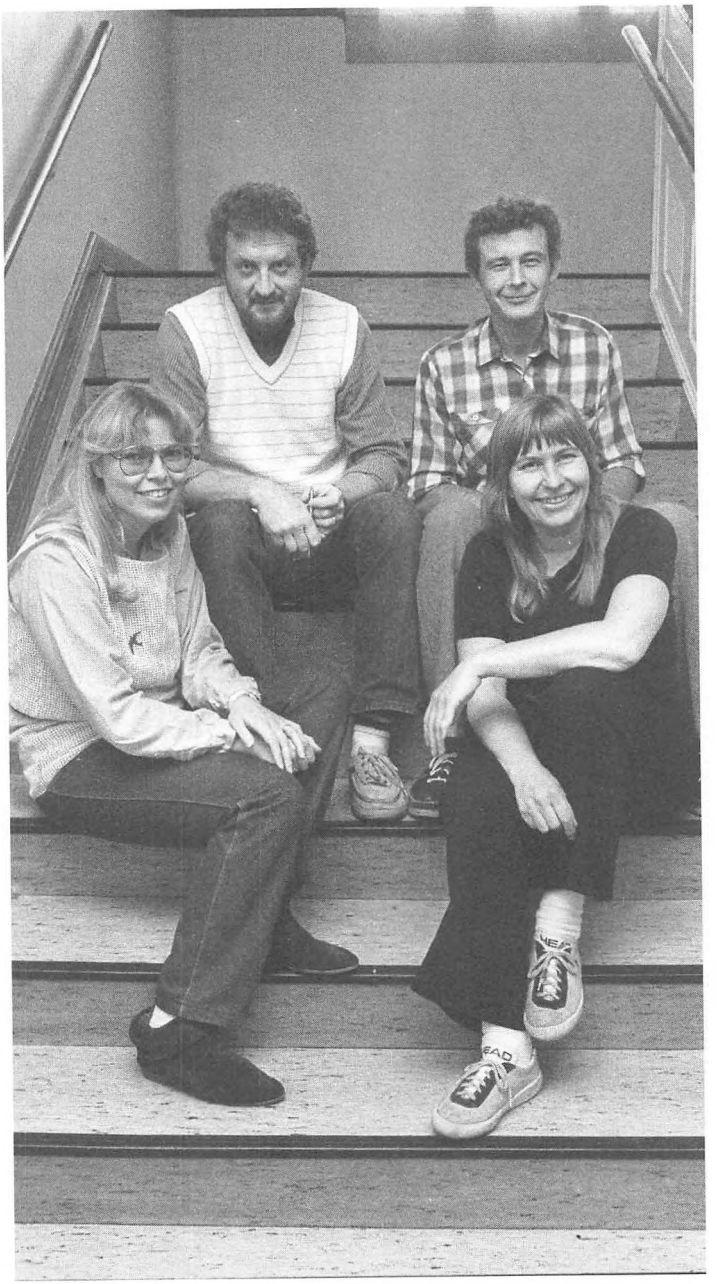

Lis Ravn Ebbesen, Margit Pedersen, Rudi Stübner og Torben Vinkel fulgte med til Ålykkeskolen.
Fotograf: Ludvig Dittmann og Orla Lund.

Vi pakkede den gamle 104 år gamle skole ned. Kasserede bøger, ryddede op i skuffer og skabe. De udstoppede dyr skulle bruges til jagtundervisning på aftenskole. Vi syntes Munkevænget havde mere behov. Så ledelsen kom forbi og læssede bilen med udstoppede sommerfugle, strudseæg og et par udstoppede fugle røg da også med.

De sidste fire lærere og fire klasser blev overflyttet til Ålykke skole i 1983. I et interview i Folkebladet den 19. oktober 1983 udtalte vi lærere *"Vi vil anbefale politikere og embedsmænd, at de ved en eventuel ny skolenedlæggelse handler her og nu"*. Og den procedure blev fulgt, da Riis Toft nogle år senere blev lukket.

Vi lærere fra Nicolai fortsatte med vore klasser. Det gjorde det svært at føle, at Ålykke var vores skole både for elever og lærere. Men vi havde et rigtigt spændende 10. klasses udskolingsprojekt med medfølgende penge. Her brugte vi hinandens ekspertise og spillede blandt andet skuespil, var på udflugt i Blichers fodspor og besøgte Gnags' genlydsstudie i Århus. De skulle netop til at lancere en ny spændende sanger: Thomas Helmig.

Jeg blev derefter klasselærer for en 1. klasse. Børnehaveklasserne og 1. og 2. holdt til i træbarakker bagerst i skolegården. Værkstedstanken, som Munkevænget havde sat i gang med stort held, bredte sig både på landsplan og til kommunens skoler. Enhver lærer med respekt for sig selv lavede sit materiale selv. Jeg kan blive helt svedt ved

Sidste skoledag på Munkevængets Skole 1992. Trine Maria Ebbesen, Mette Elkjær og Annette Ginnerskov Hansen. Fotograf: Lis Ravn Ebbesen.

tanken om det eksperiment. Tænk at min klasse fik lært at læse; men det gjorde de. Jeg er meget mere tryg ved den faglighed, der i dag er i faget med børnestavning, lydering, læsekonsulenter og læseprøver. Til gengæld er jeg ked af, at det pædagogiske fremstød, som værkstedstanken var, døde. Politikerne ønskede ikke at afsætte midler, der sikrede fælles forberedelse til de pædagoger, der var involveret, ligesom de havde fået i projektfasen. En problemstilling, der er ligeså stor i dag. Pædagoger har ikke fælles forberedelsestid med lærerne til understøttende undervisning. At lærernes forberedelse er skåret ned til sokkeholderne, gør for mig at se pædagogisk nytænkning ganske utopisk.

Forældrene begyndte at stille krav og i højere grad være deres børns advokater. Jeg husker en kollega,

der blev skældt ud for at være af den sorte skole og gammeldags på et forældremøde. Hans brøde? At sende elever hjem efter deres bøger og hæfter, når de gang på gang lod dem ligge derhjemme. Han fik ingen opbakning af forældrene.

Efter Nicolaielevernes dimission var der selvfølgelig et overskud af lærere. Efter 10 år i det koldingensiske skolesystem blev jeg ramt af SIFU princippet. Den lærer, der var ansat sidst, skulle ud. Vi var to med samme anciennitet, men jeg fornemmede klart, at de gamle i gårde helst beholdt den lærer, der havde været længst på skolen. Jeg kunne blive overflyttet til enten Munkevænget eller Lyshøj. Med min sociale baggrund havde jeg svært ved at se mig selv på Lyshøj. Og Trine skulle i 5. klasse på Munkevænget og Line i børnehaveklasse. Pigerne syntes, det ville være så hyggeligt, at se mor på skolen. De syntes, at jeg var meget hjemmefra. De vandt. Og skolens opbygning i blokke med et fast lærerteam i hver blok og selvstændige lærerværelser gjorde, at jeg ikke behøvede at have noget med pigerne at gøre i skoletiden. Jeg endte dog med at have Trine i engelsk i 10. klasse på grund af en klassesammenlægning. Meget specielt, men også hyggeligt at kende mange af eleverne fra deres gang på Lindealle, når man skulle undervise. Kneb det sendte Trine dem et "mor" Trine blik. Så blev der ro. Jeg tror, det var baggrunden for, at vi fik så let ved at være byrådskollegaer. Vi havde øvet os før.

Afskedsgaven fra Ålykke var blandt andet en aktie i AS munken. Skolens køleskabsforening. Overskudet af salg af øl og vand blev 'drukket op' ved den årlige generalforsamling. Generalforsamlingen har budt på mange fantastiske oplevelser. Koncerter, spilleaftener, kransenedlæggelse, da Slotsmøllen lukkede, det årlige 'vakkeltog', vi 'vaklede' med tændte fakler til gravhøjen, hvor kransen fra Slotsmøllens nedlæggelse var kremeret og begravet i en ølflaske.

Jeg blev budt hjertelig velkommen. Blok H havde holdt '0 møde'. Det vidste jeg ikke, hvad var, men det dækkede over Othellolagkage i frikvarteret. Det var sikkert med 'forlænger', det var dage, hvor der blev råbt *"I har forlænger"* til eleverne, og det betød, at frikvarteret så varede fem minutter længere. Selvom jeg en af de første dage blev mødt med: *"Din fede luder, det skal du ikke bestemme"*, så kom jeg til at elske min arbejdsplads. Her var en skovl en skovl, og så var den ikke længere. Elever, jeg havde 'smidt' ud af klassen mødte mig med muntre hilsner over køledisken i Liva. Eleverne kom dels fra de almennyttige boliger. Det var i starten med en overvægt af børn af enlige mødre, men senere blev det børn med anden etnisk baggrund og os fra parcelhusområdet. Jeg oplevede forældrene som generelt opbakkende. Men vi har dog moret os over faderen, der ikke syntes, at vi skulle sætte rammer for hans (forkælede) søn, fordi det ville ødelægge drengens *"egodrive"*. Ligesom jeg en enkelt gang er blevet anklaget for at være racist.

H. M. Jepsen og Niels Jørgen Østergård skabte en mangfoldighedens skole, hvor der var plads til alle

Se Luigi og dø. Skolekomedien i 1993 på Munkevængets Skole. Line Ebbesen (Luigi) samme med Annette Scheer Kornbeck. Fotograf: Lis Ravn Ebbesen.

uanset baggrund. Hvor det sociale fællesskab var i højsæde, fordi fest og faglighed gik op i en højere enhed. *"Vi gjorde det igen"* og *"Vi skal ikke nøjes med middelmådighed men række efter stjernerne"* blev fælles motto. Og der var plads til, at vi hver især prøvede nye pædagogiske veje af.

Der var temauger, hvor skolen blev udsmykket. Vi arbejdede med Christian IV, hele skolen var på udflugt til Vesterhavet og så videre. Og ved de tre dages skolefest var lærerne ofte med i skuespillene eller spillede revy. Alt blev omtalt i *"En skoleholders dagbog"* til julefrokosten. *"Den gamle skoleholder sidder for enden af langbordet i den lavloftede stue. Katten ligger på kisten og slår med halen. Stuen fyldes med ro og skoleholderen ser tilbage på, hvordan året er gået for sognets karle og piger."* Jeg hed Lyse Lis fra Lindegård, Preben Benforkorter havde savet benene af en bænk, da han lavede fuglekasser med eleverne og Mette Ymersdatter stod for frugtboden.

Jeg overtog en 3. klasse med syv elever. Én Jehovas vidne, én ateist, én muslim og resten medlem af folkekirken. Dengang var der morgensang med fadervor og kirkegang til jul, hvor lærerkor og børnekor sammen sang julen ind.

Munkevænget havde overtaget modtageklassen fra Nicolai, der dengang var med vietnamesiske bådflygtninge. De første mange år kom eleverne hurtigt ud i klasserne med de problemer, det gav. Først da eleverne med anden etnisk baggrund nåede over 30 %, blev det synligt og dermed problematisk for nogen. Både forældre påtalte det og valgte måske skolen fra, og danske elever kaldte sig *"grønjakker"*. En problemstilling, der er erkendt både på landsplan og lokalt i dag, men som er rigtig svær at ændre på, hvis alle børn skal have samme muligheder for at gå i skole i deres nærområde. Så kræver det en helt anden boligpolitik. Og så glemmes det i den debat, at elever med anden etnisk baggrund også er en ressource. Jeg førte min egen eksamens statistik i engelsk. Eleverne med anden etnisk baggrund scorede hvert år højest.

Munkevænget havde også overtaget 'store obs'en'. En special- og observationsklasse for hele kommunen. I Nicolai-tiden havde den mest givet den anbringende skole fred og den anbragte elev gode

oplevelser med fisketure, boksning og fodbold. Med Ole Wiese og Finn Fallesen blev faglighed, målrettethed og pædagogisk fællesskab de nye nøgleord. *"Alle skal have en ven."* Hvor det faglige fællesskab blev understreget. *"Respekt for skolen lærerne og dig selv."* Hvor lærerne i fællesskab slog hårdt ned på disrespektfuld sprog over for lærerne. Observationsklassen lavede individuel undervisning med 10 minutters interval, så de udadreagerende elever også fik lært noget. Lærere, der underviste børn med anden etnisk baggrund blev sendt på efteruddannelse. Specialundervisning og sprogstøtte blev lagt ud i klasserne, og vi blev PALS skole. Vi kaldte det i starten lidt hånligt hundetræning, fordi det går ud på at give korte konkrete beskeder og lade være med at argumentere. Det var godt for en som mig, der aldrig er gået af vejen for en konflikt, ved at lægge følelserne til side kunne jeg få bedre overblik, og samtidig fik skolen ryddet op i alle de skrevne og uskrevne regler. De over hundrede blev til 5-10 hovedregler alt efter lokale og blok. Fagligheden kom i højsæde.

Samfundsmæssigt skete der også et skred. Rygning blev bandlyst, og der blev udarbejdet en alkoholpolitik. Jeg tænker tit, når jeg genser *Huset på Christianshavn* og tænker på mine første mange år i folkeskolen, at vi ikke har beskyttet de børn, der oplevede utryghed i hjemmet på grund af druk ret godt. Forældrene kunne købe øl til forældremøder, men at gennemføre et forældremøde med fulde fædre er umuligt, så det hørte naturligt op. Og så skal alt i dag beskrives og måles og vejes. Nye ord

En sidste hilsen til elsket bryg

Sjov og alvor: Kølеskabsforeningen Munken kede af bryggeriets lukning.

- Nogen vil nok mene, at vi er gået lige til stregen, og det kan man måske også godt sige. Men vi er kede af, at Slotsmøllen er blevet lukket. Nu er det slut med den lokale Slots; I hvert fald brygget i Kolding.

Ordene kommer fra lærer Kurt Skovgaard, som har været med til at lægge en krans og stille to gravøl foran bryggeriets hovedindgang i Fredericiagade. Det er sket i forbindelse med Køleskabsforeningen Munkens årlige generalforsamling.

Foreningen består af tidligere og nuværende lærere på Munkevængets Skole. Dens formål har i over 20 år været at sørge for, at der var nok af den lokale øl i køleskabet på lærerværelset - en formålsparagraf, som det fremover bliver svært at leve op til. Med mindre ølkene hentes syd for grænsen.

- Det er da en sørgelig begivenhed, at Slotsmøllen er blevet lukket. Foreningen står nu virkelig med et problem, for skal vi drikke øl i foreningens regi, skal det være Slots brygget i Kolding. Det lader sig bare ikke gøre længere, siger Kurt Skovsgaard med et glimt i øjet.

På Munkevængets Skole findes der i dag enkelte lærere med tilknytning til det fynske. De forsøger nu, siger rygterne, at få ølene fra Slotsmøllen skiftet ud med Albani fra Odense. Om det vil lykkes, kan kun fremtiden vise.

Koldingensere kunne i weekenden se denne krans foran hovedindgangen til bryggeriet Slotsmøllen. Den er en sidste hilsen fra Køleskabsforeningen Munken.

Gravnedlæggelse ved Slotsmøllens lukning. A/S Munkens general forsamling startede med bustur og sørgeoptog med sort sørgebind om armen. Kolding Ugeavis 28.4.1999.

blev U F Ø tid: Undervisning, forberedelse og øvrige opgaver. Som formningslærer havde jeg ofte brugt hele og halve dage på at pynte op til skolefest og skrive skilte, fordi jeg syntes, det var sjovt. Da jeg blev tildelt 45 minutter til den opgave blev skiltene også derefter. Lysten blev kvalt. Og senere kom der 'kanon' og elevplaner.

Vi holdt fast i festerne. *Munken A/S* døde, da min årgang gik på efterløn, men desværre døde også den kultur, vi var bærere af. At vores arbejdsplads var langt mere end et fagligt fællesskab.

Skiftende reformer har gjort sit. Den seneste skolereform ødelagde det sidste. Nu stempler man ind og ud. Og hvor jeg i hele min 36-årige karriere kun missede én sommerferiefrokost, så vælger flere det fra. Jeg tror, at for at lære, har børn brug for lærere,

Sidste skoledag på Munkevængets Skole i 2013. Ellen Vestergård og jeg selv fejrede den sammen. Fotograf: Richardt Ebbesen.

der tør være mennesker, og lange skoledage med lærere, der ikke har tid til forberedelse, giver ikke bedre undervisning end færre timer med velforberedte lærere. Bevægelse er godt, men det kræver, at læreren kan andet end rundbold og fodbold. Ellers skabes der blot endnu flere børn, der føler sig både udenfor og valgt sidst, fordi de er 'tumle fumlere', som jeg selv.

Sangkorene var Munkevængets stolthed, børne- og lærerkoret har sunget sidste vers til translokation. Nu skal vi være effektive i dansk og regning, og ja det er rigtig godt med læsekonsulenter og IT-rygsække, men skolen er for livet. Hvor mange børn kommer i dag ud og kan strikke, sy en lynlås i et par bukser eller holde på en sav? På boglighedens og Pisa undersøgelsens store alter er håndværkskunnen erstattet af få timers designfag. Min ven fra Katrinegade. Jo, han er både frivillig og har læst VUC og HF og har job og familie. Facebook gør det jo muligt at følge den slags. Men er det den ballast eleverne får i dag? Velfærd – jo børnene kommer i bad. Men selvværd? Jeg tvivler. De praktiske fag, skolekomedier og temadage gav os mulighed at se andet end elevernes boglige kunnen, og give ros for andet end det. Jeg føler, jeg var med, da det var sjovest: For elever og for lærere, hvor vores fælles arbejdsplads også var et meningsfyldt fællesskab.

Fotos
Kolding Stadsarkiv.
Lis Ravn Ebbesen (privateje).

Fra skarn, skidt og skrald til affald, genbrug og genanvendelse

Elisabeth Mørch

I dag kan man meget let tage de samfundsmæssige fremskridt, som velfærdsstaten har medført, for givet, og samtidigt kan det måske være svært at forestille sig, hvordan samfundet før i tiden fungerede, når det eksempelvis kom til håndtering af affald eller af miljøet generelt. Miljøområdet er en af vor tids store udfordringer, som også gennem tiden har sat sine spor i vores kulturlandskab. Læseren tages på en flyvetur fra et droneperspektiv rundt i det lokale skralde- og genbrugsland, hvor man får en fornemmelse af udviklingen af lokalområdets infrastruktur gennem tiden.

Et droneperspektiv fra forbrændingsanlægget på Bronzevej. Fotograf: Ludvig Dittmann.

Forestil dig, at vi sender en drone ud over Kolding Kommune, en drone, der skal fotografere landskabet, så vi kan studere nærmere, hvordan velfærdssamfundet fungerer. En drone, der letter fra taget på forbrændingsanlægget på Bronzevej i Koldings nordvestlige bydel på en af Kolding Kommunes nyere virksomheder. Og dronen, der kommer tilbage dertil efter en lang tur. Den flyver først ind over byen og derefter ud over oplandet og sender de fotograferede iagttagelser tilbage og afslører, hvordan en af velfærdsstatens byer og det omgivende land tager sig ud på en klar dag.

I midten af byen 'får den øje på' Rådhuset, hvorfra mange regeringers love og direktiver sammen med byrådets egne beslutninger udmøntes gennem fem forvaltninger og 11 udvalg, der har til huse i bygninger og kontorer rundt om i bymidten.

Midtbyens uregelmæssige gadenet omkring Koldinghus højt på sin banke og Slotssøen med byens svømmebad og bibliotek på sine bredder er reguleret med ensretninger, omkørsler og lyskryds for bløde og hårde trafikanter. Gemt under asfalten er et kontrolleret virvar af fjernvarmeledninger, rør til fremføring af drikkevand fra forskellige vandværker og bortledning af spildevand i lukkede rør. Disse afløste fra omkring år 1900 fortidens åbne, uhumske og smittespredende rendestene, hvor grise, høns og ænder kunne gå og rode. De første vandskyllende 'træk-og-slip'- wc'er kom til Kolding i begyndelsen af 1900-tallet, men kun til et fåtal af husene i midtbyen. Fordi de nye kloakkers indhold

Kloakanlæg gennem gården i Låsbygade 14 til Slotssøen. 1922. Fotograf: Ukendt.

på det tidspunkt løb direkte ud i Slotssøen eller i åen og fjorden, gav byrådets sundhedskommission kun få tilladelser. Først da byen fik et sammenhængende kloaknet i 1920'erne kunne byens huse begynde at installere vandklosetter i større omfang. Ellers blev lokumsspande indsamlet om natten i åbne tønder, senere i lukkede beholdere med skruelåg og kørt til tømning på Dyrehavegårds marker. Denne indsamling sluttede først i 1960'erne.

Dronen optager billeder af bybus- og rutebilstationen og banegården, hvorfra den offentlige trafik udgår mellem bydele, byer og den store verden. Sammen med privatkørslen benytter den sig af et godt og veludbygget vej- og skinnenet, som er en nødvendig del af velfærdssamfundets infrastruktur. Den 'ser' skoler strøet ud til opfyldelse af samfundets uddannelseskrav til børn og unge og tilbud til voksne side om side med tilbud for børnepasning

i vuggestuer, børnehaver, SFO'er, væresteder og fritidsklubber.

Kolding Å løber som et blinkende bånd gennem byen med muligheder for fritids- og motionsaktiviteter til vands og til lands. På bredderne er mange stier, og der er 14 nye 'å-steder' med installationer til leg og ophold. Åen munder ud i fjorden mellem Kolding Havn og lystbådehavnene ved siden af det gravede havnebassin.

Herfra slår dronen et langt slag mod øst ud omkring det store rensningsanlæg på fjordens sydlige bred ved Agtrup, hvor al kommunens spildevand samles og forarbejdes, så det rensede vand kan løbe ud i Lillebælt, mens affaldsstofferne bortskaffes på forskellig og forsvarlig vis.

Tilbage mod sit udgangspunkt på Bronzevej flyver dronen over kunstmuseet Trapholt, den smarte badebro i Strandhuse og adskillige plejehjem, ældreboliger og det store nye flotte sygehus og Sundhedshuset, der sammen med private klinikker arbejder for at sikre borgernes helbred og sundhed. En indsats, der i høj grad er lykkedes, så befolkningens gennemsnitlige levealder er steget.

På sin videre vej mod vest og nord passerer dronen de store industriarealer, der i 1950'erne blev udlagt for at fritage byen fra støj, røg, udstødning og anden forurening fra virksomheder, værksteder og trafik. Efter dem ligger det store motorvejsanlæg, der leder trafikken uden om byen med rundkørsel,

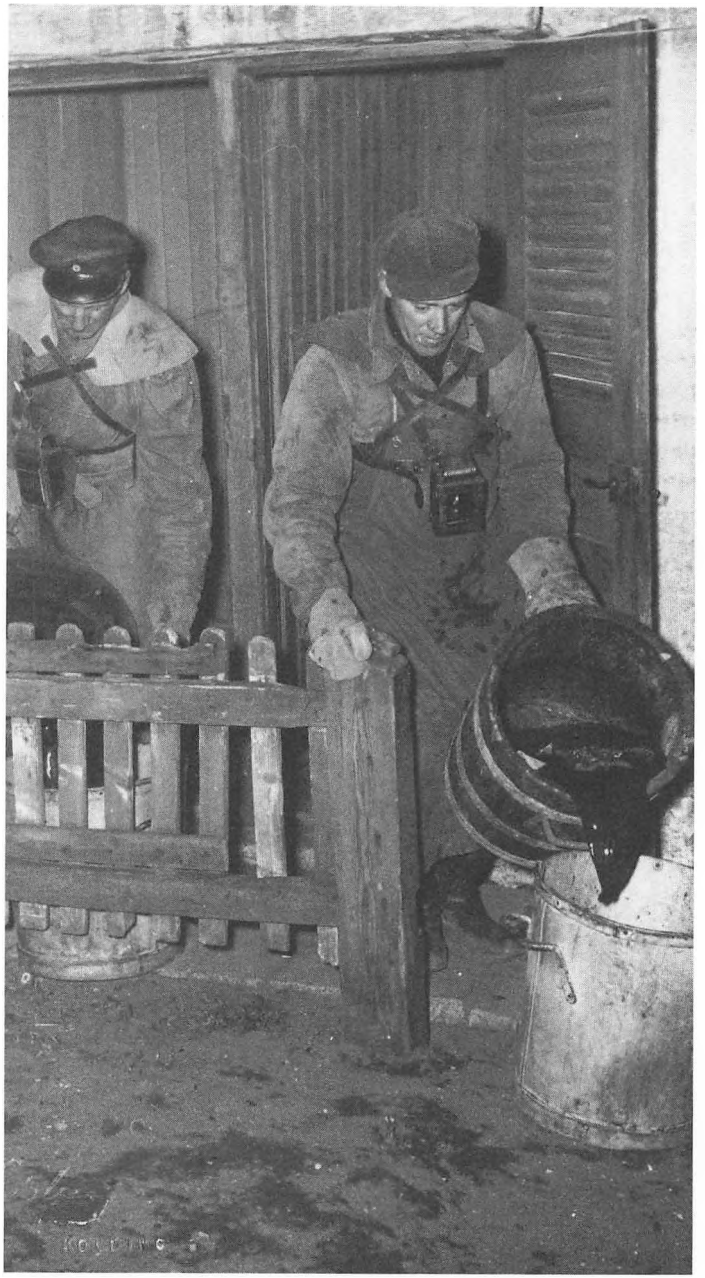

De såkaldte natmænd, Kolding Kommunes renovationsvæsen tømmer spande. 1952.
Fotograf: Niels Lisberg.

AFLÆSNING
af fyld og affald
FORBUDT

udfletninger til alle verdenshjørner og underførsler for bløde trafikanter, som har reduceret antallet af tragiske ulykker.

Den tager billeder af det meget ordentlige agerland, der er *"tavlet ud i grønt og guld"*, som en digter lyrisk beskriver markernes forskellige farver mellem hegn og hække. Der er langt mellem hegnene, for i dag er mange marker meget store. Der dyrkes mest korn, raps og majs. Store arealer er tilplantet med nåletræer af forskellig slags beregnet til eksport og til danskernes eget forbrug af juletræer, men også blandede løvskove skyder op som følge af en folketingsbeslutning i 1989 om at øge landets skovmængde fra cirka 11 til cirka 20 %. Formålet var dels at tage en del af landbrugsarealerne ud af drift på grund af overproduktion af fødevarer, dels at beskytte grundvandsreservoirer og forbedre forholdene for dyre- og planteliv samt øge mulighederne for friluftsliv. Endvidere var og er det stadig målet at udnytte den usynlige, men meget vigtige effekt, at den grønne skovbund og træerne i deres grønne blade kan binde og reducere luftarten CO^2. Endelig ønsker staten at øge landets egenproduktion af træ til forarbejdning.

Dronen registrerer ikke mange dyr på markerne, hverken svin eller kreaturer med store, gule øremærker i ørerne. Nu, hvor de oftest er på stald, er de åbne møddinger, der modtog deres organiske affald på gårdspladserne ved siden af en brønd med vandpumpe, afskaffet. Åbne møddinger er kun tilladt til ganske små dyrehold og er stærkt regelbelagt

Dronen på tur rundt i Kolding Kommune.
Fotograf: Mette Marianne Tanggaard Jessen.

med afstandskrav til naboer, veje, vandløb og vandindvindingsområder og med stramme krav til opførelse og overdækning. I stedet for møddingen, der tidligere også blev brugt til udslag af toiletspande og andet spildevand fra husholdningerne, er der etableret overdækkede gylletanke til opbevaring af møget fra staldene til udkøring som gødning på markerne eller til brug i biogasanlæg, og kloakering har afløst gårdene og husenes septiktanke og sivebrønde. For at undgå luftforurening foregår udbringning af gylle med nedfældningsslanger. Alt sammen et udslag af viden og bevidstgørelse om det åbne lands vigtighed for hele befolkningens velfærd.

Der var engang, hvor det meste affald, der blev produceret på en gård eller i et hus kunne genbruges umiddelbart i hjemmet, mens enkelte fraktioner såsom jern og metal kunne smeltes om, sælges

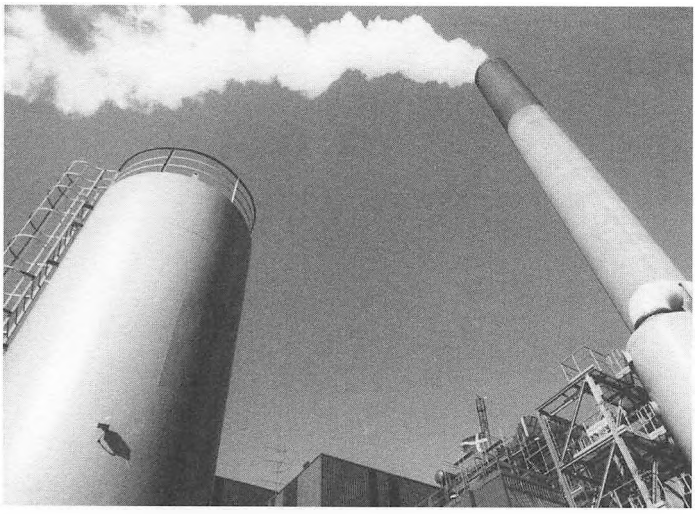

Forbrændingsanlægget på Bronzevej. Cirka 1985. Fotograf: Jonas Ahlstrøm.

eller byttes væk. Tøj kunne sys om, strikketøj trævles op og garnet genbruges. Syltekrukker, marmeladeglas og flasker til saft blev vasket, så de var klar til at blive genbrugt til næste sæsons syltetøj og sure lækkerier. Med fremkomsten af mange flere produkter fremstillet i alverdens materialer, der ikke umiddelbart kan genbruges, er affaldsmængden vokset og må samles ind og køres bort.

Hvad dronen ikke 'får øje på' i nutidens landskab er åbne lossepladser, mergelgrave med skrammel og grusgrave med gammelt jern, byggeaffald og affald fra industrier. Koldings sidste losseplads på Overbyvej i Seest, som nogle stadig husker, blev lukket i 1989. Hele affaldsområdet har gennemgået en kraftig udvikling til gavn for det miljø, som vi færdes i og til opfyldelsen af borgernes ønske om et mere bæredygtigt samfund. Papir, karton og pap, plastikdunke og havemøbler samt elektronik og meget mere kan sorteres fra dagrenovationen og sendes til genanvendelse. Det vaskes, splittes ad og omsmeltes, så det kan indgå i en ny produktion. Husholdningernes skraldespande, de firkantede zinkkasser med låg fra 1900-tallets begyndelse, blev i 1960'erne afløst af trådnetbeholdere med papirsække, som nu løbende udskiftes med miljøstationer i genanvendt plastik. Det er en opstilling af normalt tre til fire plastbeholdere til affald sorteret i forskellige kategorier for eksempel affald fra køkkenerne = dagrenovation, papir, aviser og reklamer, glas og inden længe hård plast og metal.

Samtidig er renovationsbilerne til indsamling og bortkørsel blevet udviklet og forbedret, så skraldemændene, der nu hedder renovationsarbejdere, er mindre udsat for overbelastning, nedslidning og skader, og de nye rumopdelte renovationsbiler giver mulighed for at indsamle forskellige affaldstyper i samme bil – uden sammenblanding. Skrønen om, at det hele blandes sammen – som en del borgere stadig tror på, skulle hermed være aflivet.

Men på trods af de mange offentlige miljøstationer, døgnåbne genbrugspladser, tilbud om afhentning af storskrald på hjemmeadressen, hjemmeside, app på telefonen og sorteringsguide kan der stadig ses skarn, skidt og skrald smidt i grøfter og skovbryn ud af ubetænksomhed, dovenskab, eller blot fordi det hele er blevet for svært. Og afstandene i de store kommuner, der opstod efter strukturreformen i 2007, kan virke uoverkommelige.

Fra nytår 1990 indførtes affaldssortering i Kolding Kommune kaldet *Affaldssystem 2000*. Her præsenteres systemet af en skoleklasse iført affaldssække og borgmester Per Bødker Andersen 'startede' projektet op. Fotograf: Ludvig Dittmann.

Dronens billeder viser et tæt vejnet i mange kategorier befærdet af hurtige biler, store lastvognstog og sindige arbejdsmaskiner. Mængden af køretøjer er vokset eksplosivt i tiden efter besættelsestiden, og til trafikregulering - og dermed nedbringelse af trafikuheld - er antallet af rundkørselsanlæg og lyskryds øget. Denne indsats er kronet med held, da antallet af færdselsulykker netop nu er det laveste i mange år. Cykelstier er lagt ud for at forbinde landet med landsbyerne, forstæderne og byerne, og cykelhjelme er anbefalet til alle og bliver foræret til skolebørn.

Dronen flyver over landsbyer og forstæder, hvor billedet af landbrugslandets ordentlighed gentager sig. Der er velholdte kirker med velpassede kirkegårde og nydelige præstegårde. Velbyggede menighedshuse, skoler med boldbaner og sportshaller med store græsanlæg. Langs gaderne ligger ældre huse blandet med værksteder og mindre fabrikker tilsyneladende drysset mere eller mindre tilfældigt ud eller samlet i kvarterer, og der er flere større eller mindre parcelhusområder med tydelig plantegning med stisystemer og legeområder.

Nogle, der ser dronens fotografier, bemærker nok fraværet af el- og telefonledninger og skorstene på husene. Der er ingen røgfaner fra lossepladser eller små havebål, men nok fra pejse og brændeovne. Er der røg fra virksomhederne, er den oftest hvid og tynd og renset i forskellige anlæg, inden den lukkes ud i atmosfæren. Det er igen resultat af beslutninger og bestemmelser om anvendelse af nye opfindelser til nedbringelse af forurening, der er blevet taget i brug efterhånden, som de kom frem, blev tilgængelige og til at betale. Elektricitetens indtog omkring 1900-tallets begyndelse betød uendelige arbejdslettelser og sundhedsmæssige forbedringer. Koldings første elektricitetsværk stammer fra 1898, og Harteværket er fra 1920. Det var en klar forbedring af luftkvaliteten i stuerne, at der blev brug for færre stearinlys og mindre petroleum til lamper, og det klare elektriske lys samlede familierne omkring bordet med lysedugen til aftenlæsning og håndarbejde. Den førte på alle samfundets områder en voldsom udvikling med sig. Mængden af større eller mindre hjælpemidler i hjem, industri og landbrug voksede eksplosivt, og den vokser stadig. Meget hårdt fysisk arbejde har kunnet afløses med mindre nedslidning og færre skader til følge. I begyndelsen fremførtes elektriciteten i luftledninger på træpæle, senere stålmaster, og selv om det er mange gange dyrere at lægge dem i kabler i jorden, er nu næsten hele landets primære el-net nedgravet.

Tilbage på Bronzevej tager dronen billeder af selve genbrugspladsen og forbrændingsanlægget. Det store anlæg er opbygget og udviklet i takt med befolkningens stigende forbrug med forøgede affaldsmængder til følge, samtidig med en voksende bevidsthed om nødvendigheden af et ufarligt miljø og at spare på jordens begrænsede ressourcer.

En familie cykler forbi de store højspændingsmaster på markerne i 1956. Fotograf: Kolding Folkeblad.

Containere til affaldssortering.
Fotograf: Elisabeth Mørch.

På genbrugspladsen (ligesom den på Gejlhavegård, i Vamdrup, Lunderskov og Christiansfeld) er opstillet omkring 45 containere i forskellige størrelser til at modtage ligeså mange typer af affald. Fælles for dem er, at deres indhold vil kunne genbruges eller genanvendes. Først hed det kun papir, glas og flasker og småt brændbart. Siden er sorteringen fortsat i stadigt mere specifikke fraktioner. Papir er ikke længere kun papir, men deles nu op i kontorpapir, aviser, reklamer, samt bøger og pap, som kan genanvendes i forskellige sammenhænge. Glas og flasker skal i samme store container til én form for genbrug, mens lysstofrør kræver en helt anden type behandling, fordi de rummer genanvendelige elektriske smådele. Og sådan udvikler sorteringsgraden sig. En almindelig juicekarton er opbygget af mindst fire enkeltdele: En tud med låg af hård plast, et udvendigt lag af blød plastfolie, krop med farve og skrift og endelig inderst et lag aluminiumsfolie. Ingen forestiller sig vel, at der vil komme krav om så detaljeret opsplitning, men at der vil komme flere containere til, er der ingen tvivl om.

Ved siden af genbrugspladsen ligger et af regionens forbrændingsanlæg. Et stort anlæg til afbrænding af det husholdningsaffald, der ikke kan genbruges eller genanvendes. Forbrændingen sker i store ovne, der døgnet rundt 'fodres' med indsamlet affald fra beboelser og virksomheder. Ild i bål og gruber har været menneskets ældste måde at skaffe sig varme og lys på, og sådan fungerer det store værk i bund og grund også den dag i dag. Fra ovnene udnyttes varmen fra afbrændingen til anvendelse i områdets fjernvarmeanlæg, og i røgturbinerne genereres elektricitet til anlæggets eget forbrug og ledningsnettet.

Dronens batteri er tømt, og den lander med sine apparater fyldt op af billeder af en lille del af den danske velfærdsstat. De viser resultaterne af mange års forbud mod det ene og påbud om det andet. Alt sammen for at give landets borgere mulighed for det bedst tænkelige liv i miljømæssigt forsvarlige omgivelser.

Artiklen er blevet til med bidrag fra Kim Ankjær Nielsen.

Fotos
Kolding Stadsarkiv.
Ludvig Dittmann.
Elisabeth Mørch.

Et dronefoto af Gejlhavegård.
Fotograf: Ludvig Dittmann.

Bissenbakker

Et liv med socialt arbejde

Hanna Andresen og Jacob Krause

Gennem 17 år var Hanna Andresen en bærende søjle hos værestedet Gademix i Koldings Sydvestkvarter. I sin funktion som værestedsleder, bestræbte hun sig på at skabe trygge rammer for socialt udsatte børn og unge, og skabe forbedringer ud fra et fokus på læring, fysisk aktivitet og gode oplevelser. Her fortæller Hanna om sine erfaringer som socialpædagog og familiekonsulent i Kolding Kommune og ikke mindst om sin tid i Gademix. Med Hannas historie får man blandt andet et indblik i de udfordringer, som kommunen stod overfor i slutningen af 1990'erne samt i det omfattende arbejde, som Hanna og frivillige borgere udførte i ét af Koldings tidligere socialt belastede områder.

I flere år blev der afholdt Cirkus Gademix i samarbejde med Isabella Enoch fra Cirkus Dannebrog (i dag Cirkus Trapez). Fotograf: Steen Andersen.

Jeg er født i 1957 og opvokset på en gård i Grønninghoved ved Sjølund. Som barn gik jeg på Vejstrup Skole og Tyrstrup Skole og på trods af tidlige udfordringer med ordblindhed afsluttede jeg, overraskende for mig selv, med en ok realeksamen. Min mand, Preben, og jeg købte tidligt vores husmandssted på Skamling. Jeg var på det tidspunkt knap 18 år, og det var en tid, hvor der var få lærepladser, og det var svært at komme ind på en uddannelse. Preben arbejdede på den lokale maskinfabrik, men jeg måtte gå ledig i flere perioder, men jeg arbejdede dog ind imellem på et plejehjem og i en børnehave samt på min fars fabrik hjemme på gården, hvor der blev fremstillet glasfiberartikler til landbruget. Som 20-årig fødte jeg Prebens og mit første barn, og samtidig i slutningen af 1970'erne begyndte jeg at gå til mange foredrag i Sdr. Bjert og Sdr. Stenderup Husmoderforening, ligesom jeg også blev aktiv i kvindebevægelsen og i Kolding Kvindehus. Jeg blev betaget af kvinderne fra Sdr. Bjert, eftersom mange af dem havde uddannelser modsat kvinderne fra mit eget bagland, som kom fra et landbrugssamfund, hvor der var fokus på de huslige opgaver. Mine forbilleder blev kvinder, der havde uddannelse og job. Jeg blev optaget af at få en uddannelse og begyndte at læse psykologi, samfundsfag og dansk på VUC. I samme periode fik vi vores andet barn. I 1985 søgte jeg efter en periode som frivillig i Kvindehuset, ind på Socialpædagogisk Seminarium i Haderslev. Her regnede jeg dog slet ikke med at komme ind, dels fordi jeg ikke syntes, at jeg var klog nok, og dels på grund af studiebegrænsninger. Men jeg blev optaget med det samme, og i

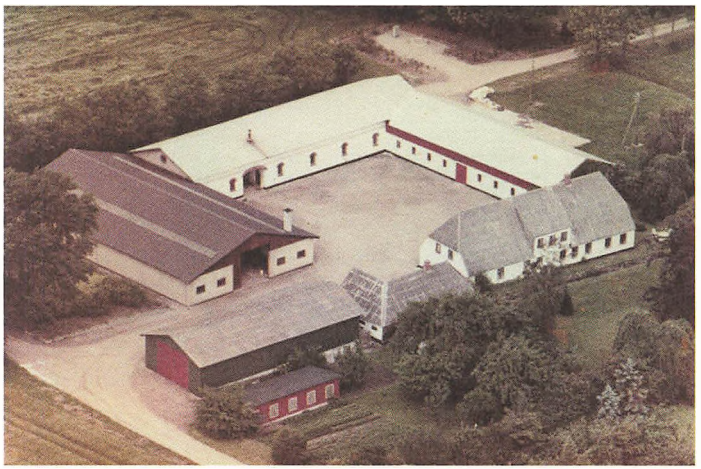

Hanna voksede op på gården Lauritsminde i Grønninghoved. Fotograf: Ukendt.

Hanna på motorcykel. Fotograf: Ukendt.

1988 kunne jeg så kalde mig for socialpædagog.

Det lykkedes hurtigt at få job som støttepædagog hos en enlig iransk far, og denne stilling havde jeg i to år, hvorefter jeg blev en del af socialforvaltningens nyeste tiltag med at tilknytte familiekonsulenter til de forskellige distriktsgrupper med et mål om at forebygge anbringelser uden for hjemmet. Jeg startede i flygtningegruppen, og her havde jeg hovedsageligt med vietnamesiske og palæstinensiske familier at gøre. Jeg var blandt andet med til at starte et sprogprojekt, hvor børnene blev passet, mens mødrene i fred og ro kunne lære dansk, have praktisk undervisning, dyrke gymnastik med mere. Arbejdet med disse familier gjorde et stort indtryk på mig, og de fordomme, som jeg måske tidligere havde haft, blev hurtigt modbevist her. I flygtningegruppen kørte ordningen med familiekonsulenten dog ikke helt gnidningsfrit. Socialrådgiverne i gruppen havde ønsket sig en ekstra socialrådgiver ansat frem for en pædagog. Det tætte tværfaglige samarbejde var noget, man skulle vænne sig til. Efter fire år i flygtningegruppen fik jeg job i en af de andre distriktsgrupper. Den nye gruppe beskæftigede sig hovedsageligt med danske familier, og det var her ofte familier, som havde problemer med deres teenagebørn. I 1996 flyttede jeg igen til en ny gruppe, nemlig den gruppe, hvor området, som senere kom til at hedde Sydvestkvarteret, lå. Sagerne her omhandlede hovedsageligt danskere, der kæmpede med arbejdsløshed og sociale problemer, heraf indgik også kriminalitet og afhængighedsproblemer. Grundet alvorlig sygdom i gruppen på Socialforvaltningen havde området fra kommunens side været nedprioriteret gennem længere tid, og det var tydeligt, at de beboere, som havde brug for hjælp, ikke havde tillid til kommunens ansatte. De havde for længst lært at klare sig selv, så arbejdet var bestemt ikke let. Men med inspiration og egen erfaring fra tiden sammen med kvinderne i Sdr. Bjert, ønskede jeg at arbejde gruppeorienteret i Sydvestkvarteret med henblik på at skabe relationer og bedre resultater blandt beboerne, der i mange tilfælde var usikre og isolerede mennesker. Arbejdet i en gruppe har nogle andre styrker, presset på den enkelte er eksempelvis ikke nær så voldsomt, som når man arbejder individuelt med en familie. Familierne kunne lettere gøre deres egne erfaringer og søge relationer hos de andre familier, som deltog i gruppen. Målet for indsatsen var naturligvis fortsat fokus på familiernes forældreevne og vilje til forandring.

Fra tiden i Kvindebevægelsen, hvor der ofte blev siddet i rundkreds. Fotograf: Ukendt.

I 1997 startede Kvarterløft-projektet, der var et byfornyelsesprojekt i Sydvestkvarteret i Kolding. Med projektet fulgte der mange penge, og nogle af midlerne tilfaldt Sydvestgruppen, som nu kunne ansætte en ekstra socialrådgiver og en erfaren familiekonsulent, hvilket var en stilling, jeg blev tilbudt og straks takkede ja til. Det var en meget spændende og livgivende periode for Sydvestkvarteret.[1] Kvarterløftet var et omfattende og derfor også et langsommeligt projekt, hvilket beboerne med tiden begyndte at klage over. Fra højeste sted blev det derfor besluttet, at der skulle ske noget for beboerne hurtigst muligt. En anden familiekonsulent og jeg ville gerne starte noget sammen, og i 1999 besluttede vi at etablere en sommerlejr ud fra det overordnede motto; "*Tag på lejr i dit eget kvarter*". Målet var selvfølgelig at skabe en god uge for kvarterets børn og unge, men vi ville også rigtig gerne involvere områdets voksne beboere i et fælles projekt. Initiativet blev en stor succes. Børnene var glade for sommerlejren, hvor der blev afholdt forskellige arrangementer, ture og overnatning, og derudover deltog flere af beboerne aktivt i det frivillige arbejde. Det var tydeligt, at det via Kvarterløft med tiden lykkedes at skabe kontakt med den målgruppe, som forvaltningen havde haft svært ved at få kontakt til, og det var sommerlejren i uge 30 blot ét af eksemplerne på.

I 2000 blev stillingen som værestedsleder i Gademix opslået, og det fangede straks min interesse. Gademix var et socialt værested, der var oprettet som en del af Kvarterløft-projektet, og som overordnet

Hanna Andresen fotograferet ved Gademix.
Fotograf: Anne Klysner.

set havde til formål at give områdets børn og unge gode rammer og relationer gennem samvær, aktiviteter og medinddragelse.[2] Det karakteristiske ved de børn, som jeg hidtil havde beskæftiget mig med i Sydvestkvarteret, var, at de havde et lille ordforråd, en dårlig motorik, og de var ofte meget ukoncentrerede. I stillingen som værestedsleder ville jeg få en anden mulighed for at arbejde med netop disse problemstillinger. Som familiekonsulent syntes jeg, at det var svært at få en god relation til børnene, da dét at gå ind i andre menneskers hjem først og

fremmest krævede en god relation til forældrene, hvilket er en proces, som tager meget lang tid. Med udgangspunkt i den førnævnte gruppetanke og med idéen om at medinddrage de udsatte børn og unge i deres eget kvarter, valgte jeg at søge stillingen, som jeg heldigvis endte med at få.

I det første halve år havde Gademix ikke nogen fast adresse, men som en midlertidig løsning blev der i maj 2000 opstillet to barakker på en parkeringsplads ved Junghansvej, hvor vi kunne holde til. Først i januar 2002 fik vi lokaler i det nye Kvarterhus på Junghansvej 121. Selve Gademix' lokaler udgjorde 150 m², og derudover havde vi et større udendørsareal til rådighed, hvor de unge kunne boltre sig, så forholdene var optimale.[3]

På trods af to store velfungerende sportsklubber, havde der længe manglet aktivitetsmuligheder for de unge i Sydvestkvarteret. Årsagen var, at de unge fra Gademix havde svært ved at tilpasse sig i sportsklubberne og den kommunale ungdomsklub. Men Gademix blev hurtigt et omdrejningspunkt for en stor gruppe unge i alderen 11-16 år, hvoraf mange normalt havde brugt deres fritid rundt omkring på gaderne i kvarteret eller i lejligheder, hvor der var husrum for mange unge på én gang. I Gademix var det faktisk ikke altid let at få de unge til at tage hjem igen, når vi lukkede kl. 22.00. Værestedet blev hurtigt et alternativ til gaden, og selvom der var visse regler, som der skulle overholdes, så var der højt til loftet. Gademix er oprettet med en driftsoverenskomst mellem Kolding Kommune og Ungdommens

Børn fra Gademix foran Christiansborg med folketingsmedlem Christian Rabjerg Madsen og Hanna Andresen. Fotograf: Martin Sig.

Vel (som i 2015 fusionerede med KFUM's Sociale Arbejde). Værestedet ledes af en styregruppe, og KFUM's Sociale Arbejde har så det overordnede ansvar.[4] Jeg var som værestedsleder den eneste ansatte, men allerede dengang bestod Gademix af et stort antal frivillige, ligesom der ofte var praktikanter og mennesker i virksomhedspraktik og samfundstjeneste. Mangfoldigheden i frivilliggruppen gav rig mulighed for, at børnene kunne møde mange forskellige mennesker, og flere af de frivillige blev meget populære hos kvarterets børn og unge.

I Gademix arbejdede jeg ud fra den grundlæggende idé, at her altid skulle være læring i de aktiviteter, som vi tilbød, ligesom der skulle være fokus på fysisk aktivitet og gode oplevelser. I løbet af de 17 år, som Gademix har eksisteret, er der derfor blevet

arrangeret et hav af både større og mindre arrangementer, hvor de unge selv har været inddraget. I 2004 startede Gademix Street Event ud fra idéen om at nå de unge gennem musik. Initiativet var samtidigt et forsøg på at skabe tilbagevendende traditioner og oplevelser, som man ikke kunne få andre steder i byen. Målet var, at Gademix og Sydvestkvarteret kunne bidrage med noget unikt for børn og unge i hele Kolding. Vi ville ændre kvarterets dårlige ry på en måde, som også kunne præge vores børn og unges stolthed og selvværd. Street Event fortsatte de følgende år efter samme koncept med fokus på hiphop. Her kunne man i løbet af tre dage opleve koncerter med kendte rapkunstnere som for eksempel Jokeren og Per Vers, modeshows, graffiti- og danseworkshops og meget andet.

Men i 2010 måtte vi stoppe Street Event. Aldersgennemsnittet i Gademix var faldet til mellem 10 og 14 år, og dermed manglede målgruppen. Selvom der blev plads til yngre børn, stod jeg med en erkendelse af, at konceptet med hiphop og rap var forkert, idet Gademix' børn og unge simpelthen ikke var gamle nok til den mere rå attitude fra hiphoppen. Ikke at de ikke gerne ville, men udsatte børn og unge er 'gamle nok' i forvejen, og det var ikke vores opgave at støtte denne 'alt for tidlige aldring'. Derfor besluttede jeg at skifte tema ved at lave cirkus, og i 2009 og 2010 gennemførte vi Cirkus Gademix, der var et cirkusprojekt afholdt i samarbejde med Isabella Enoch fra Cirkus Dannebrog (i dag Cirkus Trapez) og KIF Gymnastik. Cirkus Gademix var dog frygtelig dyrt at afvikle, så derfor måtte vi stoppe. Men et par år senere tog vi cirkusprojektet op igen og gennemførte Cirkus Gademix i 2013, 2014 og 2015. Cirkus Gademix er det flotteste, vildeste og dyreste projekt Gademix har gennemført. Det var en fantastisk, nærmest umenneskelig kraftanstrengelse at sætte projektet op, men glæden i børnenes øjne tror jeg aldrig, at nogen af os glemmer. Det var så tydeligt, at vi her havde gjort en forskel!

I 2011 og 2012, hvor der ikke var cirkus, havde jeg fået øje på to af Gademix' drenge, som interesserede sig for parkour, og jeg blev herefter bekendt med Facebook-gruppen Kolding Parkour. Det var en gruppe bestående af unge mænd og drenge, som vores drenge færdedes sammen med i byen blandt andet ved Gademix, hvor vi havde en nedslidt klatrevæg, som de brugte til parkour. Jeg kunne se, at der skete noget helt særligt, når de to drenge øvede parkour sammen med de fremmede drenge, og det gav stor lyst til at fokusere yderligere på deres passion for parkour. Vi fortalte naturligvis vidt og bredt om vores ønske om nogle betonvægge til at dyrke parkour på, men hvad vi ikke vidste var, at Kolding Kommune i 2011 havde besluttet at fokusere på gode muligheder for fysisk aktivitet og bevægelse i byrummet. Her passede vores drømme om en parkourbane rigtig fint ind. Inden vi havde nået at søge, bevilgede et samlet byråd penge til Kolding Parkour Park i et samarbejde mellem drengene fra Kolding Parkour, Team JiYo, Gademix og Kvarterhusets bestyrelse. Sidstnævnte skulle være bygherre. Kolding Parkour Park blev officielt åbnet i maj 2012 med en kæmpe opvisning i gadeidræt.

Mindre omfangsmæssige tiltag har også haft en positiv effekt for børnene, som da vi i 2008 sparede sammen til to store udendørs trampoliner. Her var det tydeligt, at børnenes motorik blev mærkbart forbedret. Med trampolinerne fik kvarterets børn og unge udvidet deres sociale bekendtskaber, idet de kammerater, som de måske kun var sammen med i skolen, nu også kom og legede med dem på trampolinerne. Det var også via trampolinerne, at vi fik kontakt til KIF Gymnastik og ideen til at lave cirkus.

Noget meget karakteristisk ved Gademix' brugere var, at de havde så svært ved at vise begejstring og glæde, når der for eksempel blev arrangeret ture og oplevelser. Når vi var i gang med aktiviteterne, var man ikke i tvivl om, at de hyggede sig, men når man efterfølgende spurgte, hvad de syntes om det, som de havde oplevet, så var svaret alt for ofte en rysten på hovedet og ligegyldighed. Dette var pokkers utilfredsstillende, og det blev jeg opsat på at ændre. Jeg fik den idé, at de unge skulle 'arbejde eller betale' en pris for at være med, sådan at oplevelserne ikke bare var gratis. Her lavede vi to muligheder, man kunne enten tjene til en tur i Tivoli eller til en sommerlejr ved at sælge skrabelodder, så alle deltog ligeværdigt. Andre gange deltog vores børn i et erhvervsrettet projekt i samarbejde med på skift Scandic Kolding og Hotel Koldingfjord, hvor vi lavede Kvarterhuset om til en restaurant og solgte en middag til betalende gæster. Her havde Gademix' unge ansvaret for at hjælpe med at lave maden, dække bord og servere, alt det var under ledelse af kokke og tjenere fra enten Scandic Kolding eller

Fra Dinner for Help, hvor Kvarterhuset blev omdannet til restaurant. Fotograf: Kim Sørensen.

Hotel Koldingfjord. Med overskuddet af middagen bestemte de unge, som havde hjulpet til, selv, hvad de ville opleve. Det gjorde en forskel for de unges oplevelse af de mange aktiviteter, for når man selv har tjent og betalt, er en oplevelse bare mere tilfredsstillende.

Perioden med cirkus og parkour var en fantastisk spændende periode, ikke mindst fordi de to aktiviteter tiltrak de ressourcestærke børn, som var involveret i aktiviteterne. Det var og er en hårfin balance, fordi de ressourcestærke sagtens kan komme til at jage de udsatte børn og unge væk, og dét var ikke målet. Vi oplevede med aktiviteterne, at sprog og omgangsform blev bedre, at flere af Gademix' børn begyndte at fungere bedre i skolen, fik nye venner samt kunne begå sig på ungdomsskolen i fritiden, hvilket absolut ikke havde været tilfældet tidligere.

Et andet vigtigt område, som Gademix fik indflydelse på, var børnenes skolegang. I 2010 blev det landsdækkende Projekt-Frivillig igangsat, hvilket var et projekt, der skulle understøtte unge på ungdomsuddannelser i at lave frivilligt arbejde, så de forhåbentligt senere i livet ville få lyst til at udføre frivilligt arbejde i civilsamfundet, ligesom de unges arbejdserfaringer også på denne måde ville blive styrket. Hos Gademix havde vi i nogen tid tænkt på at etablere en lektiecafé, og da en del studerende fra blandt andet gymnasiet og handelsskolen i Kolding meldte sig som frivillige, kunne vi arrangere lektiecafé hele fire dage om ugen i halvanden times varighed. Kvarterets børn og unge deltog aktivt i lektiecaféen, men i starten var det egentlig ikke for at lave lektier, men i stedet mere på grund af de frivillige lektiehjælpere og det sociale samvær. De unge opdagede dog hurtigt fordelen ved at møde op i skole med lektierne lavet, og samtidig opdagede nogle måske også ressourcer, som de ikke selv troede, de havde. De frivillige studerende skulle som udgangspunkt mindst have 20 timers frivilligt arbejde, men et flertal blev der i gennemsnitlig to år. Efter tre år stoppede vi med at afholde lektiecafé i Gademix, idet der begyndte at komme lektiecafé ude på skolerne. Senere fik vi i Gademix igen indflydelse på nogle af børnenes uddannelsesmæssige fremtid, da vi via praktikforløb gjorde dem fortrolige med en mere praktisk skole ude på Jordbrugsskolen, og på denne måde gjorde vejen videre til Teknisk Skole kortere. Gademix har desuden lige siden starten i 2000 haft et samarbejde med Hansenberg Organia, hvor vi hvert år har afholdt en Jordbrugssommerlejr.

Børn fra Gademix er igang med projekt Farveladeakrobaterne. Fotograf: Anne Klysner.

I Gademix er der gennem årene blevet fundraiset rigtig mange penge til at skabe rammerne for Sydvestkvarterets børn og unge. Fattige mennesker bliver alt for ofte spist af med en flæskesteg til jul og en gratis sommerlejr, og det er da også pænt gjort, men det er 'som en skrædder i helvede'. Disse børn og unge skal opleve kvalitet og blive inspireret af at have gode oplevelser, som de selv har været med til at betale. I Gademix har vi gennem årene fået rigtig mange penge til oplevelsesdelen, men det er meget svært at søge penge til daglig drift. Problemet er jo, at den daglige drift er hjertet i de frivillige organisationer. Men som en løsning opfandt vi for eksempel et årligt cykelsponsorløb, Tour de Gademix, som siden 2012 har indbragt penge til dagligdagen i Gademix. Én af de gode historier, der blandt andet har sikret Gademix stor økonomisk støtte, startede i 2014, da vi arrangerede et kunst-

MESTER88. Fotograf: Anne Klysner.

projekt i samarbejde med kunstneren MESTER88 & Farveladeakrobaterne.

Konceptet gik ud på, at små børn fra daginstitutionen Kildemosen tegnede en tegning, som unge fra Gademix farvelagde, og sammen skabte de et design til MESTER88, som arbejdede videre på børnenes oplæg. Lille Lea på tre år tegnede en helt, som blev hendes oplæg til *Den etbenede superhelt*. Leas mor, Christina, fulgte interesseret med fra sidelinjen, og da der samme efterår skulle være Tour de Gademix, tilmeldte Christina og hendes mand Mads et cykelhold. Mads kontaktede sit netværk i byggebranchen, hvorigennem han fik sponsorer til Team Kildemosen. Dette er en enestående historie om, hvordan et kulturprojekt kan skabe netværk og udvikle medejerskab til gavn for et lille lokalt socialt værested som Gademix. Mads og hans netværk har gennem årene samlet rigtig mange penge ind til Gademix. Penge som har været med til at sikre økonomi og den daglige drift i værestedet. Foreløbig er det blevet til 30.000 kr. i 2014, 30.000 kr. i 2015, 40.000 kr. i 2016 og 38.500 kr. i 2017 – det er altså blevet til hele 138.500 kr. på fire år.

I løbet af de 17 år, som Gademix har eksisteret, er der sket en stor udvikling med børnene i kvarteret. I de første år fandt jeg dem utroligt grænsesøgende og voldsomme i deres facon. Mange af børnene var jo vant til en opdragelsesform, hvor stort set den eneste metode, man benyttede sig af, var stuearrest og tæsk, så det var klart, at der var nogle andre udfordringer dengang. Med tiden skete der en udvikling i forhold til målgruppens alder, hvilket også formede vores fokus i Gademix. Den første større gruppe af børn, der kom hos os, var i alderen 11-16 år. Denne gruppe understøttede hinanden godt og havde måske på mange måder et tættere forhold til hinanden, end de havde til deres forældre eller andre voksne. På et tidspunkt kom der så en årrække, hvor der blev lidt mere plads til de mindre børn. Her var der til gengæld tale om nogle mere ensomme og indadvendte børn end tidligere, så det krævede en anden tilgang. Man kan sige, at de børn, som er vokset op med Gademix, nok også er mere tilpasset end tidligere. Der er generelt set kommet mere ro over de børn, der benytter værestedet.

Kolding Parkour Park blev officielt åbnet i 2012.
Fotograf: Kim Sørensen.

I de sidste år hos Gademix døjede jeg meget med leddegigt, og det er en grim sygdom. Jeg lod de frivillige stå for de fysiske aktiviteter samtidig med, at jeg trak mig mere tilbage for at beskæftige mig med ting som for eksempel fundraising og administrativt arbejde. I sidste ende tvang sygdom mig dog til at indse, at det var på tide at give stafetten som værestedsleder videre til nye kræfter, hvilket blev Viktor Lindholm Jacobsen, der tiltrådte 1. juni. 2017.[5] Jeg er slet ikke i tvivl om, at Gademix har været med til at gøre en forskel i Sydvestkvarteret og dermed også har været med til at udvikle området. Lige siden Kvarterløftprojektets start har jeg fulgt områdets udvikling tæt, og jeg har dermed kunnet se, hvordan børn og unge med færre ressourcer fik nogle glæder i hverdagen og ikke mindst erhvervede sig nogle vigtige værktøjer til at komme videre i livet. Det er mit indtryk, at Gademix relativt hurtigt formåede at brande sig selv som værende et godt sted, og med tiden lykkedes det også at ændre holdningen om, at værestedet kun var et sted, hvor alle de uartige børn kom.

Jeg synes dog ikke rigtigt, at jeg kan sige, hvordan jeg har arbejdet de første mange år. Jeg husker det nok mest som en daglig kamp for at holde sig i førertrøjen ikke som et magtmenneske, men som rollemodel, hvilket jeg det meste af tiden fandt udfordrende og sjovt. I dag ved jeg godt, hvad jeg har gjort, for vi har med Gademix skabt dét, som i pædagogikken kaldes *"Det fælles tredje"*. Det handler om at opbygge rammer, hvor børn, frivillige og voksne kan udvikle deres sociale kompetencer til glæde for dem selv, hinanden, deres kvarter og Kolding Kommune. I Gademix skal man ikke gå og prædike om målet. Det drejer sig om at finde en sjov og fælles måde at nå derhen, uden løftede pegefingre og fokus på problemer. Det er en kunst, ikke mindst i dag, hvor der netop er tiltagende fokus på at finde fejl.

I takt med, at jeg begyndte at takke af som værestedsleder, modtog jeg overvældende stor respons og ros fra de børn og forældre, der har haft glæde af Gademix og af det arbejde, som jeg havde foretaget mig gennem de 17 år. Jeg gik med andre ord af med overbevisning om, at arbejdet hverken er eller har været forgæves.

Epilog

Hanna Andresen havde sin officielle afslutning hos Gademix i juni 2017, hvor hun ved samme lejlighed blev hyldet for sin indsats i Sydvestkvarteret med æresprisen *Årets Grubler*, der er en af Kolding Kommunes tre kulturpriser. Tilbage i 2012 modtog Hanna, som den første, den såkaldte *Hanna-pris*, der er opkaldt efter hende selv og indstiftet af forhen-

Cirkus Gademix. Fotograf: Kim Sørensen.

værende formand for Børnerådet, Lisbeth Zornig Andersen. Prisen fik hun for sit enorme arbejde for at hjælpe socialt udsatte børn og unge.[6]

Noter

1. www.kvarterhuset.kolding.dk
2. www.Gademix.dk
3. www.Gademix.dk
4. www.Gademix.dk
5. www.Gademix.dk
6. www.husetzornig.dk

Kilder

Interview med Hanna Andresen 18. august 2017
www.Gademix.dk
www.husetzornig.dk
www.kvarterhuset.kolding.dk

Fotos

Gademix.
Hanna Andresen (privateje).

En dannelsesrejse

Kamma Marie Poulsen-Hansen og
Liv Grud Vestbjerg

Hver dag, når vi møder på arbejde i Nicolai og går eller cykler gennem skolegården, minder omgivelserne os om, at stedet har sin egen unikke historie om vores samfund og skolevæsen. Børn og voksne i alle aldre har haft deres færden i gården, på trapperne og inde bag murene. De hundredårige bygninger står stadig i 2017 som et symbol på skolens og dannelsens op- og nedture i vores samfund.

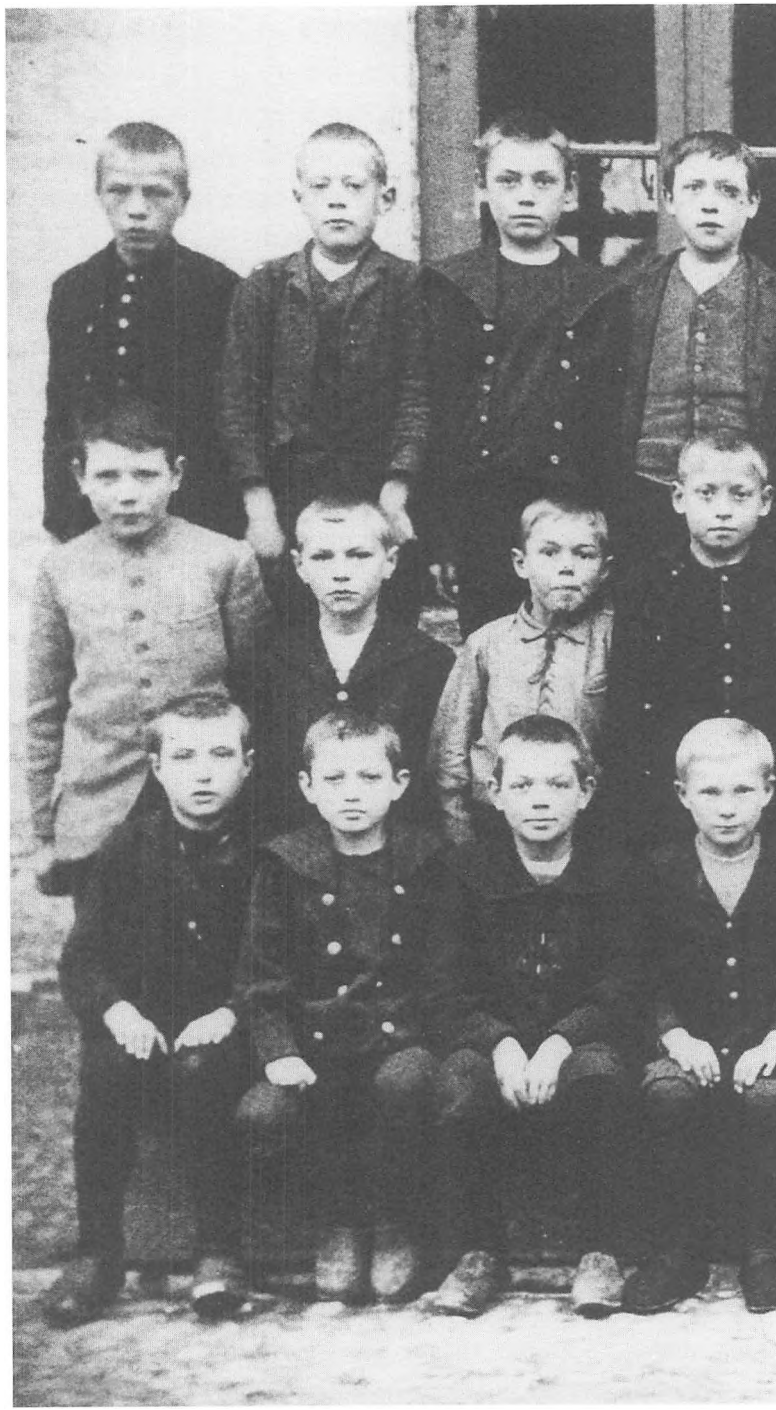

Den gamle Borgerskole 3. klasse med translatør Juhl. Fotograf: Ukendt.

Nyttige borgere

Tilbage i 1856, hvor Borgerskolen i Kolding blev bygget, gjaldt følgende:

Almueskolevæsenet 1814

"FIERDE CAPITEL

OM UNDERVIISNINGEN OG OM SKOLEBØRNENES OFFENTLIGE OVERHØRELSE SAMT UDGANG AF SKOLE

§22.

Ved Børnenes Underviisning skal der i Almindelighed tages Hensyn til at danne dem til gode og retskafne Mennesker, i Overeensstemmelse med den evangelisk-christelige Lære; samt til at bibringe dem de Kundskaber og Færdigheder, der ere dem nødvendige for at blive nyttige Borgere i Staten.

I denne Henseende blive samtlige Skolelærere at meddele den af Os allernaadigst anordnede Instruction, som foreskriver dem deres Pligter og omhandler den Underviisningsmaade, de have at bruge; ligesom det og paaligger de vedkommende Skolecommissioner at vaage for, at denne Instruction nøiagtigen efterleves."

Kundskaber og færdigheder, nyttige borgere – kan vi nikke genkendende til det, som noget vi ønsker af os selv og vores børn i 2017? Ja, men rammerne for, hvad vi mener et menneskeliv kan og bør rumme, har udvidet sig. I dag ønsker vi, at hvert menneske lærer at tage stilling til sin omverden og er i stand til at navigere i den og at handle, man skal både være aktiv i sit daglige (skole)liv, på sit arbejde, i sin familie, i lokalsamfundet og i det bredere samfundsmæssige perspektiv. I de sidst nedskrevne paragraffer i Folkeskoleloven (fra 2006) er det udmøntet i forskellige formuleringer, der alt andet lige ser børnene og de unge som aktive medborgere frem for tomme glas, der blot skal fyldes op med den rigtige 'medicin'.

"§ 1. Folkeskolen skal i samarbejde med forældrene give eleverne kundskaber og færdigheder, der: forbereder dem til videre uddannelse og giver dem lyst til at lære mere, gør dem fortrolige med dansk kultur og historie, giver dem forståelse for andre lande og kulturer, bidrager til deres forståelse for menneskets samspil med naturen og fremmer den enkelte elevs alsidige udvikling.

Stk. 2. Folkeskolen skal udvikle arbejdsmetoder og skabe rammer for oplevelse, fordybelse og virkelyst, så eleverne udvikler erkendelse og fantasi og får tillid til egne muligheder og baggrund for at tage stilling og handle.

Stk. 3. Folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati."

I Kolding Stadsarkivs Uddannelsestjeneste tager vi udgangspunkt i den nye folkeskolereform fra 2014, og som et eksternt (autentisk) læringsmiljø søger vi

at understøtte det ovenstående. Vi er som formidlere klar over, at eleverne dagligt skal navigere mellem mange indtryk og informationer, for slet ikke at tale om alle de almenmenneskelige følelser og tanker de måtte have, og krav om sociale kompetencer de skal imødegå. Derfor er det vores opgave at skabe et undervisningsrum, der på samme tid sørger for fordybelsestid, sanselighed (taktilitet), dialog og gerne en følelse i slutningen af forløbet af, at de hver især som menneske har en plads i historien og en mulighed for at påvirke den verden, de lever i.

I et typisk forløb på Stadsarkivet har eleverne både lyttetid og taletid, de er ude at snuse til og mærke byens arkitektur og struktur. Hvad sker der, hvis jeg lægger et stykke papir henover en murs mønster og gnider på det med et rødt farvekridt? Hvor mange måder er der at opleve en by på? I Arkiv Salonen, der et af arkivets læringsrum, kan man sidde blødt, man må røre ved tingene, og man får mulighed for at vække sin indre detektiv til live.

Alle skoleforløb i Uddannelsestjenesten er udviklet i en designproces rammesat af Stadsarkivet, hvor skolelærere fra Kolding er blevet inddraget. Vi har bidraget med hver vores faglighed; lærerne med didaktikken og fornemmelsen for elevernes livsverden og vi formidlere med hhv. vores historie- og designfaglige baggrund. Skoleforløbene er ligeledes blevet født med det formål at lade historie og billedkunst mødes til fordel for eleverne. Eleverne lærer historien at kende ved at få den ind gennem fingrene.

Igennem vores møder med eleverne får vi af og til indblik i deres følelser og tanker om, hvordan de ser deres egen plads i verden. De unge italesætter deres dybtfølte ønske om samvær og fællesskab. Hvis man skulle forme én bouillonterning af deres forskellige måder at italesætte det på, kunne det være: *"Vi vil bare have et sted at mødes og være sammen"*. Det kommer også til udtryk i de stikord, som vi kan læse på de post-its, som vi beder eleverne bruge til at reflektere over deres personlige livsværdier (kontra de livsværdier, de vurderer, man havde i 1800-tallet): Familie, glade stunder, venner, uddannelse, og nå ja, på et af de små post-its er uddannelse streget ud til fordel for kærlighed – når man nu kun må vælge fem...

Meget har således ændret sig, siden de første elever trådte over dørtærsklen til Borgerskolen i 1850'erne. I dag ser skolehverdagen meget anderledes ud - både læringsrum, dannelsesbegrebet og pædagogikken har ændret sig markant.

På de efterfølgende sider inviterer vi på en visuel rejse gennem nogle af de skoleforløb, hvor eleverne og Kolding Stadsarkivs Uddannelsestjeneste undersøger Velfærdsdanmark i Koldings lokalhistorie.

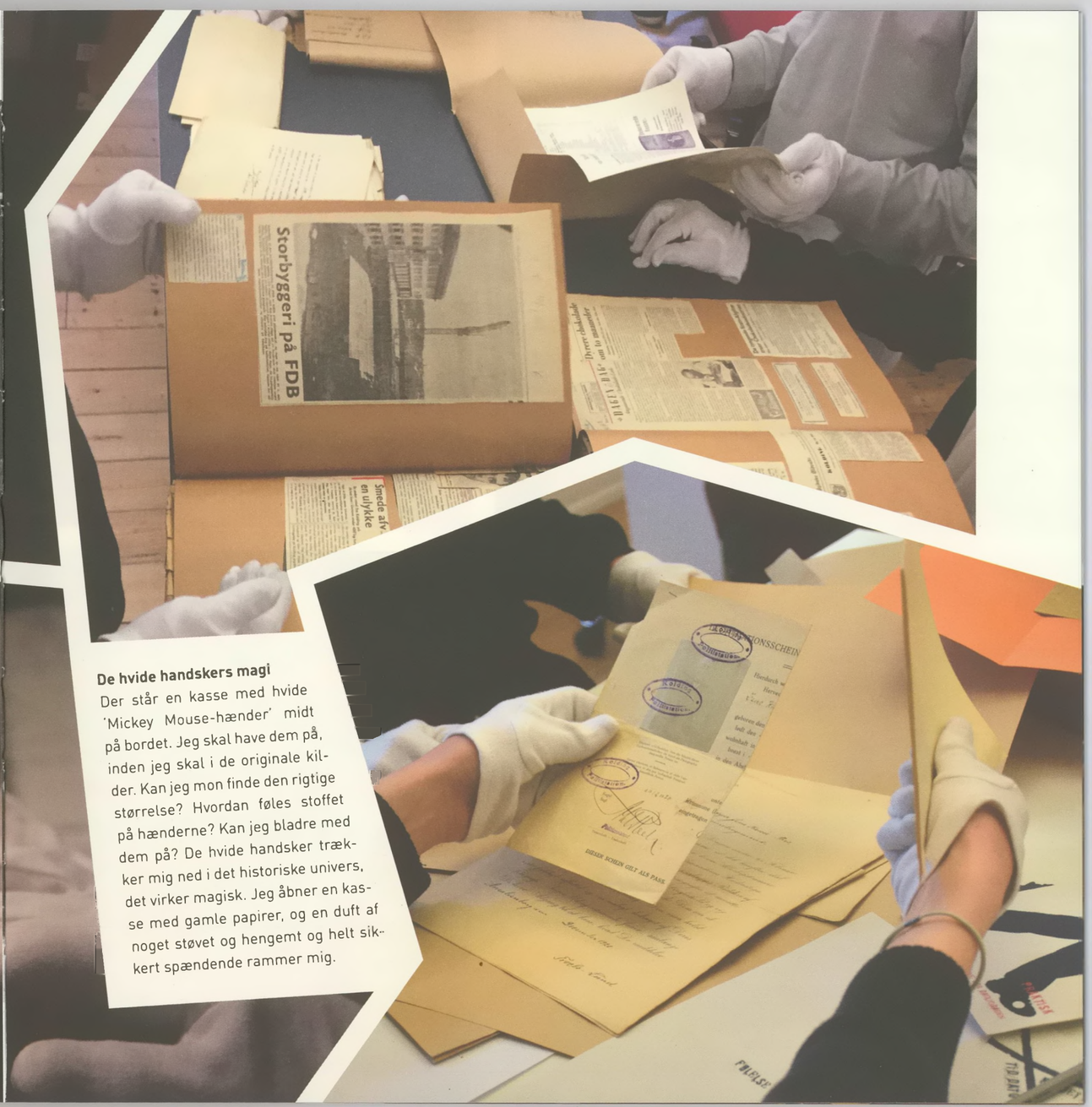

De hvide handskers magi

Der står en kasse med hvide 'Mickey Mouse-hænder' midt på bordet. Jeg skal have dem på, inden jeg skal i de originale kilder. Kan jeg mon finde den rigtige størrelse? Hvordan føles stoffet på hænderne? Kan jeg bladre med dem på? De hvide handsker trækker mig ned i det historiske univers, det virker magisk. Jeg åbner en kasse med gamle papirer, og en duft af noget støvet og hengemt og helt sikkert spændende rammer mig.

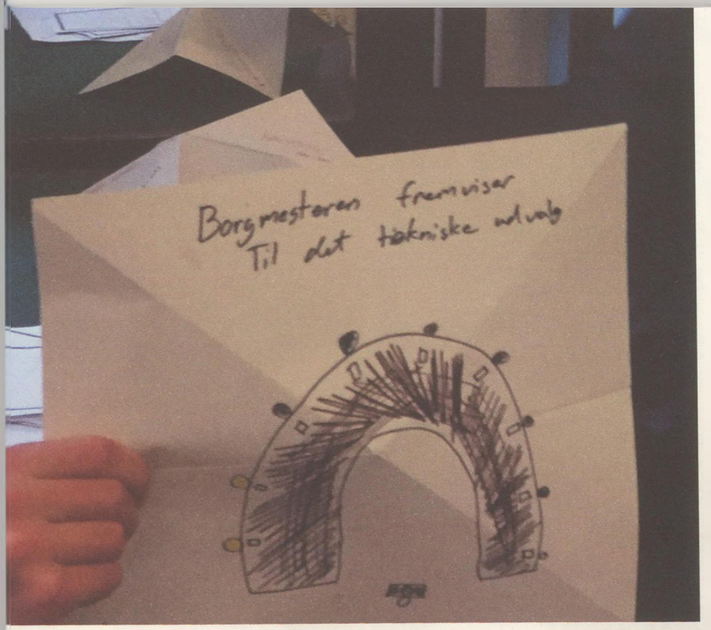

Demokratiet er mit – ordet er frit

Jeg undersøger aviser fra 1980'erne, byrådsprotokoller, breve til borgmesterkontorets sekretariat, referater fra økonomiudvalget. Det er stort, svært og indviklet. Hvem tager beslutningerne? Hvem protesterer? Hvor lang tid går der imellem, at nogen får en idé, til det bliver besluttet – og udført? Jeg finder ud af, at en sag har mange vinkler.

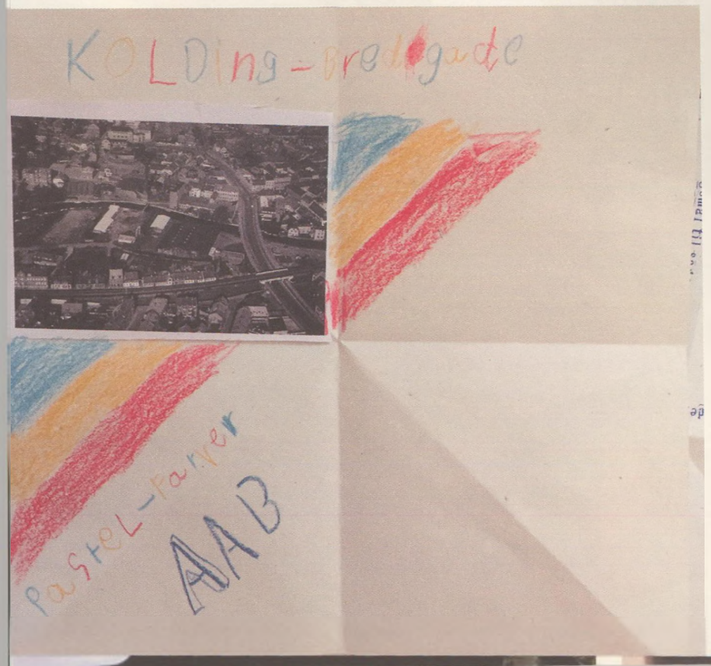

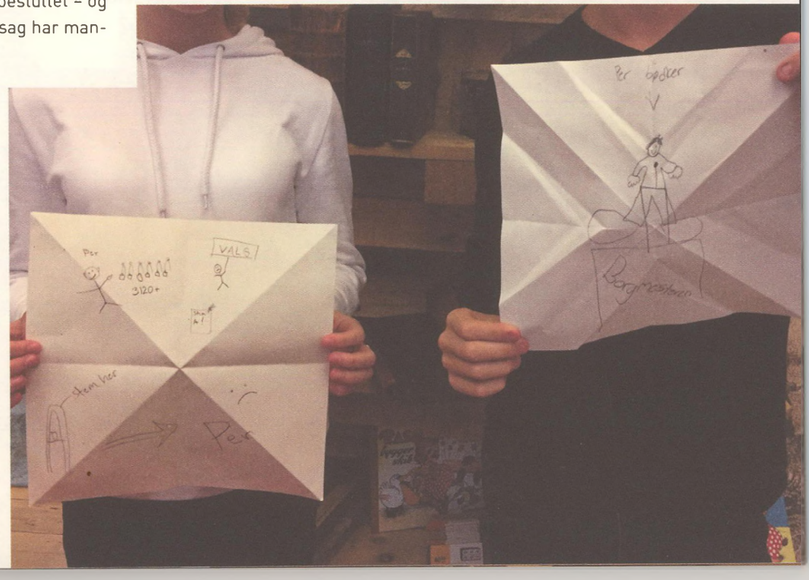

Demokratiet er mit – ordet er frit

Jeg får gåsehud, da vi begynder at debattere i byrådssalen. Jeg har min egen mikrofon, men bliver lidt nervøs for at sige noget... Men nu gør jeg det alligevel! Hvis jeg vil ændre noget, er jeg selv nødt til at gøre noget. Kan jeg gøre en forskel i verden, selvom jeg ikke har stemmeret endnu?

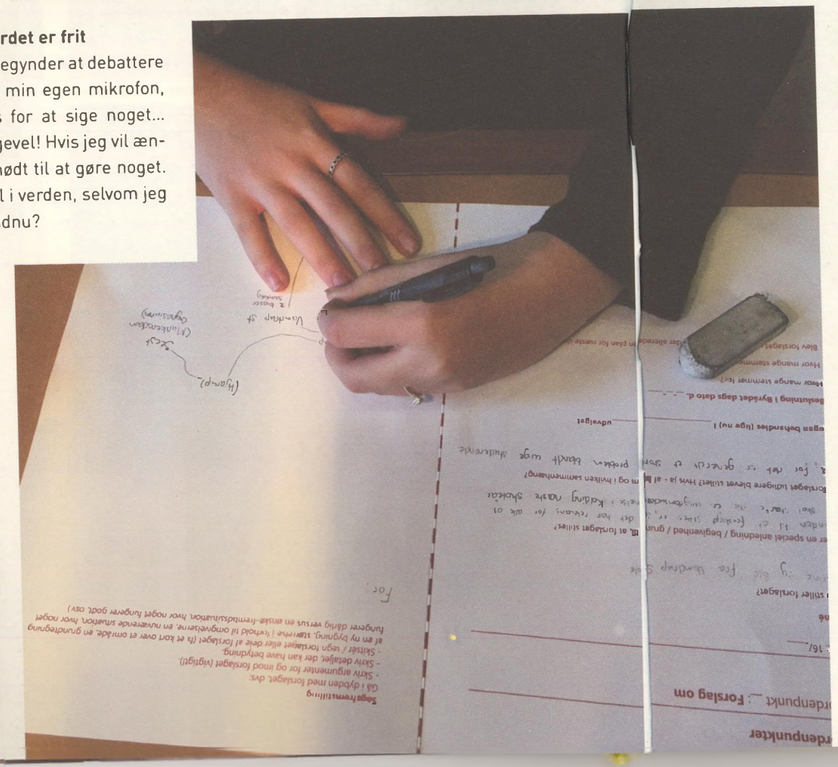

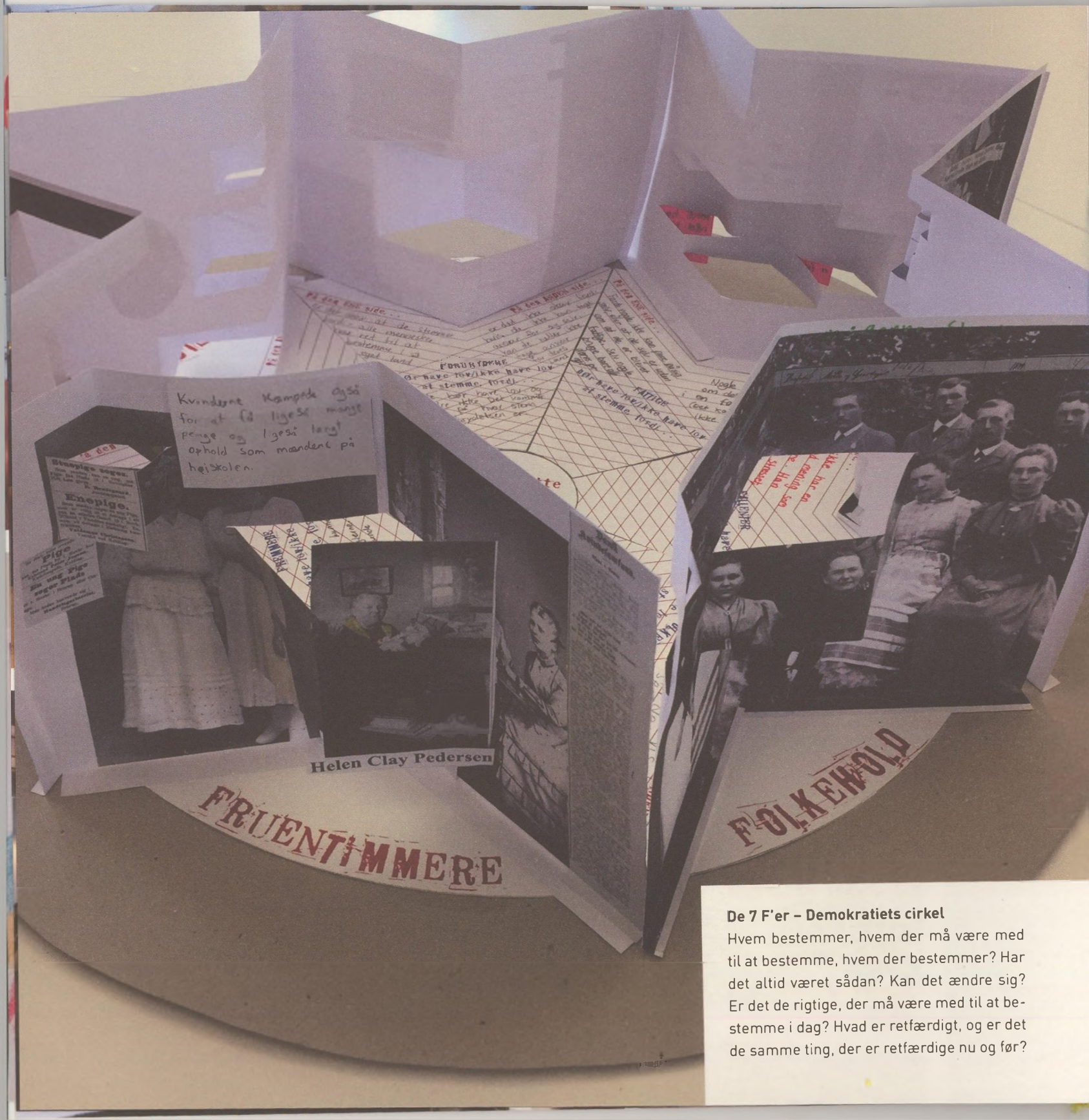

De 7 F'er – Demokratiets cirkel

Hvem bestemmer, hvem der må være med til at bestemme, hvem der bestemmer? Har det altid været sådan? Kan det ændre sig? Er det de rigtige, der må være med til at bestemme i dag? Hvad er retfærdigt, og er det de samme ting, der er retfærdige nu og før?

fattiggårdens retirader.

vi synes at det ikke
er i orden at hvis man måske
havde været rig, ☺ [illegible] blev fattig
at så måtte man ikke stemme.

'Mennekserne bliver
måske fattige af
at man gør konkurs
eller ens familie
er fattig.

Hvis som ikke kun-
ne købe en traske
Det synes vi ikke
var i orden

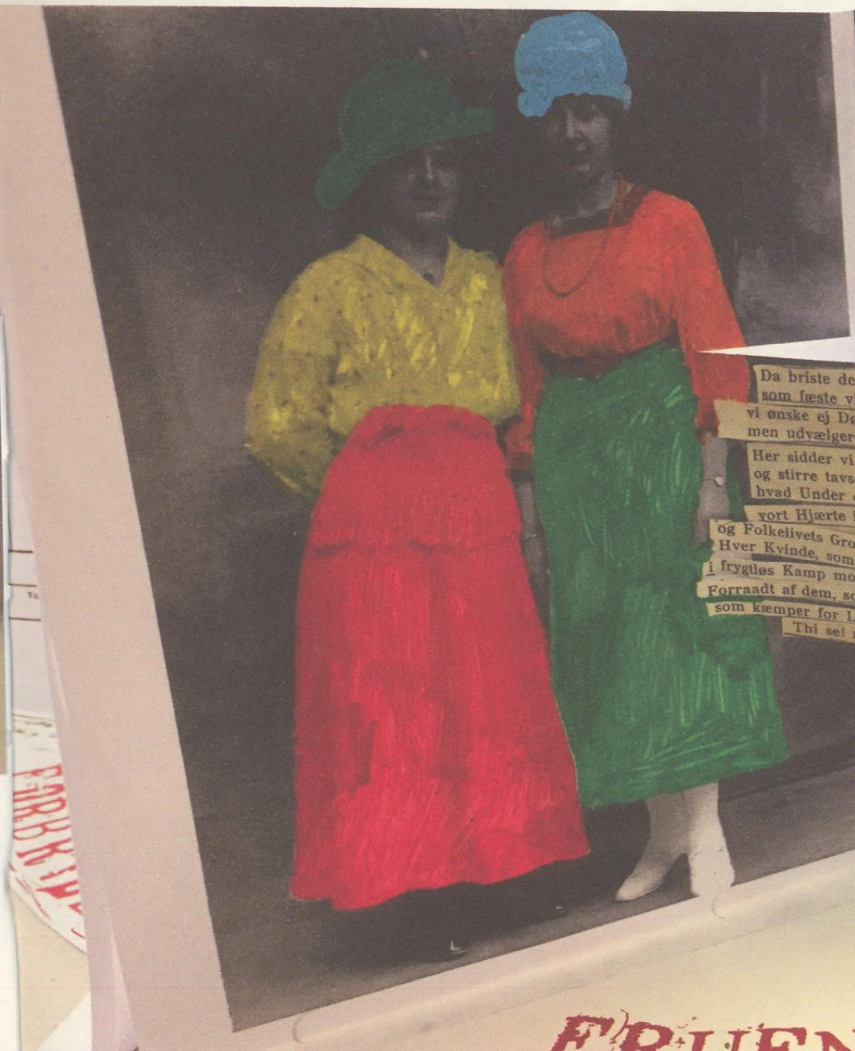

Da briste de Sytraadslænker,
som fæste vil os til Støv,
vi ønske ej Dødens Ro,
men udvælger Kampens Smerte

Her sidder vi Kvinder stille
og stirre tavse derpaa;
hvad Under om Taarer trille
vort Hjærte i Kamptakt slaar.

og Folkelivets Groning forfremmer.
Hver Kvinde, som nemmed i Alvor sit Kald
i frygtløs Kamp mod alle, som ej ville forstaa —
Forraadt af dem, som Vagt burde være, just af dem —
som kæmper for Lys og for Luft for sit Barn,
Thi se! naar Mændene trænges,

FRUENTIMMERE

Hvem er jeg – Aagaards portrætter

Hvem er jeg, hvor kommer jeg fra, hvad er min historie? Jeg ser på Aagaards portrætter af børn og voksne, på deres tøj, frisurer, måder at stå på og blive fotograferet på. Hvad nu, hvis de havde haft trampoliner, fodbold og McD? Fritid og lov til at sige deres mening? Er deres historie min historie? Hvordan kan det være, at min familie og jeg kan leve, som vi gør?

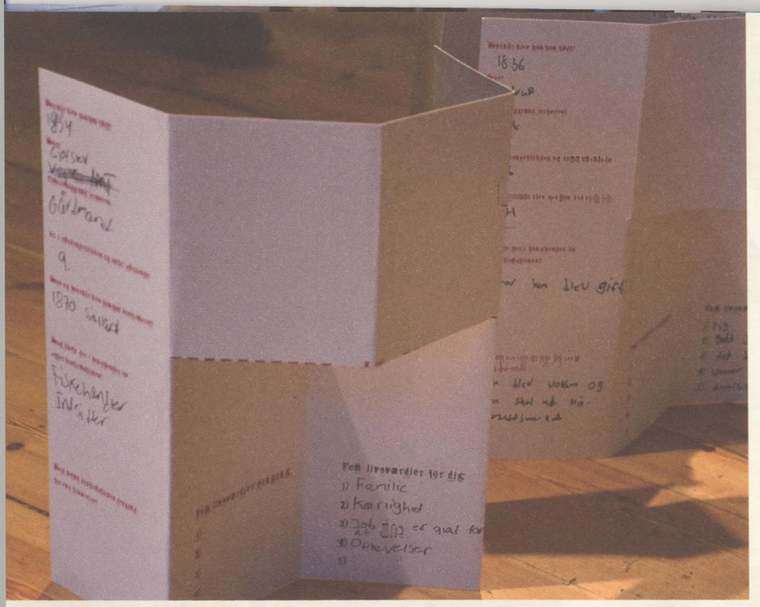

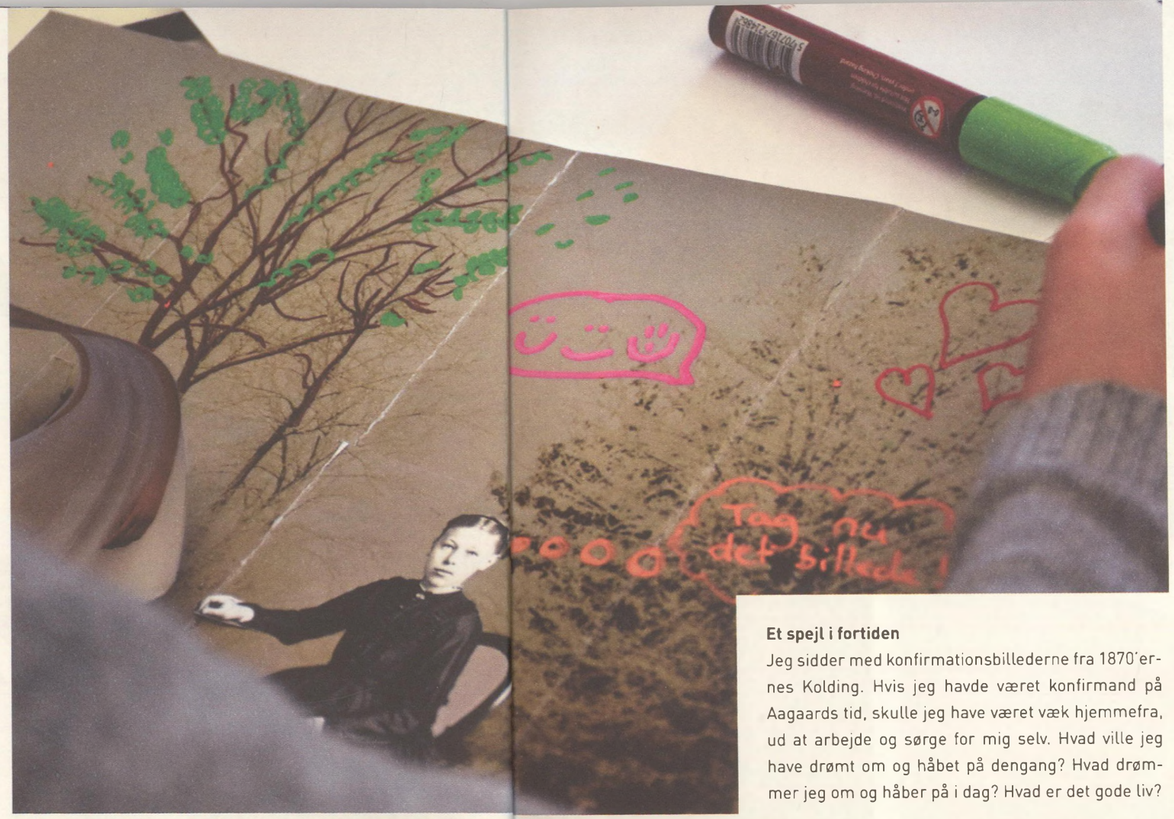

Et spejl i fortiden

Jeg sidder med konfirmationsbillederne fra 1870'ernes Kolding. Hvis jeg havde været konfirmand på Aagaards tid, skulle jeg have været væk hjemmefra, ud at arbejde og sørge for mig selv. Hvad ville jeg have drømt om og håbet på dengang? Hvad drømmer jeg om og håber på i dag? Hvad er det gode liv?

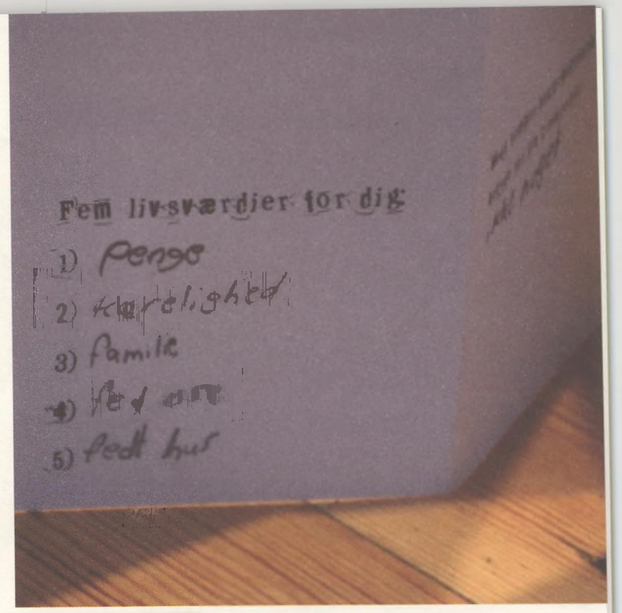

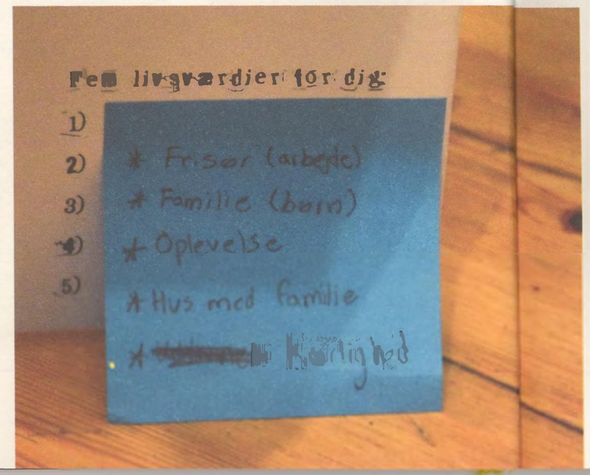

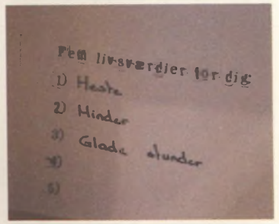

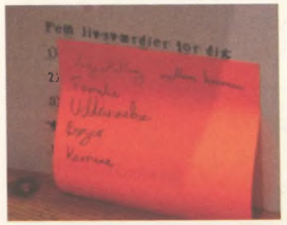

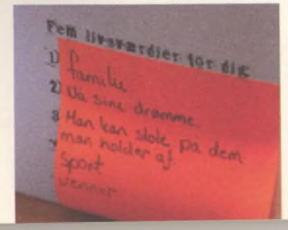

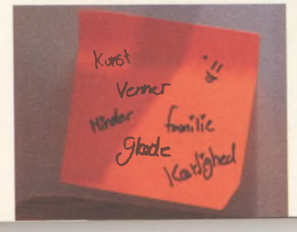

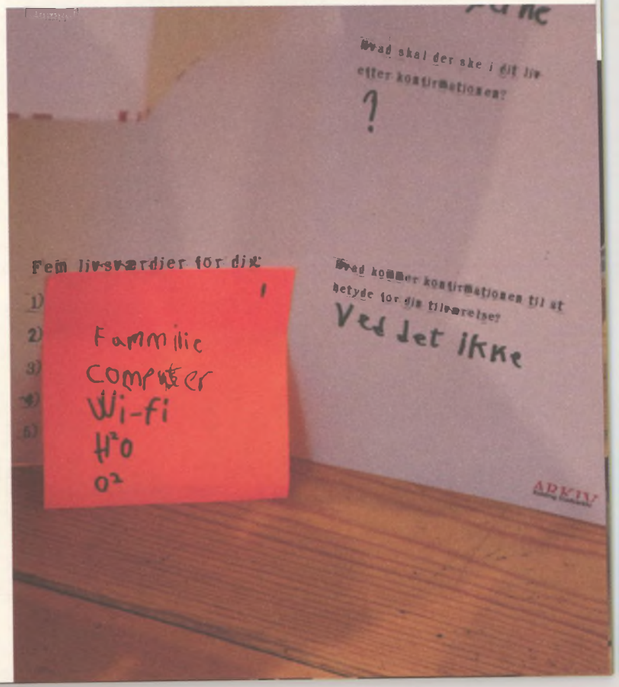

Den forunderlige rejse
Industrialiseringen – hvad er det for en størrelse? Hvilket aftryk har det sat på byen? Kan jeg se det ved bare at kigge mig omkring? Hvordan er byen kommet til at se sådan her ud? Kan jeg give mit bud på fremtidens by?

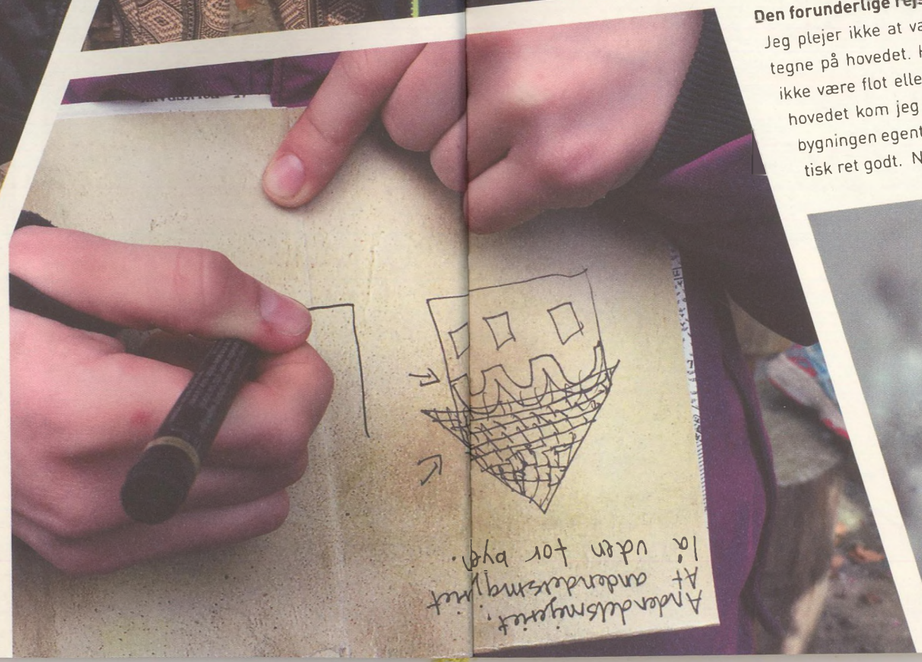

Den forunderlige rejse – på hovedet

Jeg plejer ikke at være god til at tegne. Nu skal jeg tegne på hovedet. Hov, der sker noget nyt! Det skal ikke være flot eller perfekt, men da jeg tegnede på hovedet kom jeg til at tænke meget over, hvordan bygningen egentlig så ud. Den krølle dér ligner faktisk ret godt. Nu kender jeg bygningen lidt bedre.

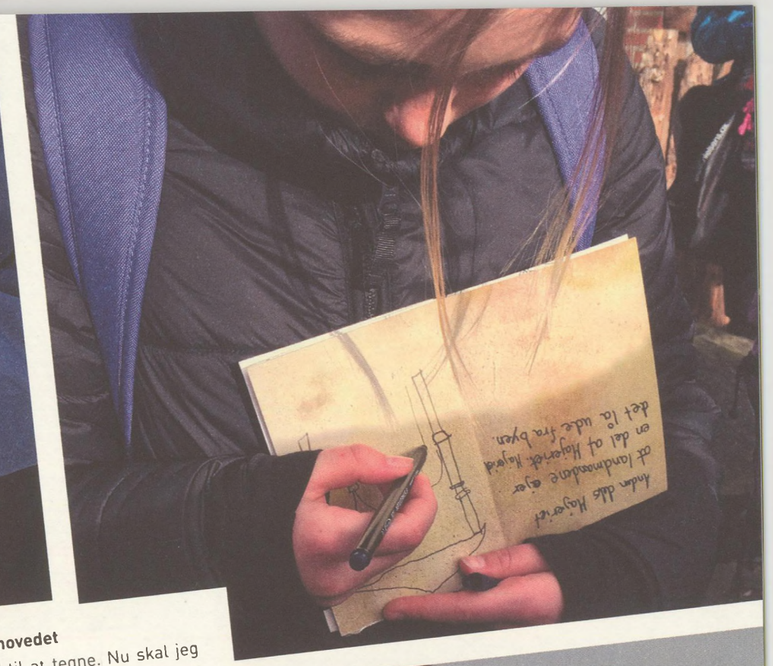

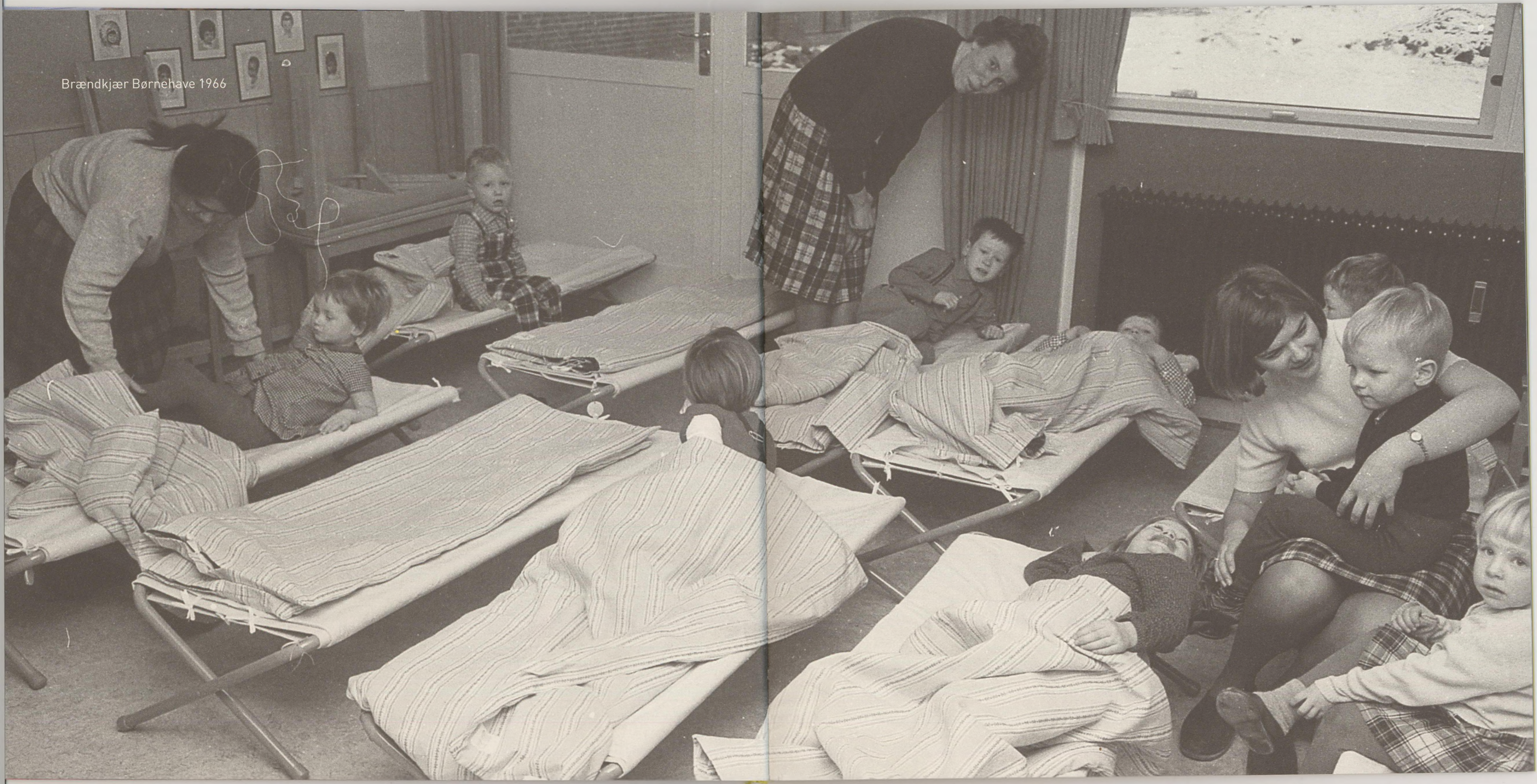
Brændkjær Børnehave 1966

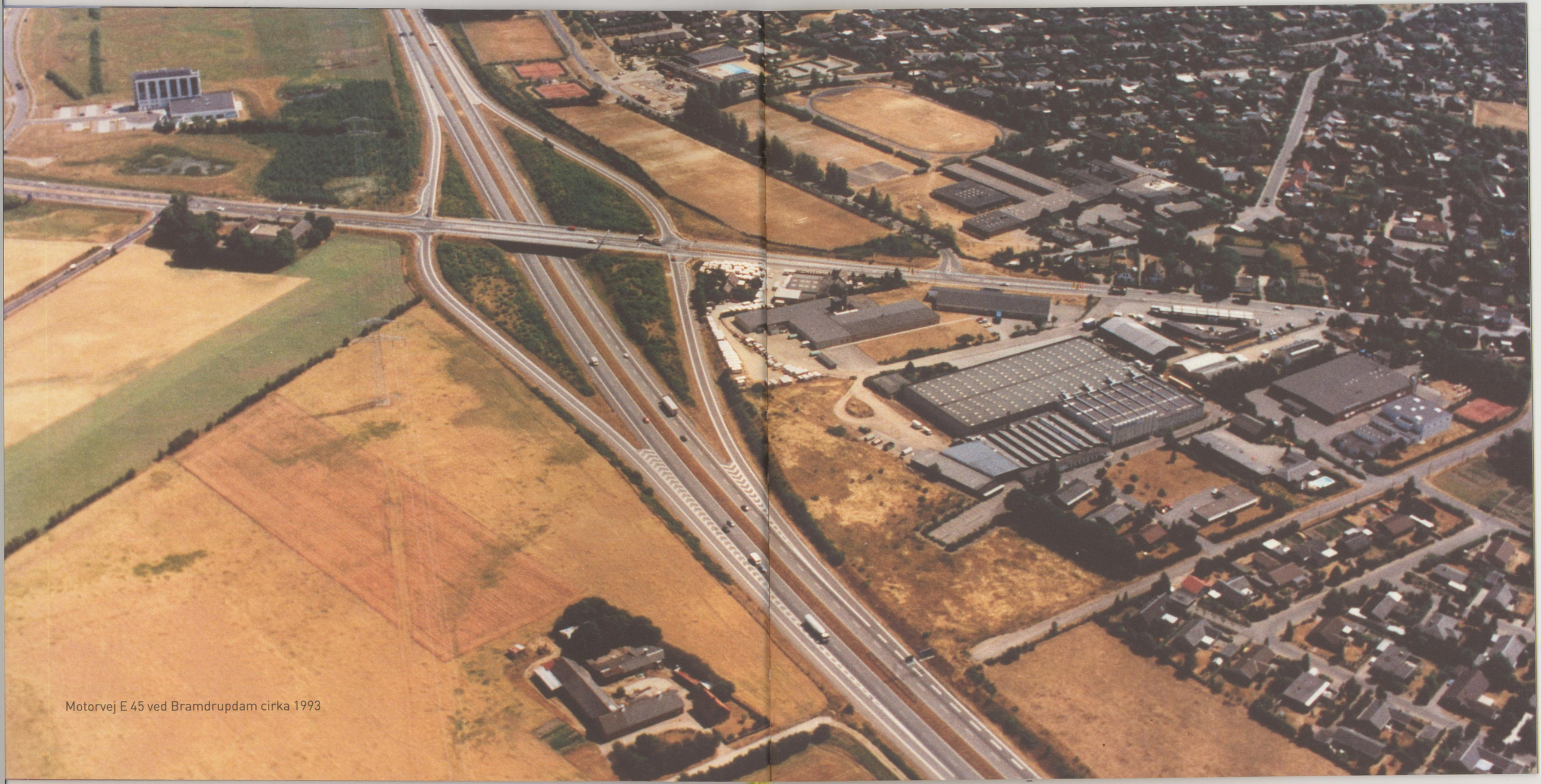

Motorvej E 45 ved Bramdrupdam cirka 1993

Kolding Bibliotek 1973

FORFATTERE

Hanna Andresen
Født 1957 i Sjølund, købte hus og flyttede i 1975 til Skamling sammen med ægtefællen Preben. Frivillig bestyrelsesarbejde i børnehave og skolebestyrelse, samt frivillig i Kvindebevægelsen og Kolding Kvindehus. Uddannet Socialpædagog på Haderslev Seminarium i 1988 og ansat ved Kolding Kommune i 1988, først som støttepædagog og siden som familiekonsulent i årene fra 1988 til 2000. Leder af Værestedet Gademix på Junghansvej fra værestedets start i 2000 til juni 2017.

Trine Gjesing Antvor
Født 1971 i Aarhus. Opvokset i Haderslev. Cand.mag. i Historie fra Aarhus Universitet. Indtil 2014 diverse stillinger som akademisk medarbejder og underviser. 2013-2016 ansat i formidlingsafdelingen på Danmarks Industrimuseum i Horsens. Siden 2015 ansat på Dansk Sygeplejehistorisk Museum i Kolding, fra januar 2017 som museumsleder.

Henriette Bornemann Baudtler
Født 1988 i Esbjerg. Uddannet cand.mag. i Historie og Samfundsfag fra Syddansk Universitet i 2016. Flyttet til Kolding i 2010. Tidligere praktikant og frivillig på Kolding Stadsarkiv. I dag ansat som privatarkivar siden november 2016.

Inger-Marie Børgesen
Født 1957 og opvokset i Bagsværd. Uddannet mag. art. i Europæisk Etnologi, Københavns Universitet 1986. Ph.d, Institut for Systematisk Teologi, Københavns Universitet 1990. Har boet og arbejdet i Botswana fra 1990-1995, udsendt af Mellemfolkeligt Samvirke til Kgosi Sechele I Museum. 1997-2014 leder af Sygeplejehistorisk Museum i Kolding. Fra 2016 formidlingsmedarbejder ved Christiansfeld Centret.

Lis Ravn Ebbesen
Født 1953 i Sønderborg. Gået i skole i Sjølund, Vester Vamdrup og Christiansfeld. HF eksamen 1973, og udannet lærer på Kolding Seminarium 1977. Arbejdet som lærer på Sct. Nicolai Skole, Aalykke Skole og Munkevængets Skole i årene 1977-2013. Byrådspolitiker fra 1985-2017 valgt for SF.

Mette Marianne Tanggaard Jessen
Født 1990 i Kolding. Uddannet cand.mag. i Litteraturvidenskab fra Syddansk Universitet i 2015 med tilvalg på BA i Kommunikation, retorik og formidling. Bogblogger på websitet Bøgernes Univers. Redaktør på Koldingbogen 2014-2017. Tidligere praktikant og frivillig med fokus på billedregistrering, sociale medier og nyhedsbrev på Kolding Stadsarkiv.

Helle Fangel Juhl
Født 1957 i Greve. Journalist fra Danmarks Journalisthøjskole 1980. Cand. public. i Kulturhistorisk formidling fra SDU 2013. 1980-1986 journalist ved Kolding Folkeblad, Jydske Tidende og Kolding

Nærradio. Freelance siden 1986. Fagbogsforfatter og foredragsholder siden 2008.

Gunnar Midtgaard Krag
Født 1944 i Hejls. Cand. mag i Historie, Fransk og Tysk. Lærer på Kolding Gymnasium 1976-1980 og på Munkensdam Gymnasium 1979-2007. Formand for Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde siden 1986.

Jacob Krause
Født 1989 i Sønderborg. Opvokset i Viuf. Uddannet cand.mag. i Historie fra Aarhus Universitet i 2016. Tidligere praktikant på Kolding Stadsarkiv. Siden april 2017 ansat som arkivar på Kolding Stadsarkiv.

Elisabeth Mørch
Født 1940 i Svendborg. Læreruddannet på Skårup Statsseminarium. Ansat ved Harte Skole 1963 og på Dyrehaveskolen i Kolding 1973. Lokalhistorisk engageret og udgiver af bogen Harte i 2011.

Kamma Poulsen-Hansen
Født 1982 på Østerbro i København. Mag.art. i Forhistorisk Arkæologi og Kulturformidling. Har boet i Kolding siden 2009. Ansat som kulturarvsmedarbejder på Kolding Stadsarkiv, tidligere museumsinspektør på Sydvestjyske Museer.

Billy Sørensen
Født 1992 på Kolding Sygehus og opvokset i Kolding. HF-studerende, uddannet web-integrator. Redaktør af sitet og facebooksiden: Socialhistorie.dk. Siden 2016 formidler på Harteværket.

Liv Grud Vestbjerg
Født 1978 i Egedesminde, Grønland. Opvokset i Faaborg og Ringkøbing. Flyttet til Kolding i 2001. Designer med overbygning i Illustration fra Designskolen Kolding 2006. Ansat som koordinator på Kolding Billedskole, grafiker i Nicolai Kultur og arkivdesigner og formidler på Kolding Stadsarkiv. Tidligere grafiker på Bestseller og scenograf på Mungo Park Kolding.

Lene Wul
Født 1968 i Korea. Opvokset i Vamdrup. Cand.phil. i historie ved Syddansk Universitet 1995. Ph.d-stipendiat SDU 1995-1998. Ansat ved Statens Arkiver 1998-2001. Bosat på Sicilien 2001-2007. Forskningssekretær ved Designskolen Kolding 2007-2011. Museumsinspektør ved Billund Museum 2012. Fra september 2012 stadsarkivar ved Kolding Stadsarkiv.

Kæmnerkontoret på Rådhuset 1911

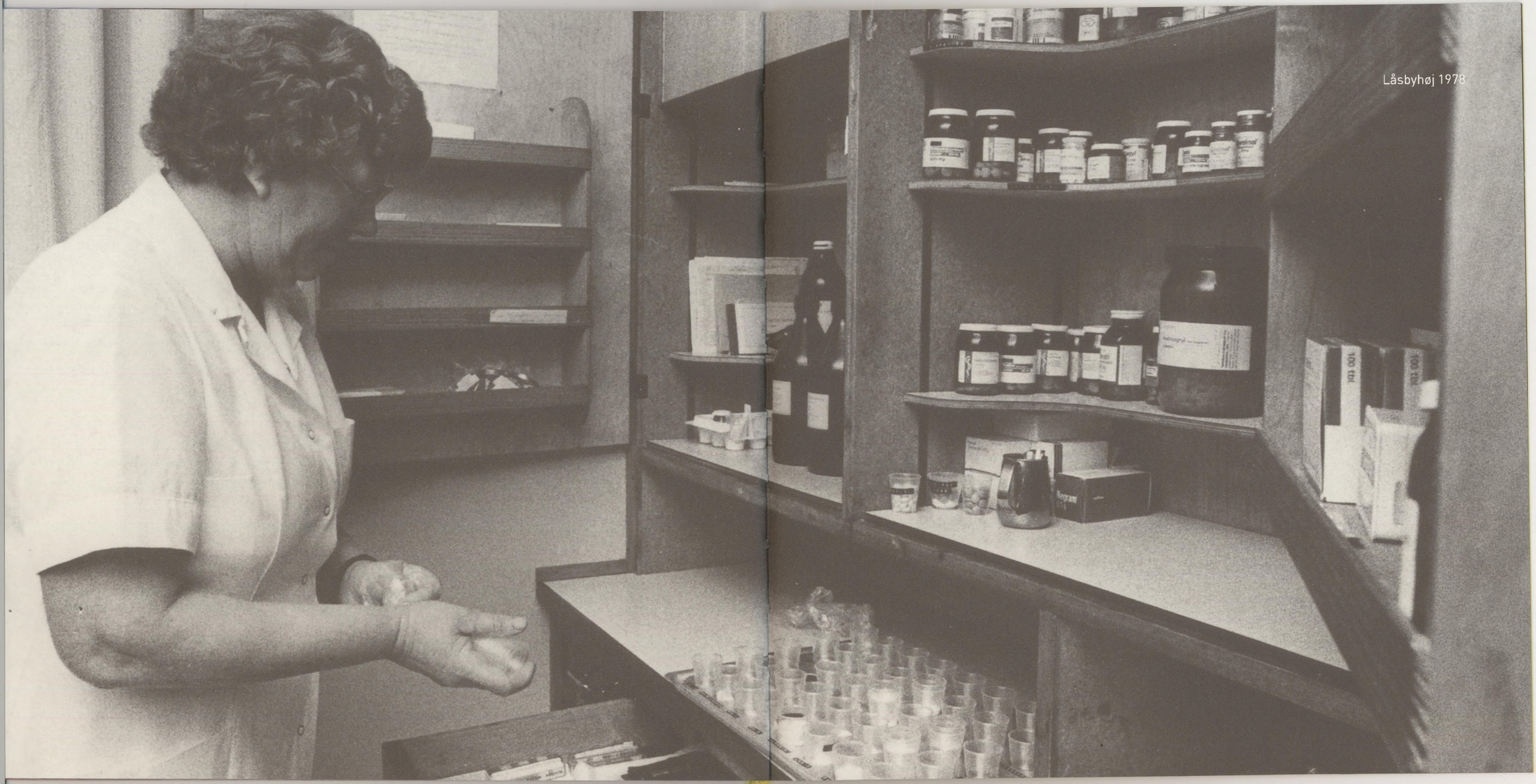

Låsbyhøj 1978

Sdr. Stenderup cirka 1950

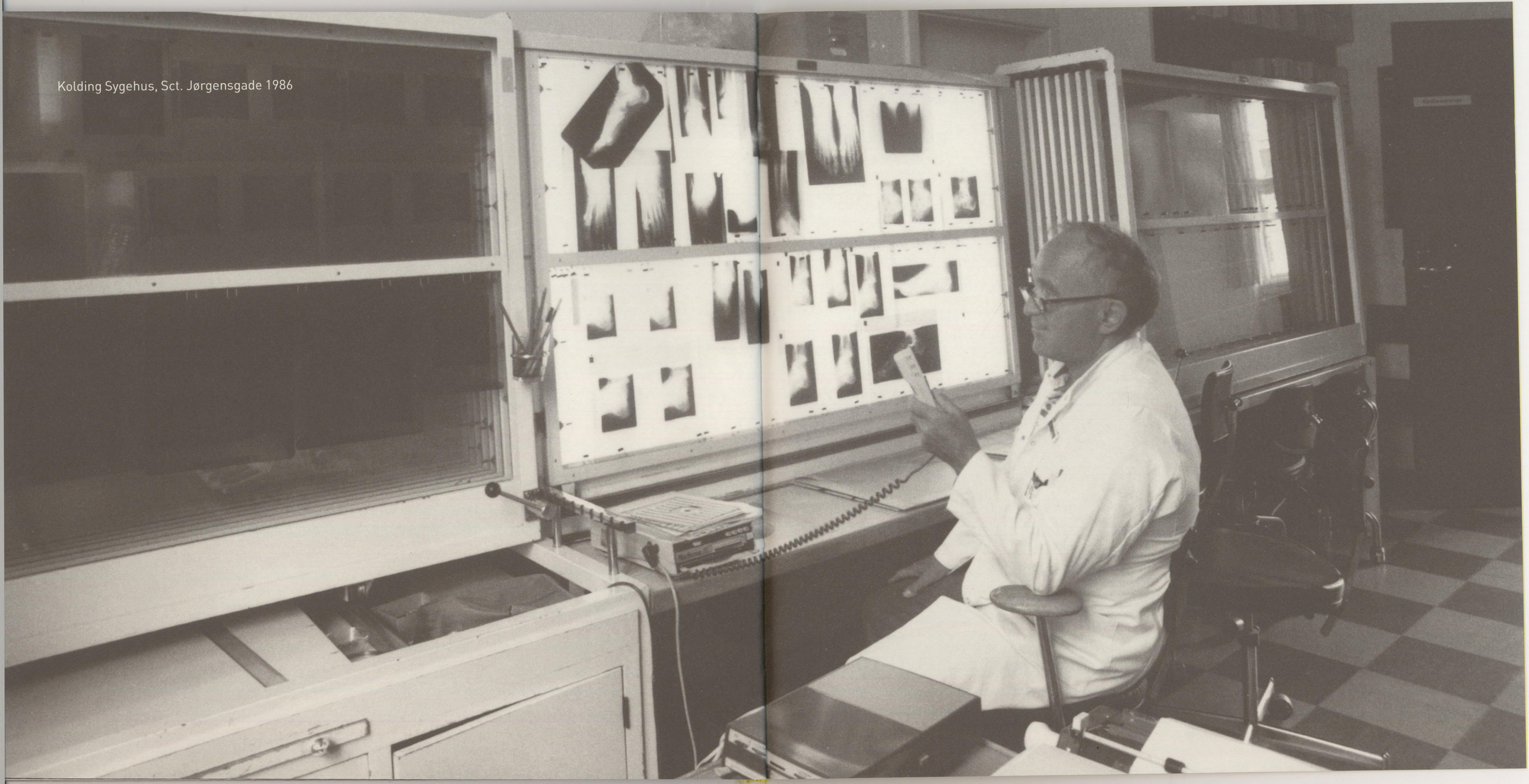

Kolding Sygehus, Sct. Jørgensgade 1986

Luftfoto af Kolding midtby cirka 1936

ARKIV
Kolding Stadsarkiv